

Dizajnski konvikt
Križavka Ljubljana

: ČAS :

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Letnik VI. Zvezek 5.

Ljubljana : 1912

Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

Panbabilonizem. (Dr. P. Guido Rant, O. Fr. M.)	321
Svetovna trgovina. (Prof. dr. V. Šarabon.) (Dalje)	337
Nekaj o prirodnih pogojih gospodarske blaginje Slovencev. (Janez Krst. Filipič.)	360
O stvarnosti podstati. (A. Zupan.) (Dalje.)	368
Obzornik:	
Verstvo. — Boj zoper monizem	377—378
Filozofija. — Vera in narodnost	378—380
Sociologija. — »Socialni problemi«	380—382
Umetnost. — Pomen in vpliv leposlovja. — Intimna razstava v Gorci	382—391
Leposlovne novosti. — Brambovci	391—395
Gradivo. — Računska knjiga o zidanju ljubljanske stolnice in stroški za slikanje cerkve	395—400

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. **Naročnina 7 K, za dijake 4 K.**
Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. Naročnina se pošilja na »Leonovo družbo« ali »Čas« v Ljubljani.

Panbabilonizem.

Dr. P. Gvido Rant, O. Fr. M.

Ex Oriente lux! Te besede že nekaj desetletij sem done po vsem kulturnem svetu. Na vzhodu vzhaja solnce izpod asirsko-babilonskih razvalin, ki razsvetljuje in kaže zaklade znanosti, skrite tisočletja pod kamenjem opustošenih in razpadlih mest. V zadnjem času se je naše spoznanje starega in najstarejšega Orienta zelo spremenilo. Medtem, ko so bili raziskovavci prejšnjih generacij z ozirom na stari Orient vezani na poročila pisem St. Z. in Grkov, ki obsegajo le trohice stare asirsko-babilonske zgodovine, ga poznamo sedaj iz domačih virov, ki segajo nazaj vsaj do leta 3000 pred Kristusom. Kako velikanski pridobitek! Kako čudovita podoba, četudi za sedaj še nepopolna, se odkriva našim očem! Narodi prihajajo iz razvalin, cveto in ginejo. Velikanske svetovne države se vojskujejo za prvenstvo nad Orientom. Iz grobov vstajajo možje starodavnih dob: knezi iz Sumēre in Akka-ba, Hammurapi, slavni zakonodajavec Babilona, in Tiglat - Pilezar (III.), genialni državnik in vojskovodja, Sargon (II.) in Nebukadnezar, zgraditelj templja in poleg njih Asurbanipal, ki je razširil kult Asurja in Ištare tja v deželo piramid. Središče vsega tega gibanja pa je Babilon, ki je bil na vzhodu to, kar je bil več tisoč let potem Rim na zapadu. Pred nami se razvija ne samo politična zgodovina, ampak tudi verska. Ne smemo se čuditi, ako se ravno te poslednje poslužuje racionalistična veda v sedanji zmedi duhov, da bi potolažila nemirno človeško dušo in ji pokazala ter dokazala, da izhaja naše verstvo ne iz božjega razodetja, ampak iz starega Babilona.

Panbabilonizem, to je moderni aksiom, ki naj bi odgovoril na vsa verska vprašanja, ki se porajajo v človeški duši. — Kaj pa je pravzaprav panbabilonizem? Panbabilonizem je trditev, da se je iz Babilona po celem svetu razširil kozmično-astralni nauk, ki sloni na opazovanju nebeških prikazni. Sedanja prvoboritelja

panbabilonizma sta predvsem H. Winckler in A. Jeremias. Seveda ne manjka tudi na nasprotni strani učenjakov, ki z izredno marljivostjo in bistroumnostjo pobijajo trditve panbabilonistov. V novejšem času je izdal učenjak F. H. Kugler S. J. epohalno delo: »Im Bannkreis Babels.« (Münster: W. 1910), v katerem je zadal panbabilonizmu smrtni udarec.

Poglejmo, kako sodi in kaj pravi imenovani znanstvenik o panbabilonizmu.

Kakor je nekdanj Newton z odkritjem splošne gravitacije zasledil globlji vzrok vseh kozmičnih pojavov premikanja, ravn tako je poizkusil nemški orientalist Hugon Winckler dobiti za starobabilonsko svetovno naziranje neko formulo in dokazati njeno vrednost za vse kulture, v kolikor niso »moderno - evropske«, oziroma »empirično - naravoslovne.« Kje najdemo to formulo? Winckler sam pravi, da jo je dokazal v svojih delih: »Die altbabylonische Kultur« (Preußische Jahrbücher, herausgegeben von H. Delbrück, 1901, zvezek meseca maja), »Himmels- und Weltbild« (Der alte Orient III, zvezek 2/3, Leipzig 1903). Formula, s katero izkuša Winckler razložiti vse svetovno naziranje starega Babilona in drugih narodov, se glasi: »Podoba neba = podoba sveta; makrokosmos = mikrokosmos.«

Kaj pomeni ta obrazec? Winckler sam nam ga razlaga na sledeči način: vkljub različnim oblikam bogoslužja in pojavov bogov je le nekoliko naravnih sil in pojmov bogov utelešenih v različnih božanstvenih osebah. Bogovi se razodevajo v vsej naravi, posebno pa na zvezdnatem nebu. Poznanje neba je podlaga vsemu sistemu. Sistem pa zahteva harmonijo celote. Harmonija celote pa sledi iz tega, da veljajo iste temeljne postave v vsemiru in na zemlji, v velikem in največjem, kakor tudi v malem in najmanjšem. »Na zemljo obrnjeno se pravi: dežela kot od božanstva določena enota se zrcali tudi na nebu in v vsemiru.« »Naloga zemljepisja in politične delitve dežele je, zemeljske okraje razdeliti tako, kakor so zaznamovani in razdeljeni na nebu; okraji in province se morajo skladati s posameznimi deli neba, glavnemu mestu dežele, kot bivališču boga, odgovarja na nebu isti prostor, kjer ima bog svoj sedež in se ravn tako imenuje.« Tako imamo na nebu Babilon, Eridu, Evfrat in Tigris, ocean, suho zemljo, ozračje in podzemlje; celo imena tempeljev boga Marduka in Bela imajo na nebu svoje paralele. Vse zemeljsko bivanje, začetek in konec se da spoznati na nebu; vsako upodobljenje v velikem se ponavlja v

malem. Kratko rečeno: »Podoba neba = podoba sveta; makrokosmos = mikrokosmos.« Winckler trdi, da segajo začetki tega velikanskega duševnega proizvoda v čas med šestim in tretjim tisočletjem pr. Kr.¹ Prav pripominja F. Kugler² k tej teoriji: »Ako se dá to svetovno naziranje tudi zgodovinsko dokazati, potem odkritje Wincklerja ne zaostaja za odkritjem Keplerja in Newtona, ampak jih celo presega; zakaj važnejše kot spoznanje gibanja planetov in splošnega zakona gravitacije je za nas jasno spoznanje verskega razvoja človeškega rodu.«

Toda naziranje Wincklerja ni samo zgodovinsko nedokazano, ampak popolnoma nasprotuje sporočilom, ki so se nam ohranila pod razvalinami Babilona.

Wincklerjevo formulo si lahko ogledamo v luči kulturnih in verskozgodovinskih dejanj.

A. Napačne etnologične domneve Wincklerja.

Winckler pričinja dokazovati svoj sistem iz dejstva, da se pri najrazličnejših narodih nahajajo isti mitologični nazori v isti obliki kakor pri Babiloncih, in sicer tudi v takih slučajih, kjer se oblika »ne nanaša na bistvo stvari in se iz naravnih pojavov njih sedanje domovine, katere bi morala pojasniti, ne da več izvajati, s katerimi si mogoče celo nasprotuje.«

1. Da dokaže svojo trditev, se sklicuje Winckler med drugim na refleksne pojave babilonskega praznovanja novega leta v navadah različnih narodov, posebno v pustnem prazniku. Ne moremo se spuščati v vse podrobnosti, pač pa si oglejmo vrednost dokazov Wincklerjevih z ozirom na judovski praznik purim.

Judje so obhajali praznik purim 14. in 15. dan meseca Adar. Ta praznik je bil ustanovljen v spomin na 13. in 14. dan meseca Adar, ko so bili sovražniki Judov osramočeni. V poznejšem času je dobil praznik značaj nacionalnega zmagoslavlja brez posebnih verskih ceremonij. V Hamanu je bilo utelešeno vse, kar so imeli Judje za svojega sovražnika. Zato so pa tudi Judje zaničevali podobo Hamana, razbili jo s kladvi ali pa sežgali. Samoobsebi se razume, da so ob takih priložnostih ljudje več jedli in pili kot po navadi in da so bili tudi siromaki deležni teh gostij. Odkod

¹ A. Winckler, Himmels- und Weltbild der Babylonier², str. 1—13. Cf. F. H. Kugler, Im Bannkreis Babels, Münster 1: W. 1910, str. 3—5.

² C. c. str. 5.

ta praznik, ki nam ga opisuje svetopisemska knjiga Estera? V novejšem času ga izvajajo iz babilonske mitologije. Sklicujejo se v svojih dokazih na imena Mardohaj, Estera, Haman, Vašti, katera istovijo z imeni: Marduk, Ištar (glavni božanstvi Babiloncev) in Humban (Huban), Mašti (elamitska božanstva), kakor tudi na paralelizem nasprotij: Mardohaj-Haman, Estera-Vašti na eni strani in Marduk-Humban, Ištar-Mašti na drugi strani. Po tej razlagi ne pomeni zmaga Estere in Mardoheja nad sovražniki judovskega naroda nič drugega, kakor zmago ene dvojice bogov nad drugo. Ako je ta trditev prava, Esterina knjiga nima zgodovinske veljave.¹

Nasproti temu mnenju bodi najprej povedano, da identiteta Estera-Ištar in Mardohaj-Marduk še ni dokazana. Od Mašti vemo samo to, da je bila elamitsko božanstvo, ne vemo pa, ali je bila elamitska boginja. Dalje nimamo nobenih razlogov, ki bi nas opravičili staviti v nasprotje elamitska božanstva Hu(m)ban in Mašti z babilonskimi bogovi Marduk in Ištar.

Recimo pa, da si imena res odgovarjajo in da v resnici obstoja paralelno nasprotje. Kaj potem? Tudi v tej domnevi lahko podamo razlago, ki je pravična mitologičnemu izvoru imen in nasprotju njih prvotnih nositeljev, ki pa ne mitologizira glavnih oseb Esterine knjige.

Pripomniti moramo, da niso samo v Elamu, ampak tudi v Babilonu dajali imena bogov ljudem. Kakor so Grki imenovali svoje otroke Apolon, Hermes, Atena, Afrodita i. dr., ravnotako najdemo tudi pri Babiloncih isto navado, najdemo ljudi z lastnim imenom Marduk i. dr. Ta navada se je pa še prav posebno razvila potem, ko je začela babilonska religija propadati, ko je začel giniti strah pred bogovi, katerih postave so živele v spominu samo še kot utelešene posebne moške moči in inteligence ali pa kot ideal ženske ljubkosti. Mitologična imena nam torej sama po sebi še nikakor ne dokazujejo mitologičnega značaja njih nositeljev.

Ako je bila Mašti v resnici nekdanj češčena elamitska boginja, ali se bomo čudili, da so dali prvi ženi kralja, katero tako lepo proslavlja Esterina knjiga (1, 11), ime omenjene boginje Ištar, ki je bila nekdanj slavljena po vsej mali Aziji? Odločivnega pomena za podelitev teh imen je bilo gotovo nasprotje med Babelom in Elamom. Kakor je Babel nadkriljeval Elam v političnem in kulturno-zgodovinskem pomenu, ravnotako presega novi babilonski ideal

¹ Kugler o. c. 24—26.

lepote (Ištar) starega (Mašti). Na enak način si lahko razložimo nasprotje Haman-Mardohaj.¹

Lahko bi kdo zavrnil, češ, da svojevoljno suponiramo, da so vse štiri glavne osebe Esterine knjige dobile nova imena šele ob nastopu njih visoke časti. Toda ta podstava ni svojevoljna. Estera se je prvotno imenovala Hadassah = »mirta«, kar nam potrjuje omenjena knjiga (2, 7); šele pozneje, ko je postala izvojenka kralja, so jo imenovali Estero. To velja tudi o drugih osebah. Zgodovina nam namreč priča, da je bila po celem starem Orientu navada z vsako novo častjo združiti ne samo nov titulus muneris, ampak tudi nomen proprium. Ta navada temelji v orientalskem naziranju o imenih sploh. Pri Babiloncih pomenja »šuma zakir«, »šuma nabī« dobesedno »z imenom je imenovan«, stvarno pa »ima svoj obstanek«. V tem pomenu najdemo prav pogosto že pri starih vladarjih iz Lagaša v tretjem tisočletju pr. Kr. formulo: »Božanstvo me je z dobrim imenom imenovalo,« t. j. podelilo mi je srečne življenjske razmere. Ravno ta pomen imenovanja zasledimo tudi v knjigah St. Z.²

Iz tega je razvidno, da, akoravno bi glavne osebe Esterine knjige nosile imena bogov, s tem še ni dokazano, da spadajo dogodki, ki nam jih ta knjiga popisuje, v mitologijo. Vsaka pametna kritika se šele tedaj sklicuje na bajko in pravljico, ako se drugače sploh ne da razložiti, česar pa o naši knjigi ne moremo trditi.

2. Oglejmo si še en zgled, ki naj bi dokazal Wincklerjevo panbabilonistično formulo. Po mnenju Wincklerja (Gesch. Isr. II., 172 nsl.) zasledimo v bibličnem sporočilu o boju Golijata z Davidom jasne znake boja boga Marduka z zmajem Tiāmat. Kako dokazuje Winckler to svojo trditev? Winckler trdi (Himmelsbild 58), da se Golijat v začetku sploh ni tako imenoval. To ime so mu dali v času, ko so izenačili boj leta in epagomen. Ime Golijat izvaja Winckler iz babilonske besede »galittu«, ki pomeni ocean, torej Tiāmat. Svoje mnenje opira na konjekturo Peiserja (MVAG 1900, 73), kjer pa je napačno pisal galittu, namesto gallitu. Drzno je in nekritično izvajati ime Golijat iz galittu, oziroma galattu. Zakaj galattu je epiteton od tiāmtu (morje), ki pomenja najbolj gotovo »valovit«. Oblika je ženskega spola; Golijat pa vendar ni bila oseba ženskega spola. Ako bi bilo ime Golijat res babilon-

¹ O. c. 24—28.

² O. c. 28—33.

skega izvora — kar se pa nikakor ne da dokazati — bi morali bolj primerno misliti na galtu = »strašen«.¹

Kaj pa je z bojem leta in epagomen ali prestopnih dni? Momenti, na katere se moramo tukaj ozirati, so po mnenju pan-babilonistov sledeči:

a) Štiridesetdnevno izzivanje Golijata. »Štirideseteri dnevi so namreč obsežek zimskega časa pred začetkom pomladi.« (A. Jeremias, *Alter der bab. Astronomie*², str. 489). »Uteleseni so v plejadah (gostosevcih), ki so izginile približno 40 dni za obzorjem, ki se pa v začetku pomladi spet prikažejo. To so dnevi nesreč, dnevi viharjev enakonočja, ko preneha brodarstvo. Število plejad je število vseh nesreč in vsega pomanjkanja.« (Jer. O. c. str. 62).

b) Visokost velikana. Kakor nam poroča I. Reg. 17, 4, je bil Golijat visok šest komolcev in dlan. Prvotno bi se moralo po mnenju Jeremiasa glasiti pet komolcev in dlan. »Pisatelj naše povesti ni več poznal motiva« (o. c. str. 489). Ta tako srečno popravljena visokost velikana nas opozarja na $5\frac{1}{4}$ epagomen ob koncu leta.

c) Pet gladkih kamenov Davida. »Vsakemu dnevnu peterih epagomen, ki zaključujejo leto, odgovarja en kamen.« (Baentsch, *David und sein Zeitalter*, Leipzig 1907, str. 44.)

Na te momente odgovarja Kugler²:

Ad a) Opozoriti moramo pred vsem, da se okoli 800 pr. Kr. v geografični širini srednje Grške (38°) plejade niso videle samo 40 dni, ampak 41; izginile so namreč 27. marca v solčnih žarkih in so se v jutranji zori spet prikazale 11. maja.³ Heziod nam pripoveduje, da so se spet videle v začetku setve. In okroglo število 40 dni tega lepega časa, ko je vegetacija razvila višek svoje moči in je dozorela do žetve, naj bo »obsežek zimskega časa,« število vseh nesreč in vsega pomanjkanja? *Difficile est satyram non scribere!* Sploh pa ne vedo babilonski viri ničesar povedati o štiridesetih dnevih viharjev in tudi nimamo najmanjšega sledu, da bi se to trajanje viharjev omenilo v deloma uničenem luninem mitu. Tu sploh ni govora o plejadah, ampak o sedmerih demonih teme in viharjev, ki otemnjujejo luno. To mnenje je torej brez vse znanstvene podlage.

Ad b) Kaj pa o velikosti Golijata? Besedilo pravi, da je bil visok »šest komolcev in dlan« = 2'925 m. Ker se ta visokost ne

¹ O. c. 36.

² O. c. 38–46.

³ Ideler, *Handb. d. math. und tech. Chronol.* I. 247.

sklada s panbabilonističnim mnenjem o bajki leta, jo kratkomalo izpremene v pet komolcev in dlan. Seveda je ta način dokazovanja lehak! Pa tudi to ne pomaga! Na ta način naj bi dobili $5\frac{1}{4}$ komolcev; toda dlan ni $\frac{1}{4}$ ampak $\frac{1}{2}$ komolca. Leta pa, ki bi imelo $365\frac{1}{2}$ dni, tudi stari niso poznali. In kaj sta napravila Winckler in Jeremias tudi iz drugih velikanov, o katerih nam pisatelji zgodovine starega veka pripovedujejo? Z občudovanja vredno doslednostjo sta tudi te proglasila za reprezentante zime, samo ako sta zasledila ponovljeno število na telesu, rokah ali nogah. Ljubezem do panbabilonizma ju je storila iznajdljiva, pa naj njune iznajdbe še tako nasprotujejo vedi. Škoda, da niso živeli velikani današnjih dni pred nekolikimi tisočletji, gotovo bi postali nesmrtni junaki leta. Največji junak nemške armade l. 1890. je meril $2'25\ m$; torej ravno pet malih egiptovskih komolcev. Po teoriji Wincklerja in Jeremiasa bi bilo to pet epagomen, in zimski junak celega leta 365 dni je gotov! Machnow, velikan Rusov, je bil $2'68\ m$ visok. Manjkata mu samo dva centimetra, da bi postal popoln reprezentant prestopnega leta, zakaj $2'70\ m =$ šest malih egiptovskih komolcev = šest epagomen. In kaj naj rečemo o Marijani Wehde? Visoka je bila skoraj pet kraljevih komolcev $2'55\ m$. Ravnotako velika je bila kot perzijski gigant Artahëes. Še več! Kot žena gigantka bi kaj lahko zastopala babilonsko Tiāmat, s katero se je, kakor trdi Winckler, Marduk vsako leto vojskoval.

Ad c) Baentsch ne priznava visokosti Golijata za popolno gotov simbol velikana zime, pač pa toliko bolj poudarja njegovo štiridesetdnevno izzivanje in pa petero kamenov zmagovavca Davida. Kakor se je Baentsch zmotil pri simbolični razlagi štiridesetdnevnega izzivanja, ravnotako se je zmotil glede peterih kamenov. »Na vsaki dan leta zaključujočih peterih epagomen pride en kamen.« V tem stavku imamo obenem trditev in dokaz. Peteri kameni nikakor ne odgovarjajo številu komolcev velikana, akoravno so ga zmanjšali za en komolec in dlan, da so dobili $5\frac{1}{4}$ komolca visokosti. Mogoče pa je živel Golijat še šest dni, ko ga je zadel Davidov kamen? Toda o tem nam sv. pismo ničesar ne sporoča. Ako bi bil velikan resnično $5\frac{1}{4}$ komolca visok, in ako bi ga bil mladi junak zadel s šestim malim kamenom, potem, ko jih je pet že zastonj vrgel, bi se lahko čudili in bi to lahko spravili na nekak način v mitologijo. Sporočilo pa, kakor ga imamo pred seboj, nam ne kaže samo vsake mitološke, ampak tudi vsako simbolično razlago boja velikana Golijata z Davidom, kot sanjavo kombinacijo.

Vse te in podobne navidezne sličnosti so bile povod, da je pričel Winckler dokazovati svoj panbabilonistični sistem. K temu pa pridenemo lahko še drug razlog, dejstvo namreč, da je pri »večini religij astralna vsebina mitov in nauk v nasprotju z vso kulturno stopinjo dotičnih narodov«. Winckler se sklicuje posebno na egiptovske religije, seveda brez stvarne podlage. Astralni kult Egipčanov se je popolnoma lahko razvil iz opazovanja čudovitih in čarobnih astralnih prikazni, ki se ravno v Egiptu opazujejo v vsem svojem sijaju in blesku. Raziskavanje religije starega Egipta nam pa pojasni, da nimamo nikakih sledov, iz katerih bi lahko skleпали, da bi astralni nauk starih Egipčanov zahteval globlje poznanje zapletenega gibanja nebeških teles. Aleksandrijski astronomi poznejših časov se ravno vsled tega niso nikdar sklicevali na egiptovska, pač pa na babilonska astralna opazovanja. S tem pa ni rečeno, da ni imel Babilon v poznejšem času nikakega vpliva na egiptovsko astralno mitologijo.

Pregledali smo zdaj prvi del Wincklerjevega dokazovanja in njega vrednost, preidimo k drugemu, astralnemu delu.

B. Astralne temeljne postavbe staro-babilonskega svetovnega naziranja.

Glavna misel v drugem delu Wincklerjevega dokazovanja je: Vesoljni svet se deli po babilonskem naziranju v pokrajino vode, zemlje in zraka. Ta razdelitev pa ne velja samo v navpični smeri, ampak tudi v horizontalni, in sicer tako v zemeljskem kakor v nebeškem obsegu. Na zemlji (v Mezopotamiji) slede od juga proti severu: morje, zemlja in »zračna pokrajina«. Trojno kraljestvo je pod oblastjo božanstvene trojice, bogov Ea (bog vode), Běl (bog zemlje) in Anu (bog zraka). Makrokosmos = mikrokosmos, t. j. kar velja v celoti, velja tudi v delu. Zato se deli zodiak tudi v tri dele, nad katerimi gospoduje božanstvena trojica. Zodiak je torej najimenitnejši kraj božjega razodetja. Njegovi vladarji so: luna, sonce in Venera, ali bolje rečeno božanstva, ki se v njih razodevajo: Sin, Šamaš in Ištar. Ta trojica odgovarja višji trojici bogov Anu, Běl in Ea, ker se v bogovih Sin in Anu, Šamaš in Běl, Ištar in Ea razodeva isto božanstvo. To razodevanje se vrši na štiri (oziroma dva) načine v »štirih krajcih« (oziroma dveh polovicah) prikazni lune, solnca in Venere. Kakor luna, tako ima tudi Venera štiri faze; tem odgovarjajo kot »faze« solnca

njegova lega v štirih letnih časih, in tem zopet ostali štirje planeti: Jupiter, Mars, Merkur in Saturn. Pa tudi v vsaki posamezni izmed teh zvezd se po njih različni legi na nebu razodeva različna božja sila; v njih se ponavlja vse, kar se dogaja na luni, solncu in Veneri. Štiri božje moči, ki se razodevajo v »četverni kritični točki« in planeti, ki se ž njimi ujemajo, so bile v času največje slave Babilona takole razdeljene:

1. Marduk: vzhodna, pomladanska točka, jutro; Jupiter.
2. Ninib: severna, poletna točka, poldne; Mars.
3. Nebo: zahodna, jesenska točka, večer; Merkur.
4. Nergal: južna, zimska točka, noč; Saturn.

Ako delimo te prikazni v dva dela, je bila razdelitev sledeča:

Marduk	}	obojna polovica svetlobe leta in dneva, kakor tudi ra-
Ninib	}	stoča svetloba lune in Venere.
Nebo	}	obojna polovica noči leta in dneva, kakor tudi poje-
Nergal	}	majoča svetloba lune in Venere. ¹

Kaj naj si mislimo o tem zistemu, ki nam ga je podal Winckler? Oglejmo si posamezne dele vsega zistema.

1. Nebeška pokrajina vode, zemlje in zraka (Ea, Bêl, Anu). Da so Babilonci čutili okoli svojih glav zrak, in da so spoznali, kako teče voda iz globočin zemlje, o tem nihče ne dvomi. Ravnotako so videli na jugu svoje dežele ob izlivu vodâ ocean. Toda na severu pokrajina zraka? To zveni čudno. Še bolj čudovito pa je, da ima tudi babilonsko nebo in zodiak svojo posebno ozračno pokrajino. Kakšne dokaze ima Winckler za to svojo trditev? Klino-pisni spomeniki nam tega mnenja ne potrjujejo. Kakor misli Winckler (Himmelsbild str. 29), obstoji srednji del zodiaka iz znamenj de-vice do strelca, gornji pa iz znamenj junca do leva. Čudno, da se nahajajo četveronogate živali, junec in lev, v pokrajini zraka! Winckler je pozabil, da so imeli babilonski astronomi v kljub svoji živi domišljiji še vendarle mnogo zmisla in doslednosti. Ako so si mislili, da prebivajo v pokrajini vode na zodiaku astralna vodna bitja, so si dosledno tudi predstavljali, da je »pokrajina zraka« na zodiaku prebivališče ptic, ne pa četveronogatih živali. V listinah, ki nam po-pisujejo ozvezdje ekliptike, se ne najde niti eno ime katerekoli ptice, in dve ptici (vran in orel), ki pripadata po mnenju Hommel-na (Aufs. u. Abh. str. 48) dvanajsterim zvezdam »proti Anu«, ne stojita na severu ekliptike (dozdevna pokrajina zraka), ampak na

¹ Kugler o. c. 52 — 54.

jugu. V zodiaku se torej ne nahaja pokrajina zraka, kakor misli Winckler. Tudi se moti Winckler, ko trdi, da je bil bog Anu vladar zračne pokrajine, zakaj ta vloga bi pripadala Bêlu. Kakor pričajo klinopisni spomeniki, je bilo orožje Bela vihar. Vihar pa nastane vsled gibanja zraka. Torej gospoduje nad zrakom Bêl in ne Anu.

2. Vladarji zodiaka: luna, solnce in Venera (Sin, Šamaš in Istar.) Luna, solnce in Venera se v babilonski mitologiji nahajajo kot posebno važna trojica. Nastane vprašanje, iz katerega vzroka so jih Babilonci združili. Winckler nam na to vprašanje odgovarja, da zaradi tega, ker je imela vsa trojica iste oblike prikazovanja. Iz te trditve sledi, da so Babilonci s prostimi očmi spoznali vse štiri faze Venere. Nezmisel! Kar je Galileo Galilei spoznal šele s pomočjo daljnogleda, to naj bi Babilonci spoznali s prostimi očmi! Ta možnost je že po naravi popolnoma izključena, tudi klinopisni spomeniki je nikakor ne potrjujejo. Astrološka in astronomična sporočila nam jasno dokazujejo, da stari Babilonci niso imeli niti pojma o raznih fazah Venere. Opazovali so njen heliakični vzhod in zahod, gledali so jo kot večernico in danico, tuintam so videli njeno visoko lego nad obzorjem, zaznamovali so njeno srečanje s planeti in z ozvezdjem ekliptike, nikdar in nikjer pa se ne omenijo njene faze. Celo pisatelji astronomičnih ploč poznejših dob ne poznajo niti ene faze Venere. Ta argumentum ex silentio, kakor tudi nemožnost, da bi se s prostimi očmi mogle videti faze Venere, se ne da ovreči s fantastičnimi kombinacijami. Glavni vzrok, zakaj da so Venero združili z luno in s solncem, je, ker Venera ni le najsvetlejši planet, ampak ima tudi lastnosti (močno luč, ki meče sence, itd.), ki se opažajo samo še na solncu in luni.¹

3. Četvero božje razodetje na solncu, luni in Veneri in vloga planetov Jupitra, Marsa, Merkurja in Saturna. — Po mnenju Wincklerja in Jeremiasa odgovarjajo štirim letnim časom planeti: Jupiter, Mars, Merkur in Saturn, in sicer tako, da predstavlja vsak izmed njih posebno »fazo solnca«. Na ta način bi dobili sledečo formulo z božjim razodetjem:

Marduk — Jupiter = vzhod. Ninib — Mars = sever.

Nebo — Merkur = zahod. Nergal — Saturn = jug.

Z ozirom na to formulo pravi A. Jeremias (A. T. im Lichte des A. O. str. 26): »Jupitru pripada pomladanska vzhodna točka,

¹ Kugler o. c. 57—62.

ker je praznik Marduka praznik novega leta, praznik pomladanskega enakonočja.« Dokaz za to je neki tekst iz časa Arsacidov (138. pr. Kr.), ki pa, kakor pravi Jeremias, brezdvomno podaja staro mnenje. Besedilo, (objavljeno po P. Strassmaier L. A. VI. str. 228, 248) pravi med drugim, da so se preselile »hčere iz Ezida«¹ dne 3. Kisleva (nov. – decemb.) v Esagil², v »hišo dneva«, da bi podaljšale dneve, in da so se obratno podale hčere iz Esagila dne 11. meseca Tamūz (začetek julija) v Ezid, v »hišo noči«, da bi podaljšale noč. Iz tega sklepa Winckler in Jeremias, da je svetla polovica leta last Marduka, temna pa Nebova. V času, ko sta si noč in dan enaka, odstopita slovesno drug drugemu gospodstvo. Vse to dokazovanje sloni na napačnih predsodkih in logičnih napakah, zakaj:

Babilonski praznik Marduka, ozir. novega leta se v dnevih slave Babilona ni obhajal v času pomladanskega enakonočja, ampak najprej med mesecema junij in julij. Šele okoli 700 pr. Kr. so začeli leto z dnevi pomladanskega enakonočja.³

Trditev, da nam zgoraj omenjeno besedilo podaja staro naziranje, je popolnoma svojevoljno. Winckler in Jeremias nista niti poskušala tega dokazati.

Brez vsakega kritičnega raziskavanja sprejmeta dneve 3. Kislev in 11. Tamūz za resnične dneve zimskega in poletnega solnčnega povratka, dasi je to absurdno. Ako računamo, da ima mesec 30 dni, leto 360, potem je med 3. Kislev in 11. Tamūz 218 dni, na ostalo leto pride le 142 dni. Razlika je 76 dni! V resnici je pa preteklo okoli 700. pr. Kr. po mnenju babilonskih astronomov od zimskega do poletnega solnčnega povratka približno 185 dni, in od poletnega do zimskega 180 dni. Imamo razliko 5 dni in ne 76. Take napake, ki sta je napravila Jeremias in Winckler, ne bi prisodili niti astrologu Gudeju.⁴

Ker pa hoče Winckler na vsak način vzdržati svojo trditev, se sklicuje na klinopisne spomenike, in sicer na pločo s sledečim napisom (Cuneiform text XVI, pl. 4. 143 nsl.):

Šamaš ina pāui-ia Sin [ina Arki-a]	Šamaš pred menoj, Sin za menoj.
Nergal ina im [ni-ia]	Nergal na moji desnici.
Ninib ina šum [eli-ia]	Ninib na moji levici.

¹ Ezid je tempelj boga Nebo v Borsippi.

² Esagil je tempelj boga Marduka v Babilonu.

³ Prim. De Genoullig, *fablettes sumériennes archaïques*, 1909 str. XVII. in Kugler, *Sternkunde II.* str. XV. in 176.

⁴ Kugler, o. c. 62–68.

Iz tega teksta sklepa Winckler: »Hier ist Šamaš = Marduk, Sin = Nebo, bei Voraussetzung der Ostrichtung aber, welche der Anschauung Marduk = Frühjahrs-sonne = Sonne entspricht, gehört dann Nergal die rechte Seite = der Süden, Ninib die linke = der Norden. Damit ist nun wohl die Frage erledigt und die Richtigkeit der Formel und des Weltsystems erwiesen«. (Altor. Forsch. III. 225). Ali ima prav? Rekli smo že, da lokalizacija Marduka na vzhodu in boga Nebo na zahodu ni dokazana. Sklepali bi torej lahko že a priori, da se iz navedenega mesta ne da dokazati lokalizacija bogov Nergal in Ninib. Ali pa res govori omejeno mesto o straneh sveta? Nikakor ne! Besedilo se ozira na izganjanje hudobnih duhov iz bolnika po zagovarjavcu. Pri »vstopu v hišo« (ana bīti ina e-ri-bi) je govoril:

»Šamaš pred menoj;
 Sin za menoj;
 Nergal na moji desnici;
 Ninib na moji levici.
 Ko se bliža bolniku,
 Ko položim roko na glavo bolnika,
 Naj mi stoji ob strani naklonjen duh, dober varuh.«

Po teh besedah je začel izganjati demona bolezní. Iz cele zveze se razvidi, da besede »pred menoj« itd. ne pomenjajo strani neba, ampak smer proti vratom hiše, kjer je stanoval bolnik, pa naj leže vrata na vzhodu, zahodu, severu ali kjerkoli. Eksorcist se obda od vseh štirih strani z mogočnimi bogovi, ki naj bi ga varovali pred demoni. Nastopi kot poslanec Marduka in njegovega očeta Ea (tako izrecno vrsta 66 nsl.; 129 nsl., 159 itd.). Pri tem obredu je imel Šamaš, bog solnca, kot sodnik vedno prvo vlogo. Marduk in Ea pa sta ali postala duhovna, ki naj demona izženeta, ali pa sta nastopila ob enem z bogom Šamaš, karerega najdemo redno v sredi med njima. (Zimmern, Beiträge zur Kenntnis d. babyl. Rel. str. 123 nsl.) S tem je pa tudi dokazano, da sta v zgoraj imenovanem tekstu Šamaš in Marduk dve popolnoma drugi božanstvi. Torej tudi zadnji in glavni dokaz Wincklerja več ne drži.¹

Zanimivo je tudi, kako je prenesel Winckler to razodetje božje, ki se kaže na štirih točkah sveta, na sveto pismo. Pod naslovom: »Des Menschen Sohn = Erlöser«, poskuša (Altor. Forsch. III. 296 nsl.) dokazati, da odgovarjajo apokaliptične živali:

¹ O. c. 68—70.

človek, lev, vol in orel (Apoc. 4, 7; prim. Eceh. 1, 10) štirim točkam sveta. »Leva« in »vola« je srečno spravil v zodiak. »Človek« in »orel« pa nista nikakor hotela sprejeti svojega prostora. Winckler si je znal pomagati na prav lahek način. Pravi, da besedilo pri Ecehielu ni dobro ohranjeno. Da bi to tudi kritično dokazal, za to malenkost se ne zmeni. Kar Winckler tukaj počenja, ni nič drugega, kakor lusus ingenii. Vse to pa samo raditega, da bi dokazal četvero božje razodetje v bibliji in poleg tega enačbo: »Človek« = babilonski bog Ea. To zadnje še prav posebno zanima Wincklerja. Zakaj, ako je Ea = človek, je njegov sin Marduk = »Sin človekov, in Kristus, ki se sam tako imenuje, ni nič drugega, kakor nova prikazen Marduka.

Ker je Winckler sam čutil, da so njegovi dokazi iz apokalipse preslabi, da bi mogel z njimi dokazati svoje mnenje, se sklicuje na bajko o Adapi. Adapa je človeški sin boga Ea, Marduk pa njegov božji sin. V ravno istem razmerju stojita ὁ πρῶτος Ἀδάμ in ὁ ἔσχατος (ὁ μέλλων) Ἀδάμ. = biblični pračlovek in Kristus. Ta dva sta samo ponavljanje ene in iste prikazni. Kar je v resnici Ea, to je v živalskem krogu Marduk, v velikem svetovnem letu Adapa-Adam, in v našem času novi Adam. Torej Adam-Ea.

To dokazovanje se zruši že vsled svojevoljnih domnev in sklepov. Ali je Adapa = Adam? Imeni se ne skladata. In njiju značaj ter poklic? Adam je po bibličnem sporočilu oče človeštva, Adape nam bajka ne popisuje kot takega; bog Ea ga ni ustvaril kot očeta ali prvega izmed ljudi, ampak, kakor nam klinopisno besedilo pripoveduje, »med ljudmi« (ina ameluti ibnišu). On je vodja javne oskrbe v sv. Eridu, kjer vedno osebno nastopa in deluje, kjer se mora preskrbeti pijača in hrana, on ima v oskrbi varnost. Da se pri Adamu in Adapi poudarja modrost, ni nič čudnega, ker si vendar ne moremo misliti, da bi bog Ea postavil na čelo svoje uprave svojega mesta človeka nespametneža. Tudi nima biblično sporočilo o padcu Adama (Gen. 2—3) take podobnosti z bajko o Adapi, da bi mogel pameten, moder in stvaren kritik sklepati Adam = Adapa. Razvoj padca je v vsakem oziru drugačen od razvoja bajke o Adapi.

Babilonska religija ne pozna tiste zveze med Adapo in Mardukom, kakor jo poudarja Winckler. Adapa = človeški sin Ea, Marduk = božji sin Ea. Okoliščina, da se Adapa in Marduk imenujeta abkallu »modri« in mār Eridu »sin iz Eridu«, še ni pravi dokaz. Mār Eridu namreč ravnotako lahko pomeni »sin

(mesta) Eridu, ki iz Eridu izhaja«. Brez zadostnega vzroka omenjenih besed sploh ne smemo drugače razlagati. Tak vzrok bi bil, ako bi se moglo dokazati, da se imenuje Adapa v klinopisnih sporočilih sin Ea. O tem pa asiriologija ničesar ne ve in v bajki imenuje Adapa boga Ea vedno in vedno svojega gospoda. Tudi če bi nam Winckler mogel dokazati, da je Adapa »sin Ea«, bi bili vendar prisiljeni njegovo identifikacijo zavreči kot popolnoma svojevoljno trditev brez stvarne podlage.¹

4. Koledar. »Da alte Einrichtungen des Staatslebens als Widerspiegelung himmlischer Erscheinungen gelten, so ist der Kalender, der die Einrichtungen des Lebens nach dem Umlauf der Sterne reguliert, die wichtigste Staatsakte, Sache der Gesetzgebung.« S temi besedami je hotel A. Jeremias podati nov dokaz za formulo: »Podoba neba = podoba sveta«. To je huda prevara. Babilonci so namreč zato uredili svoj koledar po nebeških prikaznih, ker niso imeli, kakor noben narod, drugega pripomočka uravnati čas, kakor povračanje gotovih nebeških dogodkov in vegetativnih pojavov, ki so z njimi v zvezi. Ako Jeremias dalje pravi: »Für den Kreislauf des Jahres war wohl von jeher von entscheidender Bedeutung die Beobachtung der Tagesgleichpunkte »wie sie z. B. in den astronomischen Texten IV. R 51 notiert sind«, sloni to mnenje, ki je bilo sicer do zadnjega časa splošno, na zmoti, kakor je to dokazal De Genouillac v že omenjeni knjigi (str. XVII). Niti eden koledar starega časa ni urejen po določilu enakonočja, ampak po opazovanju vegetativnih prikazni. Leto v časih Sargona in Hammurapija se niti ne pričinja okoli pomladanskega enakonočja, ampak več mesecev pozneje. Šele v sredi osmega stoletja pr. Kr. je bilo pomladansko enakonočje povprečni termin začetka leta. To je bilo vedno lunisolarno leto, ki je navadno imelo dvanajst luninih mesecev, in katero so zenačili s solničnim letom s tem, da so mu prideli prestopni mesec. Ta regulacija lunisolarnega leta se pa ni ravnala po nebeških prikaznih, ampak po vegetaciji, ki so jo opazovali na zemlji (stanje setve, zorenje žita itd.).²

5. Harmonija zemeljskih in nebeških dogodkov (geografija in politična zgodovina v luči astrologije). Vsaka dežela je po Wincklerjevem starobabilonskem svetovnem naziranju od božanstva določena enota in mora imeti na nebu in v svetovnem prostoru po-

¹ O. c. 74 nsl.

² O. c. 86 nsl.

dobu, v katero se ujema (Himmelsbild,² 12; prim. KAT,³ 158 in Jeremias ATLAO,³ 48 nsl.).

Na podlagi samo nekaterih imen zvezd, ki se imenujejo z imeni mest, oceana in dveh glavnih rek Mezopotamije, je mislil Winckler dokazati, da se vsa fizikalčna in politična geografija zrcali v topografiji neba. Kaj je na tem resničnega?

Najprej se vprašajmo: Odkod naj bi Babilonci vzeli svoje kozmografično zaznamovanje, ako ne iz zemeljskih razmer. Imena njih bogov niso zadostovala, da bi mogli označiti vse stelarne prikazni. Bili so torej prisiljeni, da so napolnili nebo z raznimi živalmi in da so si izposodili nekatera imena iz zemeljske topografije. Ako bi bila Wincklerjeva teorija prava, bi morala zemeljska krajevna imena biti nekaj navadnega v astroloških tekstih. Pa ravno nasprotno je dejstvo. Samo malo imen zvezd je vzetih iz fizikalčne in politične geografije. Ako bi bila Wincklerjeva teorija resnična, bi kraj nebeških prikazni moral biti glavni faktor razlaganja teh prikazni in ne čas. Kakor nas asiriologija uči, ni bilo niti enega dogodka na nebu, ki se je mogel opaziti s prostimi očmi, da ne bi iz njega prorokovali prihodnosti. Ne samo posamezne astralne in meteorološke prikazni, ampak tudi srečanje dveh ali treh je bilo velepomembno za astrologa. Te kombinacije so se pa še pomnožile, ker so Babilonci istovetili astrološko z meteorološkim. Ni torej dvoma, da ako kje, se mora tukaj pokazati princip, na katerem sloni takoimenovana harmonija nebeškega in zemeljskega. Kakor nam vsi teksti kažejo, je ta harmonija med nebeškimi in zemeljskimi kraji slonela po večini le na svojevoljnih določilih in kombinacijah. Ti teksti nam tudi dokazujejo, da so se Babilonci pri razlagi prikazni predvsem ozirali na čas, ne pa na kraj. Tako n. pr. beremo v tekstih Virolleand Sin XXXIII. 35 nsl. »Ako se je v mesecu Ulūlu 14. dan nebo zatemnilo, in ako se je začelo mračiti na severu, na jugo-vzhodu pa končalo, ako se je med 1. (nočno) stražo začelo, med srednjo nočno stražo pa nehalo ... bo kralju iz Akkad-a dana določba«. Nasprotno beremo v vrsti 72.: »Ako se v mesecu Šabatu, 14. dan, nebo stemni in se mračenje na severu začne, na zahodu pa konča, v srednji straži začne, v jutranji straži konča ... bo kralju iz Amuru dan sklep«.

Akoravno se obojno otemnenje začne na severu, vendar povzročijo druge okoliščine popolnoma drugačno razlago. Da pa pri tej razlagi ni glavna smer, v kateri se je pričelo nebo tem-

niti, ampak čas glavni moment, kaže sledeče dvojno mesto iste ploče:

Mesec:	Kraj:		Nočni čas:		Določba:
vrsta 10. Sivanu	začetek	konec	začetek	konec	za kralja iz Dilmun-a
> 63. Tebitu	vzhod	zahod	2. straža	3. straža	> > > Aušan-a in Subartu
	>	>	1. >	2. >	

Opozoriti moramo, da je določba v obeh slučajih enaka.

K sklepu si še kdo lahko ogleda formulo Wincklerjevo »Podoba neba = podoba sveta« na sledečem obrazcu, povzetem iz klinopisnih ploč:

	1.) Adad XX; XXIII. Istar	2.) Sin XXVI.	3.) Sin XXXIII.	4.) Adad XXXIII.	5.) Teksti iz asir- skega časa
Jug	Akkad	Elam	Elam (Dupliaš)	Akkad	Subartu
Sever	Subartu (Guti- um)	Akkad	Akkad (Amurru)	Elam	Amurru
Vzhod	Elam	Subartu	Subartu (Dilu- um) in Aušan	Subartu	Elam
Zahod	Amurru	Amurru	Amurru (Gutium)	Amurru	Akkad.

Nasprotja, ki jih zasledimo med posameznimi peterimi razredi, nam jasno kažejo, da Babilonci niti oddaleč niso mislili, da bi sprejeli med nebom in zemljo krajevno harmonijo. Kaže nam pa to raziskovanje tudi, da je bil glavni moment razlage nebeških prikazni ne kraj, ampak čas, v katerem so jih opazovali.¹

Iz vsega, kar smo povedali, je razvidno, da smemo upravičeno sklepati sledeče:

1. Astrologija starejšega časa (približno do srede VII. stoletja) opira svoje končne rezultate predvsem na poseben naraven in mitološki značaj nebeških prikazni, kjer je kot glavno pravilo veljalo: svetloba = sreča, otemnenje = nesreča.

2. Najbolj bistvena okoliščina je bila pri vseh prikaznih čas (mesec, dan in tri nočne straže). Ta določila — v kolikor pridejo v poštev različne dežele, so zavisela od svojevoljnih določil. Teh pa so se stalno držali.

3. Sicer tudi ne manjka krajevne orientacije; vendar pa je bila zelo pomanjkljiva, in iz njene astrološke uporabe se nikakor ne spozna harmonija med nebeško in zemeljsko topografijo; nasprotno zasledimo v pogosti zamenjavi astroloških nebeških

¹ O. c. 97 usl.

pokrajini posameznih dežel največje kontraste. Takoimenovana skladnost sozvezdij se sploh ne nahaja ali pa je le slučajno nastala in je zelo dvoumna. Da bi se pa večja ozvezdja delila v province, kraje, mesta, nam teksti prav nič ne povedo. Dokaz za to je malenkostno število zvezd, ki imajo geografična krajevna imena in popolno preziranje manjših deželnih okrajev in mest v astrologičnih predznarnjih.

Iz pričujočega referata se spozna, da slone vsi dokazi, s katerimi hočejo panbabilonisti podpreti svoj sistem, na celi vrsti nedokazanih in napačnih hipotez. Ljudem, katerim so vsa poročila St. Z. in tudi mnoga N. Z. že a priori le iz Babilonije izposojene bajke, ne bodo naša izvajanja prav nič koristila. Tem tudi niso namenjena. Pač pa ne bodo brez pomena za tiste, ki so si ohranili še toliko pametne samostojnosti, da ne zavračajo že vnaprej stvarnih razlogov.

Svetovna trgovina.

Prof. dr. V. Šarabon.

Produkcija.

Celi svet je produciral leta 1910 99 milijonov ton pšenice, od teh 25% Rusija, 22% Unija, 11% Britanska Indija, skoro ravnolotiko Francija, skoro 5% Argentinja, 5'5% Avstro-Ogrska itd., po kontinentih pa Evropa nad 52%, Severna Amerika 23'8%, Južna Amerika se krije skoro z Argentinijo, Avstralija 2% in Afrika 1'5%. Vidimo še vedno veliko premoč Evrope kljub njeni majhni površini. Kajti gre tudi za to, kako obdelujemo svet in v tem je Zahodna Evropa vzor ostalim pokrajinam. Pridelovanje pšenice se je hitro dvigalo; dočim nam izkaže desetletje 1870—80 54 milijonov ton, poskoči 1880—90 na 60, potem na 70, 90 in danes skoro 100 milijonov ton.

Relativno še hitrejša je produkcija ječmena: 1870—80 približno 18 milijonov ton, 1881—89 ravnolotiko, 1900 imamo pa že 20, potem gre pa rapidno, 1907: 33'1, nato se malo menjava, največ dosedaj (za 1911 še nimam podatkov) je 1909: 37'2, 1910 je pa 35'5. Od teh milijonov pride na Evropo celih 61'5% (Ruska 23'1, Nemčija 9'6, Avstro-Ogrska — pisali bomo

odslej kar Avstrija — 9·30/0, vse druge države razen Velike Britanije z 4·60/0 ostanejo daleč zadaj), Azijo 17, Severno in Srednjo Ameriko — pisali bomo samo Severno — 16, Afriko 5, na Južno Ameriko in Avstralijo pa samo malenkost.

Glede koruze ima prvo besedo Unija in sicer s tolikimi odstotki, da vse drugo kar umolkne, 72—810/0. Dočim so je pridelali 1870—80 poprečno na leto 40 milijonov ton, vidimo kmalu 57, okoli 1900 70, 1905 92, potem 96—97, 1910 pa naenkrat 107 milijonov in od teh Severna Amerika (Unija, Kanada in Mehika) 760/0. Jako dobro se drži Avstrija z 4·60/0, mi smo drugi na svetu in pridelamo toliko koruze kakor cela Azija ali pa Južna Amerika.

Ovsa so pridelali 1870—80 31 milijonov ton, 1905 že 53·4, največ dosedaj 1909 68·8, 1910 pa 62·8. Tu je pa zopet Evropa prva, 660/0 (Ruska sama 230/0, Nemčija 14, Francija 8, Britanija 6·7 in Avstrija 60/0). Od drugih kontinentov največ v Ameriki, 310/0, samo v Uniji 230/0: ta in Rusija pridelata torej skoro polovico vsega ovsa na svetu; pozna se to tudi pri številu konj, od 90—100 milijonov konj na svetu jih ima Rusija skoro 260/0, z Azijo 350/0, Unija pa 22 (Avstrija 4·7, Nemčija in Francija približno ravnolotiko, Argentinja 8·4.)

Ne v isti meri kakor pri drugih žitnih vrstah je napredovalo pridelovanje rži, 1870—80 okoli 33 milijonov ton, 1900 47·8, 1910 pa 46·7. Skoro nikjer ni premoč enega samega kontinenta tako izrazita kakor tu premoč Evrope, ki pridelala nad 900/0 (1907: 94·30/0) rži na svetu. Rusija sama pridelala polovico rži celega sveta, četrtino pa Nemčija, obe torej tri četrtine. Avstrija izkazuje 90/0, torej nekako dvajsetino. Amerikanska tla ji pa ne ugajajo, v Južni Ameriki je skoro ni in tudi Severna Amerika se ne obnaša posebno, 20/0.

Približno isto razmerje opazimo pri krompirju. Pridobivanje tega sadeža je poskočilo od 81 milijonov ton v letih 1800—90 na 135 do 140 milijonov v zadnjih letih. Evropa marsira na prvem mestu z 920/0, tu pa zopet najprvo Nemčija s 33—340/0,¹

¹ Še bolj očitvidno nam bo tako razmerje, če pomislimo, koliko 0/0 vse zemeljske površine — seveda samo suhe zemlje — tvorijo posamezne države. Za par sem izračunil: Avstrija 1/20/0, Nemčija in Francija 0·40/0, Anglija 0·230/0, evropska Rusija 4·30/0, z Azijo pa 16·80/0, Kitajska 8·250/0, Unija 70/0, Brazilija 6·3, Argentinja pa 20/0. Glede Evrope pa: Rusija nad 580/0 vse evropske površine; Avstrija 6·76, Nemčija 5·4, Francija 5·36, Španska 4·97, Švedska 4·48, Norvegija 3·2, Anglija 3·15, Indija 2·870/0 itd.

na drugem mestu je Rusija z 21, sledi Avstrija s 15 in Francija z 10⁰/₀, samo te štiri države torej štiri petine svetovnega pridelka. Amerika s svojimi 7⁰/₀ (Unija 6 in Kanada 1, drugo minimalno) se kar skrije, še bolj Azija in ostalo.

Monopol v rižu ima pa stari kontinent Azija, morebiti 97⁰/₀, Evropa samo 0·8. Razdelijo si pa riž Kitajska s tretjino vseh 80 milijonov ton (po drugih 120 milijonov), ravnolotiko Britanska Indija, Japonska nad 8, Java 4, Siam 4, Francoska Indokina 3⁰/₀ itd. Mi dobivamo riž večinoma iz Britanske Indije. Raste nekako na prostoru 700.000 km², toliko kot naša monarhija, vrednost nad 7 milijard mark.

Sladkor dobivamo ali iz trsa ali pa iz pese. Prvo vrsto poznamo že od iznajdbe Amerike sem, drugo pa šele po Margraffu začetkom XIX. stoletja (zvišanje sladkorne vsebine v pesi od 4 na 18 do 20⁰/₀). Dočim so dobili onega iz trsa pred pol stoletjem nekako 2 milijona ton, čitamo za leto 1899/00 5,420.000, za 1907/08 pa 7,400.000 ton. V Evropi ga je malo na Španskem; glavni producent je Azija približno s polovico vsega sladkorja iz trsa (Britanska Indija sama 31⁰/₀, Java pa 14), sledi Severna Amerika z 29⁰/₀ (Kuba 17) itd. Veliko ga je tudi v Južni Ameriki, avstralski Commonwealth, Havajskih otokih, na Maskarenih, v Egiptu itd. — Brezprimerno večji napredek pa kaže produkcija sladkorja iz pese, 1852/53 samo 200.000 ton, 1899/00 pa že ravnolotiko kot onega iz trsa, 1910/11 pa celó 7,790.000 ton. Kdor je zasledoval bruseljsko konferenco, itak ve, da ima v tej vrsti edino in odločilno besedo Evropa, ki ji pripada kar 93⁰/₀ vsega sladkorja iz pese. Največ Nemčiji, skoro tretjina, 30·4, sledi Avstrija z 19·3⁰/₀, Rusija 17·4 in Francija 12·4⁰/₀; vse drugo ne pride v poštev. Med ostalimi kontinenti kvečjemu Severna Amerika z 6·6⁰/₀ (Unija sama 6·4⁰/₀). Vidimo, da je sedaj proizvodnja obeh vrst skoro enako.

Veliko se je pisalo pri nas o hmelju. Skoro nobena rastlina ni tako malo zanesljiva; 1904 so ga pridelali 77.750 ton, 1905 129.000, 1907 89.000, 1908 102.650, 1909 pa samo 59.000 ton. V Evropi ga raste 79⁰/₀, v Severni Ameriki nekaj nad 20, malo še v Avstraliji in na Novi Zelandiji, drugod ga pa ni. Glavni producent v Evropi je Nemčija z 27⁰/₀, Anglija 25⁰/₀ in Avstrija s 16⁰/₀. Omeniti bi bilo tudi malo Belgijo s 4·5⁰/₀. Če govorimo o hmelju in ječmenu, mislimo na pivo in gotovo je, da ga bo tam največ, kjer uspevata ta dva sadeža, zlasti če sta skupaj. Zvarijo sedaj vsako leto okoli 300 milijonov hl piva, $\frac{3}{4}$ v Evropi,

$\frac{1}{4}$ v Ameriki, skoro vsega v Uniji, čisto malo v Avstraliji in na Novi Zelandiji. V Evropi se odlikuje Nemčija s četrtino vsega piva na svetu, Anglija nad 20^{0/0} — Unija in Nemčija torej polovico, z Anglijo pa 70^{0/0} svetovne produkcije. — Sledi Avstrija s 7·5, mala Belgija s 5·8, Francija 5, Rusija 2·5 itd.

Ker smo že pri pivu, se ozrimo še na druge tekočine. Vinska letina je zelo nezanesljiva, kakor nam je vsem znano. Pridelali so vina 1886–90 povprečno 128 milijonov *hl*, 1895 111, 1905 145, 1907 185, 1908 178, 1910 pa zopet samo 140 milijonov *hl*. Ker je tako nezanesljivo in ker ni vsako leto povsod enako, je tudi težko določiti odstotke. Približno je takole: Evropa ima največ vina, zopet takorekoč monopol, nad 90^{0/0}; povprečno pride na Francijo 36^{0/0} svetovne produkcije, na Italijo pa 30–31 — na obe romanski državi torej dve tretjini. — Ker ga ima Španija nekako 11·4 in Portugal 2·5, Francoska Algerija in Tunezija 4·7 in ker pride tudi od 3·6^{0/0} avstroogrskega vina dosti na romansko Južno-tirolsko, lahko rečemo, da se vino drži večinoma Romanov. Omenimo še, da ga je pridelala 1910 Italija več nego Francija, 48 : 28·5 milijonov *hl*. Raste pa vinska trta tudi na Ruskem, v Rumuniji, Srbiji, Bolgariji, Turčiji, Grški, Švici, Kaplandiji in se je precej udomačila tudi v Južni Ameriki, zlasti v Chile, 1·1^{0/0}, itd. Unija ga nima niti 1^{0/0}.

Tudi v statistiki žganja dominira Evropa (pride vpoštev zlasti žito [posebno še rž], krompir itd.). Od letnih 34 milijonov *hl* ga pride na naš kontinent 83^{0/0}. Na prvem mestu korakajo Rusi z 21·8^{0/0},¹ potem Nemci 19·7, Francozi 13·6, Avstrijci 13, daleč zadaj je Britanija s 6·6, veliko ga proizvaja Nizozemska, 1·8, in Belgija, 1·6. Omenimo še Švedsko z 1^{0/0} in Italijo z 1·5^{0/0}. Ostalih 17^{0/0} pride na Ameriko in sicer skoro izključno vse na Unijo.

Opija dobijo kakih 12.000 ton in sicer Indija, Perzija, Kina, Turčija itd.

Kakao raste v tropih, večinoma na plantažah Evropecev in gre tudi večinoma v visokokultivirane zapadnoevropske države.

¹ Že prej smo omenili, da moramo pri vsaki državi poleg različnih drugih faktorjev upoštevati tudi ^{0/0} zemeljske površine; gledati je pa treba tudi na ^{0/0} prebivalstva. Tu par primerov: Evropska Rusija ima 31·6^{0/0} vsega evropskega prebivalstva, z azijskimi posestvi pa 36^{0/0} (8·9^{0/0} oziroma 10^{0/0} vsega na svetu), Nemčija 14·4^{0/0} oziroma 4, Avstrija 11·4 oziroma 3·2, Anglija 10 oziroma 2·8, Francija 8·7 in 2·5, Italija pa 7·7^{0/0} evropskega prebivalstva in 2·2 onega na svetu.

1895—99 so ga dobili samo 82.000 ton, 1909 pa že 205.000. Na Južno Ameriko ga pride nad 40⁰/₀, Srednjo Ameriko nad 27, Afriko 29⁰/₀, drugo se poizgubi po Ceylonu in holandski Indiji.

Kakor pri kakao je odločilen faktor tudi pri kavi evropski kapital, evropska podjetnost in inteligenca; največ je dobivamo v plantažah pod nadzorstvom Evropecev, le malo je konsumirajo doma, skoro vsa gre v dežele visoke kulture. Čudovito hitro je produkcija narastla, leta 1832 samo 96.500 ton, 1844 že 259.000, 1892 710.000, 1903 1.168.000, največ dosedaj 1906/7: 1.500.000, poskočila je torej od 1832 do 1907 za 1550⁰/₀! V Aziji je raste malo, v Arabiji n. pr. samo 0·6⁰/₀, največ še v holandski Indiji s 4·1⁰/₀, na Srednjo in Severno Ameriko pride 16⁰/₀, na Južno pa 77⁰/₀ in od teh na Brazilijo poprečno 68⁰/₀, pa tudi več, — tretjino brazilske kave pridelava država S. Paolo.

Čaj producira razen Natala v Južni Afriki samo Azija (99·8⁰/₀), od teh morebiti Kitajska 56, Britanska Indija 20, Ceylon nad 14, Java 3, drugo Japonska itd. V Indiji in na Ceylonu so začeli s to kulturo šele zadnjih 30 let.

V aniljo proizvaja tropični pas, Oceanija, Amerika in Afrika. Od 600.000 kg leta 1907./08. pride na Mehiko 33⁰/₀, na Družabne otoke (Tahiti) 22⁰/₀ itd.

Tobak je prišel iz tropov k nam in se je popolnoma udomačil, v tropih ga raste komaj še polovica svetovnega konsuma. Cenitve niso popolne, za 1907 n. pr. 1.100.000 ton, Evropa 22⁰/₀, Azija 39, Amerika 37, drugo Afrika, skoro nič Avstralija. Evropskih procentov pride največ na Rusijo, 8·7, potem sledi pa takoj Avstrija s 4·8, Nemčija in Francoska med 2 in 3, Turčija samo 1, Bolgarija in Srbija še manj. V Aziji ga je največ v Britanski Indiji (morebiti 22⁰/₀, torej toliko kot v Evropi), v Ameriki se pa odlikuje Unija s 26⁰/₀, četrtino produkcije. O Braziliji čitamo 3⁰/₀, a ne moremo verjeti, Bahia tam se direktno imenuje »država tobaka«.

Kavčuka so pridelali leta 1900 okoli 50.000 ton, sedem let pozneje že čez 70.000; v Aziji ca 6⁰/₀, v Afriki okoli 25⁰/₀, zlasti Kongo, francoski in belgijski, Severna in Srednja Amerika 7·5 (Mehika sama 6·6), Južna Amerika pa ca 60⁰/₀ in od teh Brazilija sama nad 50. Leta 1827. je eksportirala Brazilija kavčuka za 12 milijonov kron, 1911 pa za 125 milijonov, za 1000⁰/₀ več.

Gummi arabicum dobivajo iz egipt. Sudana, Senegala, Adena itd. V zadnjem času govorijo veliko o umetnem gumiju, ki so ga začeli sestavljati iz svežih morskih rib (85⁰/₀) in s pri-

mesjo pravega gumija (15%). Bajes ima vse dobre lastnosti pravega gumija, posebno še, da je šestkrat cenejši. Na Holandskem je posebna tovarna že pričela s proizvodnjem.

Rastlin, iz katerih napravljamo predivo in tkanino in katerih izdelki so ena glavnih vrst svetovne trgovine, je več. Omenimo naj tropično rastlino jute (izg. džut), ki je prihaja vsako leto več tudi k nam; domalega monopol pridelovanja ima Bengalija, okoli 1910 nad poldrugi milijon ton. Največje važnosti je pa bombaž. Ko se rastlina razvija, zahteva tropično toploto, biti pa mora zelo enakomerna in deževati mora dosti, oziroma skrbeti moramo za namakanje; ko pa dozori in prihaja čas žetve, mora imeti dosti solnca, a malo dežja. Zato so najboljši zanjo tropični kraji z označenim podnebjem, posebno še, če stanuje tam pridno in podjetno prebivalstvo, ki je dostopno tudi novim znanstvenim metodam pridobivanja. Ko se je začela ameriška veleprodukcija, se je pričelo tudi tekmovanje bombaža z lanom in volno ovac in s tem je dobila podlago največja svetovna industrija (od XVIII. stoletja nadalje).

Do leta 1860. je producirala Unija tri četrtine vsega bombaža, prišla je pa secesijska vojna (1861—1865), niso se mogli več toliko pečati z njegovo kulturo, prenehal je izvoz, in zato so ga začele pridelovati tudi druge dežele. Kot resni konkurenti so pa po letu 1865. — ko je Unija šla s podvojeno energijo na delo — ostali na bojnem polju samo Indija, Egipt in Ruska Osrednja Azija. Kljub temu pa pridelava še danes Unija dve tretjini vsega bombaža, akoravno način pridobivanja ni še tak kot bi moral biti. Od 2,100.000 ton v letih 1880—84 se je dvignila produkcija na nekako 4 milijone ton okoli 1905, 1906 4·5, je padla 1907 na 3·75, se je dvignila 1908 zopet na 4·4 in 1909/10 na 4,875.000 ton v 19¹/₂ milijonih balah po 250 kg. V odstotkih 1908 zavzema odlično mesto Azija, 24%, Kitajska šele 3, Prednja Indija skoro 15, Ruska Osrednja Azija 4·3; na Afriko pride samo 6·6%, na Egipt sam 6·5, šele v zadnjem času si prizadevajo tudi druge dvigniti to kulturo, zlasti v Kamerunu in Togo. Od južnoameriških 2·5 odstotkov jih zavzema Brazilija 2·2, od severoameriških 66·7 pa Unija kar 66. Od 19·5 milijonov bal leta 1909/10 so jih natlačili v Uniji 11 milijonov, v Indiji 5 (takrat torej četrtno vseh). Leto prej je pa natlačila Unija celo 14 milijonov bal, nekako toliko kot Brazilija vreč s kavo.

Industrija te velike množine bombaža je ogromna, precej dobro se da ceniti po številu vreten. Leta 1877 jih je bilo okoli 77

mili, nov, 1907 okoli 125, 1909 nad 128 in 1911 že 135·6 milijonov. Leta 1909. je imala Evropa 71 % vseh vreten, Nemčija nekaj čez 7, Švica 1·2, Francija 5·6, Belgija skoro 1, Nizozemska 0·3, Britanija pa 41·6 %, Rusija 5·4 (1911 že 6), Avstrija 3 (1911 pa okoli 3·5 % ali 4·7 milijonov vreten), Italija 3 (ravnolotno 1911), Španska 1·4 (nihče ne bi mislil, pred vsem industrialna Katalonija); Azija jih ima 6 %, največ Prednja Indija, 4·2, potem pa Japonska, 1·2, v Afriki jih je nekaj v Egiptu (samo 43.000), v Ameriki pa 23 in sicer skoro vsa v Uniji, 21 %. Nekatera vretena nam spredejo najfinejše predivo, nekatera zopet samo navadne vrste. Unija absorbira 31 % vsega konsuma, Britanija kljub največji množini vreten samo 19 %; Nemčija 11 %, Ruska 8, Japonska 6, Francija 5, Avstrija, Italija in Indija vsaka po 4, Švica pa samo 0·5.

V vrsto rastlin z nitkami spadata v pasu našega podnebja lan in konoplja, bodisi da nam služita v izdelke preje bodisi kot rastlini za pridobivanje olja, kjer se jima pridruži še ogrščica (Raps). Konoplje s svetovno produkcijo nekaj nad 500.000 ton je v Uniji 1 %, Aziji 4, vseh ostalih 95 % pa v Evropi in od teh 60 na Ruskem, 13 v Avstriji, 14—20 % pa v Italiji itd. Lan kot predilna rastlina je tehtal okoli 1910 nekako 880.000 ton, 99 % so ga pridelali v Evropi, največ v Rusiji, 80 %, v Avstriji 7, 3 v Nemčiji, po 2 v Italiji in Franciji. Pri dobavi olja igra lan veliko vlogo zopet na Ruskem (500—900.000 ton), potem v Uniji (1909: 660.000), Argentini in Indiji, v prvi nekako toliko kot na Ruskem, v drugi pa zelo variira (med 150.000 in 432.000). — Na volno itd. se bomo ozrli pri pregledu ovac i. dr.

Videli smo najprvo rastline, ki nam služijo v hrano, za dobavo pijače itd., ki nas oblačijo in nas zakladajo z drugimi potrebščinami. Omenili bi poleg imenovanih še proso, ki je prišlo iz tropov k nam, durra, maniok, banano, sad kruhovca, poper, nagelnove žebice, muškadne orehe, cimet, ingver, koko s kokainom, kininovo skorjo, kafro, razne vrste sadežev palm (kokosovih palm n. pr. je nad 240 milijonov z letno produkcijo 7—8 milijard orehov; kopra, posušeno meso sadeža, pride vsako leto v trgovino s 500.000 tonami, v Avstrijo je pride n. pr. do 20.000 ton), različne smole, razno olje (od leta 1910 na 1911 je narastlo proizvodnje olja od 587.000 na 1,028.000 ton, na Francoskem ga dobijo vsako leto za 24 milijonov kron, tudi rožno olje, od Kazanlika n. pr. do 3000 kg), indigo in druga barvila, razne rastline za strojarsko delo,

druge zopet za predivo in tkanine; v promet pride razno sočivje (Egipet n. pr. pridelava vsako leto do dva milijona vreč čebule po 50 kg), sadje — okolica Bozena proda vsako leto do 180.000 stotov sadja, Francija samo jabolk za mošt letno za 80 do 100 milijonov kron — in podobne pridelke, paragvajski čaj ali maté (seveda bolj lokalnega pomena), žefran, les, travo halfa (ravno sedaj čitamo, da je poskočila v ceni za 100⁰/₀, ker jo zelo veliko izvažajo iz Tripolitanije), itd.

Govorili smo prej o predivu in tkaninah. Spomnimo se pri tem na volno in na liferanta volne, na ovco. Število ovac se zelo izpreminja, kakor je ravno moča in podnebje sploh, v Avstraliji n. pr. med 50 in 100 milijoni. — 1788 so pripeljali v Avstralijo 28 ovac, število je poskočilo do 1792 na 105, do 1800 na 6124, 1842 so jih našteali že 6¹/₃ milijona, 1851 17¹/₃ milijona, 1861 21, 1891 dosedaj največ, namreč 106¹/₂ milijona; ker je bila nato neprestano suša, se je število hitro znižalo, 1899 jih je bilo samo še 74¹/₄ milijonov in 1902 celo 54 milijonov, polovica od teh v New-South-Wales, kjer so jih našteali 1891 še 62 milijonov; nato je nastopila perijoda moče in zopet se je število dvignilo, do 1905 na 75 milijonov, sedaj jih je gotovo že visoko nad 90 milijonov. — Vseh skupaj jih je bilo okoli 1910 nekako 550 milijonov, torej na tri ljudi na svetu jedna ovca, v Evropi skoro tretjina, 31⁰/₀, na Ruskem 8⁰/₀, v Britaniji še vedno 5·3⁰/₀ (prim. zadnjo števiko »Časa«), v Avstriji 2·5 (prim. 1. letošnje št. »Časa«), na Španskem 2·2, na Francoskem pa 3·2⁰/₀ itd. V Aziji jih je morebiti 19⁰/₀, v Avstraliji skoro 18, v Afriki kakih 5, zlasti na jugu, v Ameriki okoli 27 in sicer 12·2 Argentinija, 3·5 Uruguay, 9 Unija, drugod pa manjši kontingenti.

Produkcija volne se je v deželah z intenzivnim gospodarstvom zmanjšala, ker se ne pečajo več toliko z rejo ovac kot preje, na njihovo mesto so stopile dežele ekstenzivnega gospodarstva, Avstralija z Novo Zelandijo, Argentinija in Uruguay, Britanska Južna Afrika, pa tudi Španija, Algerija, Azijska Turčija, Ruska Osrednja Azija in Indija.

Leta 1884 so dobili okoli 900.000 ton volne, dvajset let pozneje 1.200.000, sedaj pa nekako 1.300.000 ton; v Evropi je na prvem mestu Rusija s približno 14⁰/₀ svetovne produkcije (več torej relativno nego ovac), Velika Britanija 4·6, Avstrija 2·2, Balkan 2·2, Španija in Francija vsaka 3·6 itd., cela Evropa okoli 33⁰/₀; Azija nad 9⁰/₀, med temi Ruska Azija z 2·2 in Indija 3,

Kina 1·3; Avstralija 19 in Nova Zelandija 5; Afrika nad 5; Amerika nad 28, Unija 10, Argentiniija 13, Uruguay 3 itd. Izvažajo jo zlasti Argentiniija, Južna Afrika, Maroko (kakih 4000 ton), Indija in Kina. Druga statistika pa postavi Avstralijo z Novo Zelandijo z veliko pretežnostjo na prvo mesto, z 32⁰/₀, Rusijo taksira tudi na 14, a Unijo na 13 in Argentiniijo na 17⁰/₀. A od vse te volne porabijo skoro štiri petine glavne štiri države za izdelovanje volnenih izdelkov: Francija, Unija, Britanija in Nemčija.

Na sedem ovac pride šele ena koza, naštejejo jih namreč kakih 80 milijonov, v Evropi dobro četrtino, v Aziji skoro dve petini (39⁰/₀), v Afriki nad šestino (16⁰/₀), v Ameriki pa približno petino (19⁰/₀). Čudno se nam zdi, da jih je v Evropi največ na Nemškem; slede Avstrija (3·5⁰/₀), Grška (3·1⁰/₀), isto Španska, Portugalska (1·2), Italija (2·8), Bolgarija (1·75) in Rusija (1·25) i. dr. Pomisliti pa moramo, da šteje n. pr. Rusija s Kavkazijo (brez azijskih posestev) skoro 143 milijonov prebivalcev, Španska pa 19, Bolgarija nekaj nad 4·3, Grška 2·6, Portugalska 5·4 itd. Potem šele vidimo relativno premoč nekaterih balkanskih in drugih jugoevropskih držav. — Če se oziramo pa na površino dežele, moramo dobiti zopet malo drugačno razmerje.

Goveda je nekoliko manj nego ovac, morebiti okoli 490 milijonov (na štiri ljudi jedno). Procentualno se razdeli na tri približno jednake dele: Amerika 35⁰/₀, Azija 32 in Evropa 29⁰/₀, po 2⁰/₀ prideta na Avstralijo in Afriko. Na čelu Evrope koraka Rusija z 8⁰/₀, druga je Nemčija 5⁰/₀, potem pride Avstrija s 4⁰/₀, Francija nad 3, Britanija skoro 3, Italija polovico Britanije itd. V Aziji se odlikuje Prednja Indija z 22⁰/₀, v Ameriki Unija s 16, Argentiniija 7, Brazilija morebiti 4, Uruguay in Kanada s poldrugim odstotkom itd. Če pa gledamo na velikost države, je pa Belgija prva s številom 63 na *km*², druga je Danska (56), potem Nizozemska (51), Nemčija (38), Britanija (37), Švica (36) itd. O Avstriji glej 1. št. letošnjega »Časa«.

O konjih smo že govorili. Prašičev je morebiti še enkrat toliko kot koza ali pa še malo več, kakih 180 milijonov. V Evropi jih redijo 40⁰/₀, v Ameriki 37, v Aziji 21, komaj 1⁰/₀ v Afriki in manj še v Avstraliji in Oceaniji. V Evropi se odlikuje Nemčija z več nego 12⁰/₀ (ima okoli 22 milijonov prašičev), tudi relativno največ, 41 na *km*²; sledi ji Avstrija z 7 in Rusija s skoro 7⁰/₀ (a relativno je Rusija jako na slabem), Francija 4, Britanija nad 2⁰/₀ itd. V Aziji jih je največ v Kini, koliko, se pa ne da določiti; od 37

amerikanskih odstotkov jih prevzame Unija sama 31 (nad 50 milijonov). Relativno pa sledi Nemčiji Belgija (37), Danska (36), Nizozemska (26), Avstrija (21), Srbija (18) itd.

Vpoštev pridejo še školjke z biseri, trepang, ribe, mroži, kiti, tulnji, kože raznih drugih živali, kot bobrov, hernelinov, tigrov; vpoštev pride sviloprejka; nadalje izdelki kot sir, surovo maslo, med, vosek i. dr. Rib n. pr. nalovijo sedaj vsako leto za kakih 1200 milijonov kron, samo v Evropi za 750 milijonov, nekako 60% največ ob angleški, norveški, francoski in ruski obali, ob japonski ter v Ameriki ob in v Kanadi, ob Novi Fundlandiji in še več v Uniji in ob njenih obalah; na Azijo pride 10, na Ameriko 30%.

Sviloprejkjo gojijo vedno bolj, saj nam je dala v letih 1876—80 čez 8800 ton sirove svile, v prihodnjih petletjih pa 9400, 11.600, 15.300, 17.000, 19.000, sedaj pa okoli 23.000 ton. Razdelita si jo Evropa (27·5%) in Azija (72·5%). Skoro 20 evropskih odstotkov si osvaja Italija, niti 3 Francija, poldruega Švica in Turčija, 0·9% Rumunija, Bolgarija in Srbija (skupaj), 0·7 Avstrija itd. V Prednji Aziji s Kavkazijo daje sviloprejka skoro 7% svetovne produkcije, trikrat toliko kot v Avstriji jo je v Perziji in Turkestanu, za dobro Avstrijo jo proizvaja Indija, a visoko visoko nad ves ostali svet (izvzemši Italijo) se dvigata Japonska in Kitajska (vsaka nad 31%).

Že parkrat smo imeli priliko omeniti, da je treba naravi včasih pomagati in jo prisiliti do izdatnejšega dela. Tako vidimo vpliv pridnih Japoncev na Korejo; dočim so dobili leta 1906 tam 5 milijonov hl kokonov, jih naštejejo 1909 že 11 milijonov, v treh letih se je produkcija pomnožila torej za več nego 100% Italija n. pr. proda vsako leto kakih 50 milijonov kokonov, — iz njih dobiva 4·5 milijona sirove svile, — samo petkrat toliko kakor Koreja; veliko seveda porabi domača industrija.

Je pa poleg omenjenih še vse polno drugih produktov, ki jih imamo od živalstva. Ostrig n. pr. pojedjo samo v Novem Yorku in Londonu vsako leto kakih 1600 milijonov, Francija proda v inozemstvo letno jajec za 15 milijonov kron, Rusija jih je prodala leta 1911. 3683 milijonov za 81 milijonov rubljev, za 22·8% več nego leta 1910. (od teh 1308 milijonov na Angleško, 1118 na Nemško, 793 v Avstro-Ogrsko, 78 milijonov na Dansko itd.), na tisoče gnezd salangane pride v promet po sto holandskih goldinarjev — à 1 K 98 v — kg, za 40 milijonov rubljev sirovega masla izvažata Sibirija v svet, zlasti na Angleško in Dansko, Ru-

sija prodaja vsako leto 30.000 stotov kaviara, Holandija producira do 500.000 stotov sira in do 400.000 stotov sirovega masla itd.

Preidimo na mineralije in podobne tvarine. V dobi premoga smo; leta 1840. so ga spravili na dan do 45 milijonov ton, 1860 že 137, 1880 345, 1900 770, 1908 1120, 1910 1280 milijonov ton. Največ ga je na Angleškem (1908: 23·7 % vsega premoga na svetu), Nemškem 19 %, Avstriji 4·3, Belgiji 2·1, Franciji 3·3, Rusiji 2·2, v Uniji nad 39 % itd. Evropa in Amerika skupaj ga proizvajata $55 + 40 = 95 %$, to je devetnajst dvajsetin svetovne produkcije. A v zadnjem času so začele napredovati tudi druge celine, Kitajska ga ima najbrže največ na svetu, imenujejo jo »bodočo deželo premoga«, povsod se bo potem seveda poznalo novo življenje; Angleška Indija izkazuje že 11 milijonov ton, Japonska nad 15 milijonov, dočim ga 1890 niso dobili niti en milijon, Transvaal 1895. leta 1 milijon, sedaj več kot pet, Avstralija 12 milijonov itd. Dočim sta bili okoli 1900 Angleška in Unija še precej enaki, je sedaj Unija daleko na prvem mestu in Angleški se približuje vedno bolj Nemčija (1899 je bilo razmerje še 224:135).

Petroleja dobivajo največ v Severni Ameriki (64·4 % in od teh Unija sama 63 % leta 1907), Evropa kakih 10 %, Galicija 4·61, Rumunija 3, Rusija 2, Azija 25 % in sicer največ Transkavkazija z 20 %, skoro 2 % prideta na Burmo in 3 na Nizozemsko Indijo. Včasih je moral biti zelo drag, kajti pred štiridesetimi leti ga niso dobili več nego za milijon ton, a šlo je rapidno naprej, deset let pozneje poskoči nad 4 milijone, zopet deset let nato kar na 11, pred desetimi leti (1900 - 1904) na 25, leta 1908 nad 38 milijonov ton. Po drugi statistiki pride na celokupno Rusijo 27 %, torej nad četrtino vsega petroleja, na Avstrijo 5 %. Kakor znano, porabijo ostanke petroleja — mazud — tudi za kurjavo kotlov na Kaspiju, na ruskih železnicah, v tovarnah, v zadnjem času za poskušnje tudi na različnih progah avstrijskih državnih železnic.

V Rumuniji so izvrtali letošnjo pomlad najmočnejši vir petroleja; s tako silo je bruhnila tekočina iz zemlje, da so morali priti pionirji na pomoč in ograditi studenec. V dveh dneh so napolnili samo iz tega vira 600 dvojnih, torej 1200 navadnih železniških voz. Če računimo na jako dolg vlak 100 voz, je to 12 velikanskih tovornih vlakov.

V novejšem času so začeli vrtati tudi v Argentini, ki ima jako malo premoga in ki ji bo torej petrolej zelo dobrodošel. V

selu Comodoro Rivadavia ob zalivu S. Jorge v Patagoniji so hoteli napraviti navaden vodnjak, vrtali so do 540 m in prišli do petroleja.

Pri vseh podjetjih te vrste je v Evropi in tudi drugje zainteresirana mednarodna družba za vrtanje petrolejskih virov s sedežem v Erkelenz (Renska Provincija); je največja taka družba v Evropi in gre ji tako dobro, da izplačuje že več let sem letno dividendo po 500⁰/₀!

Soli je največ v Evropi, vsaj dosedaj so jo največ tu proizvajali. Na 17·5 milijona ton leta 1905 je bila soudeležena Evropa nekako s polovico (Rusija, Anglija in Nemčija vsaka približno 10—11⁰/₀, Avstrija kakor Španska 3·1, Francoska še enkrat toliko itd.); v Aziji so jo dobili manj kot polovico one v Evropi, 8 in 9·4⁰/₀ v Indiji in Kini, skoro 5 na Japonskem, v Ameriki 20⁰/₀ in sicer skoro vso v Uniji. Drugi zopet prisojajo Uniji 25⁰/₀, Nemški 14⁰/₀. Skoro izključno v Nemčiji dobivajo tudi kalijeve solne vrste (1908: 6 milijonov ton), ker v Kaliforniji in v Chile še niso pričeli z delom; v Avstriji 130.000 stotov v Kalušu. Znani sta radi soli jezeri Elton in Baskunčak v Jugovzhodni Rusiji; samo zadnje da vsako leto do 400.000 ton soli.

Takozvani »čilesoliter« čaka delavcev še v Sahari, Nevadi, Kaliforniji; zaloge so velikanske; izkoriščajo jih pa dosedaj samo v Severnem Chile. Šele leta 1877. so ga začeli izvažati; koncem leta 1903. je delalo že 90 podjetij, najmanjše z 90.000 stoti na leto, največje nad 3 milijone. Leta 1908./09. ga je prišlo v promet 1,800.000 ton.

V Afriki je jezero Magadi, ki vsebuje po zanesljivih računih 200 milijonov ton sode, samo gornje plasti do 40. Družba, ki se je ustanovila, namerava izkopati vsako leto do 160.000 ton, ima torej dela za več nego tisoč let, ne računimo pa materiala, ki še vedno doteka.

Fosfatov z letnimi 4—5 milijonov ton ima največ Unija (45⁰/₀), Tunezija 25, Algerija 8, Francija 9, Belgija 4, otoki Pacifika itd. Mi jih dobivamo zlasti iz Tunezije in Algerije.

Železne rude producirajo danes največ dežele najvišje gospodarske stopnje: Unija, Nemška, Velika Britanija, manj je dobimo na Španskem, v Franciji, Švediji, Rusiji, Avstriji, Algeriji. Toliko zakladov železne rude so dobili, da morejo samo najboljše kakovosti vzdržati konkurenco in se izplača izkoriščati zaloge. Leta 1903. so dobili 100 milijonov ton železa, 1907. že 134,

1909. pa 140. Po Friedrichu se razdeli produkcija 1907 takole: Evropa nad 58⁰/₀ (Nemška 20, Francija 7·3, Velika Britanija 11·8, Švedska 3·3, Rusija 4·3, Avstrija 3·1, Španska 7·3 itd.), Azija samo 0·1, isto Avstralija z Novo Zelandijo, Afrika 1 (Algerija skoro vse), Amerika nad 40⁰/₀, Unija sama 38·6⁰/₀. Zelo hitro napreduje poleg Unije Nemčija; od 25·5 milijona ton leta 1909. se je povzpela na skoro 29 (28,709.700) milijonov ton leta 1910: prirastek 12·6⁰/₀.

Produkcija sirovega železa in jekla nam mora vsaj deloma pokazati druge odstotke; industrialna Anglija n. pr. bo obdelovala železno rudo tudi drugih pokrajin in bo soudeležena z več odstotki nego pri rudi sami, tudi Belgija n. pr. bo dobila tukaj svoje mesto na račun tuje železne rude. Uprav rapidno napredujemo; leta 1840. nam izkazuje statistika samo okoli 3 milijone ton železa, 1850. že nad 5, 1870. 12, 1860. 27·4, 1900 že 41, 1907. pa kar 60 milijonov ton. Na prvem mestu je seveda zopet Evropa, nekako 56⁰/₀ (Nemčija nad 21, Francija okoli 6, Belgija 2·3!, Anglija 17, Švedska samo 1, ker izvaža rudo, Rusija 4·6, Avstrija 3, Španija samo 0·6 — vse gre v svet — itd.), Amerika nad 44⁰/₀ in sicer Kanada 1 in Unija 43.

Še brezprimerno večji napredek vidimo pri izdelovanju jekla. Leta 1850 so ga napravili samo 95.000 ton, 1880 že nad 4 milijone, 1900 nad 27, 1907 pa skoro 51 milijonov ton. Zopet nad polovico ima Evropa, 54⁰/₀ (Nemčija 23·5⁰/₀, Belgija 4·3, Francija 5·3, Anglija 12·9, Švedska samo 0·8, Rusija 4, Avstrija 2·4, Španska samo 0·5), Unija pa 46⁰/₀.

Pred dobrimi desetimi leti je bila Anglija glede železa še precej pred Nemčijo, a njena produkcija se je od tedaj le malo pomnožila, nemška je zelo narastla, še bolj pa ameriška, skoro za 100⁰/₀, a zelo tudi avstrijska, belgijska, francoska. Poglejmo tole tabelico (produkcija železa v 1000 tonah):

	Avstrija	Belgija	Francija	Anglija	Nemčija	Unija
Leta 1899	1481	1025	2578	9573	8143	13839
» 1909	2400	1632	3632	9976	12626	26123
	+ 62 ⁰ / ₀	59 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	55 ⁰ / ₀	nad 96 ⁰ / ₀

Vidimo, da so angleške zaloge že precej izčrpane in ne morejo več tako uspešno tekMOVATI kot preje. Za Nemčijo imamo tudi statistiko za 1910: 14,794.000 ton, od leta 1909 zopet + 17⁰/₀, od 1899 torej prirastka nad 80⁰/₀. Ameriška produkcija se je dvignila od leta 1870. do 1909. za 1428⁰/₀.

Zlata dobivajo največ v Afriki (38%), v Ameriki (32), v Avstraliji in na Novi Zelandiji (skoraj 17), 1% ga pride na Evropo (in sicer 0.5% torej 50% evropskega zlata na Avstrijo); drugo na Azijo. Računi gredo daleč nazaj v preteklost, še za čas Kolumbovih in Cabralovih odkritij dobimo poročila, 5.800 kg; sto let pozneje 8.500 kg, okoli 1700. še vedno samo 13.000 in tudi pred sto leti ni produkcija dosti večja, nekako 18.000 kg. Pride pa 1848. glas o zlata bogati Kaliforniji, polnijo se prej zapuščene doline in rebri, produkcija se dvigne v par letih nad 1000%, na 200.000 kg zlata, 1908. pa že na 665.000 kg, 1910.: 685.000 kg v vrednosti do 2.400 milijonov kron.

Cela Rusija — z azijskimi posestvi vred — ga proizvaja nad 6%, po 2 in malo več ga pride na Indijo in Kitajsko; pri Ameriki ima glavni delež zopet Unija z 21.4%, sledi Mehika s 5, Kanada 2, Guayana 1, Brazilija sicer samo toliko kot Avstrija, a se bo brezdvomno dvignila.

Dočim slišimo v starem veku o Ofiru, o Tartesu in Indiji, ki imajo velike zaloge drage te rudnine, se nam odpro novi viri z iznajdbo Amerike, ravnotako v uralosibirskih pokrajinah od leta 1745. sem; zopet novih impulzov da — kakor omenjeno — leta 1848. Kalifornija, 1851. Avstralija (vzhod), 1884. Transvaal, zopet Avstralija (zahod), 1896. in 1897. Alaska in 1905. Britanska Kolumbija v Severni Ameriki ob Medvedji Reki. Transvaal je še vedno prvi, Unija in Avstralija sedaj nekoliko ponehujeta; pri Afriki je premoč Transvaala nad drugimi deželami desetkratna. Vidimo, kako produkcija skače, enkrat pride na vrsto ta del, poneha malo, pride drugi, zopet prvi itd. Instrukтивna v tem oziru je tale tabelica:

	Ogrska	Mehika	J. Amer.	Rusija	Avstralija	Afrika	Kanada	Unija
1899:	3000 kg	13000	17000	33000	120000	110000	32000	107000
1909:	3000	34000	17000	48700	106000	257000	15000	150000
	0	+162%	0	+48%	-11.7%	+134%	-53%	+40%

Zlato je dandanes vsled tako narastle produkcije kovina vrednotnica v vseh važnejših državah.

Srebra bogata je Amerika (82%), najbolj Mehika s 36%, več kot tretjina, več kot četrtno producira Unija s 26%, in nad desetino se vzpne Kanada. Azija ga ima malo, Avstralija 8%, Evropa skoro 7%, največ še Nemčija (2.4) in Španška (2), skoro odstotek vsega srebra pride na našo monarhijo. Vloga srebra se je vedno menjala; začetkom novega veka je bilo srebro

najrazširjenejša kovina vrednotnica in tako podlaga gospodarskega življenja, glavna producenta sta bila takrat Nemčija in Avstrija, a v devetnajstem stoletju so se oprijeli zlata; ker se je produkcija zlate rude tako dvignila, je srebro izgubilo veliko na vrednosti, zlasti še, ker so ga preveč proizvajali. Okoli leta 1500. ga je prišlo v svet samo 47 ton, a že 1550. (vsled odkritja Amerike) 312 ton, 1600. že 420, 1800.: 894, 1870.—75.: 1969, 1891.—94. že skoro 5000, a 1908. 6800 ton v vrednosti 670 milijonov kron.

Kmalu so to kovino odstavili in se oprijeli zlata, Anglija že 1802., od 1871. naprej Nemčija, 1892. Avstrija in Japonska, 1893. Italija in deloma Unija.

Okoli leta 1880. je začela vrednost srebra rapidno padati (v primeri z zlatom), dočim je bilo prej razmerje dolgo dolgo časa skoro isto:

okoli 1500.	1:11	leta 1895.	1:26·3
„ 1800.	1:15	„ 1900.	1:33·5
leta 1875.	1:16	„ 1902.	1:39
„ 1880.	1:18	„ 1909.	1:39·75

Živo srebro so dobivali včasih samo v Idriji, Almadénu in v Toskani, sedaj pa tudi v ruski guberniji Jekaterinoslav, v Avstraliji, Algeriji, Kini, veliko zlasti v Ameriki (Kalifornija, Mehika itd.). Vsakoletna produkcija variira med 3200 in 3800 tonami. Amerika proizvaja skoro tretjino (31⁰/₁₀₀, in sicer Mehika 5, Unija 26), Evropa pa nad dve tretjini, 67⁰/₁₀₀, največ Španška, 35⁰/₁₀₀, Avstrija 15⁰/₁₀₀, Italija 11 in Rusija skoro 6⁰/₁₀₀. Leta 1909. je bilo razmerje pri 3200 tonah sledeče: Španška 1000, Italija 700, Unija 683, Avstrija 600, Mehika 200 itd.

Bakra potrebujejo vedno več in dobro je, da zahtevam odgovarja pomnožena produkcija. Pred dvesto leti so ga dobivali samo 8000 ton, pred sto leti že okoli 30.000, pred petdesetimi 90.000, pred dvanajstimi 490.000, 1908. 746.000, 1909. pa že 845.000. Dočim so pa prej igrale vlogo izključno le evropske dežele, so stopile na dan v novejšem času Azija, Avstralija in Amerika, tako, da se je pomaknila Evropa s svojimi 16⁰/₁₀₀ precej v ozadje (Španška in Portugalska 7, Nemčija 4·2, Rusija 2·2, Avstrija samo 0·1⁰/₁₀₀); v Afriki ga še ne dobijo dosti, v Aziji prevzame zastopstvo Japonska s 5·4⁰/₁₀₀, Avstralija ima malo več, Amerika pa skoro tri četrtine, 72⁰/₁₀₀, in sicer Unija sama 56⁰/₁₀₀, drugo Kanada, Mehika, Chile, Peru in Bolivija.

V državi Chile je znameniti rudokop na baker Tamaya; žila je dolga 3 km in široka večinoma 1 m; produkcija te države narašča zelo hitro, 1899.—1909. od 25 na 36.000 ton, še bolj v Kanadi (7 : 22), Peru (7 : 23), Mehiki (19 : 57, torej za 200 % v desetih letih), Uniji (257 : 495), skoro za 100 % v Avstraliji (20 : 39) in na Japonskem (24 : 46); na Nemškem je poskočila v enem letu, 1908. do 1910., skoro za 13 %, od 31 na 35.000; na Španskem se je zmanjšala 1899. na 1909. od 58 na 54.000.

Svinčena ruda se razdeli na Ameriko (48 %, Unija 44 %), Avstralijo (35 %), Evropo (17 %, največ Španška 7·4 in Nemška 4·3, Turčija skoro 2 in Italija nekaj nad 1 %; Avstrija samo 0·65 %). Dobili so jo leta 1907. 3,634.000 ton v vrednosti 434 milijonov kron. Cinka je največ v Evropi (leta 1907.: 49·7 % od 2,561.000 ton v vrednosti 213 milijonov kron, Nemčija sama 27·2 %, Španška nad 7, Italija nad 6 itd., Avstrija 1·3), v Avstraliji prevzame vso produkcijo New-South-Wales s 15·6 %, v Afriki isto Algerija in Tunezija s 4·2, v Ameriki pride od 29·1 na Unijo 27·2 (kakor Nemčija), drugo na Mehiko in Kanado.

Pri kositru pa Amerika umolkne, razen Bolivije (19 % od nekako 112.000 ton), Avstralija ima 12 %, največ pa Azija in sicer nad 68 %, samo zadnja Indija 51 %, Indonezija 15 % (Banka, Billiton). Aluminij dobivajo po elektrolitični metodi iz bavksita, ki ga je največ na Francoskem; glede grafita se odlikujeta Ceylon in Avstrija (37, oziroma 40 % od 100.000 ton); niklja dobivajo največ v Kanadi in na Novi Kaledoniji; asfalt je doma na Francoskem (39 % od 670.000 ton leta 1902), v Italiji, Nemčiji, Avstriji (10, 13, 0·1), dalje na Trinidadu (24) in v Uniji (11·5) itd.; žvepla je največ na Siciliji (1908.: 404.000 ton), pa tudi v drugih krajih, ki so bili ali so vulkanični, saj je znano, da so Angleži n. pr. v žrelu Popocatepetla otvorili rudokop za žveplo.

Prvo mesto glede diamantov ima Angleška Južna Afrika (izvoz 1909 za 156 milijonov kron, leta 1896. je izplačala družba De Beers, ki ima nekak monopol, 40 % dividende, 1902./3. pa 50 %). Po letu 1909 so nastale nove družbe in akcije ene od teh imajo že 90 kratno prvotno vrednost. Brazilija se je prej mnogo bolj odlikovala nego sedaj, prodala je diamantov od 1691. do 1875. za 384 milijonov kron; v Indiji dobijo sedaj le malo diamantov, nekaj na Borneo, v Uniji, Guayani, New-South-Wales. Prodajajo te kamene v Evropo in Unijo, 1909./10. za 200 milijonov kron.

Pridejo vpoštev tudi drugi kamni, a ne vplivajo na razvoj svetovne trgovine; pride vpoštev ptičji gnoj ali gvano (tudi umetni) od arabske obale (otoki Khurian-Murian), Seychellov, Chile, Peru, Zahodne Avstralije itd.; kamenje za stavbo; glina, ilovica; mineralne vode (samo Karlovi Vari razpošljejo vsako leto nad 3 milijone steklenic vode in 50.000 kg Glauberjeve soli); morska pena ali stiva (letno za 6 milijonov kron iz Eskişehir v Mali Aziji, skoro vsa v Avstriji) itd. itd.

Od 1650 milijonov ljudi se peča s pridobivanjem rud kvečjemu pet in pol milijona = 0,34% človeštva. Največ rudarjev ima Angleška, 18% vseh rudarjev sveta, če vzamemo zraven pa še kolonije, se dvigne njih število na 31%, skoro tretjino. Na Nemškem jih je skoro 15%, v Uniji 11%, v Rusiji nad 6%, v Franciji malo manj, v Avstriji 5,5% itd. Vidimo, da je rudokopstvo v tesni zvezi z višino kulture in ker je kultura v deželah zmernega podnebja najvišja, so te pokrajine prve tudi pri produkciji mineralij. Seveda niso tudi v vsakem oziru najbogatejše na mineralijah, a le visokostoječ narod jih zna izkoristiti in Evropci večinoma so zanesli rudokopstvo v dežele drugega podnebja.

Trgovina.

Visoko razvita kultura in močna država so večinoma predpogoji veleindustrije in velikega prometa. Produktov, ki jih proizvajajo razne izvenevropske, pa tudi evropske krajine, ne izdelajo te same, pošiljajo jih drugam, tu na tujem se razvije industrija in države produciranja vzprejmejo prvotno blago v predruagačeni [obliki].¹ Polagoma se pa naučijo same izdelovati svoje pridelke in s tem nastane konkurenca prejšnjim prodajavcem, prim. Unija, sedaj Argentinja, tudi že Kanada, Avstralija, Japonska itd. Zlasti se v industriji odlikuje severozahodna in srednja Evropa, tu je pretežno doma veleobrt in veliki promet, tu so industrijske in trgovske države, na jugu in jugovzhodu vidimo pa krajine z izključno naravno produkcijo, ki se da pa še dvigniti, mala Evropa sama ima še vedno dve petini vsega žita na svetu. Kakor že omenjeno, rastejo tovarne in z njimi vele-

¹ Leta 1908. n. pr. so vpeljali v Anglijo bombaža za 1165 milijonov kron, na Nemško pa za 572 milijonov. Ti dve državi sta napravili bombaževe izdelke, nekaj porabili doma, drugo pa prodali, deloma v države nazaj, odkoder je bil bombaž. To vidimo večkrat; Nemci govorijo o »Veredelungsverfahren«.

industrija tudi izven zmernotoplih srednjeevropskih pokrajin, zlasti odkar so v deželah brez premoga začeli izrabljati vodne sile, a to le tedaj, če je dotično pleme inteligentno.

Ker narašča prebivalstvo zelo hitro, nekatere države ne morejo glede žita, moke itd. zadostiti svojim potrebam, morajo začeti uvažati produkte tujih krajin, v zameno jim dajo pa svoje industrijske izdelke itd. Omenimo naj, da mora uvažati Norvegija vsako leto žita za 160 dni, Belgija in Holandska za 100, Nemčija za dva meseca, deset mesecev krije še vedno sama, Švica kar za 210 dni, Anglija pa za 215; samo pet mesecev bi mogli živeti Angleži od svojih poljskih pridelkov, za sedem mesecev so popolnoma navezani na uvoz, zato včasih taka nervoznost. Italijani zasedajo sedaj grške otoke, Angleži, stari sovražniki Rusov, hočejo dovoliti proti Italijanom ruski mornarici izhod iz Dardanel. Zakaj? Razbremenijo svojo mornarico, ruska štiti angleško in rusko trgovino s kruhom. Kako?

Anglija je vpeljala leta 1911. pšenice, pšenične moke, ječmena, ovsu, koruze, koruzne moke in riža skupno 182 milijonov stotov, v vrednosti 66 milijonov pound sterling (à 24 kron). Iz Severne Amerike je dobila 54 milijonov stotov, iz Južne Amerike 24, iz Avstralije in Nove Zelandije 15, iz Vzhodne Indije 25, od obal Črnega Morja — Rusija, Rumunija, Turčija — pa 64 milijonov, 89 milijonov torej skozi Sredozemsko Morje, skoro polovico; to morje je torej za Anglijo ena glavnih in najvažnejših cest kruha in moke. V slučaju, da je recimo Italija najmočnejša sila Mediteraneja, bi indijsko žito sicer lahko napravilo ovinek okoli Kapa, rusko pa ne bi moglo vun. V interesu obojestranske trgovine, ruske in angleške, je torej, da je pot iz Dardanel prosta. To vprašanje ni samo vprašanje angleškega imperializma, temveč tudi eminentno gospodarske važnosti, ki zadene naravnost domovino angleško. Če ne bi mogli Angleži dobiti dovoljenja za izhod ruske mornarice, so pripravljeni povečati svojo mornarico — zadnje dni so govorili celó o egiptškem brodovju, ki bi bilo seveda le del angleškega — na moč italijanske, kakor hočejo v Severnem Morju imeti enako moč kot Nemci. Vprašanje kruha in moke je tukaj vprašanje moči.

Rekli smo že, da je dandanašnja svetovna trgovina vse kaj drugega nego je bila včasih; v prejšnjih stoletjih so kupovali in prodajali večinoma le takozvano kolonijalno blago, ki na razvoj itd. dotične dežele ni mnogo vplivalo. Če bi ga ne imeli, dobro,

bi živeli malo drugače, a popolnoma odvisni od uvoza pa le niso bili. Danes je pa to vse drugače, vsaka malenkost se čuti; če v Avstraliji ne dežuje dosti, je manj ovac, avstralsko mesto Adelaide določa ceno volni, dražja je, Avstrija čuti to ravnoliko kot drugi; če bi Amerika in Rusija zaprli izvoz žita, je ostali svet v veliki meri izročen smrti vsled lakote. To je ravno znak sedanjega časa, da vsak pojav opazimo takoj po celem svetu, saj se tudi v politiki ne more rešiti najmanjša stvar, da niso vse države zraven; mir med Japonsko in Rusijo posreduje Amerika, sodišče v Haagu napravi konec ribiškemu prepiru med Unijo in Kanado, Mehika se obrne na Japonsko za pomoč proti Uniji itd. Včasih so se vojevale pa svetovne vojske istočasno in niso skoro vedeli drug za drugega, primerjaj boje med Turki in Mongoli in one v Evropi.

Večinoma se vrši svetovna trgovina po morju, štiri petine, dosedaj še vedno največ po Atlantiku. Iz Unije in Kanade prihaja čez Atlantik v Evropo razno žito, zlasti pšenica, potem pa koruza. Sprejemajo žito Anglija, Belgija, Nemčija, Nizozemska itd. Manjše sicer, a vedno naraščajoče je dovažanje žita iz Argentinije. Da prihaja pšenica i. dr. v ogromnih množinah skozi sueški prekop, smo že omenili; tu se združi z dotokom iz dežel ob Črnem Morju in velikanska reka se vali v Zahodno Evropo. Rusija zalaga ostalo Evropo z ržjo (zlasti Nemčijo), z ječmenom, zopet največ v Nemčijo, ki pa kupuje tudi naš ječmen. Riž izvažajo večinoma le Zadnja in Prednja Indija, od tu gre po celi zemlji, a kar je najbolj značilno, več ga kupijo Kitajska, Japonska itd. kakor Evropa ali pa Amerika. Trgovina s krompirjem je bolj lokalnega pomena, nekatere dežele izvažajo, tako Avstrija, kupujeta pa zlasti Anglija in Nemčija.

Sadja gre bolj malo čez svetovno morje, večinoma je tudi tu promet bolj lokalni; čez morje ga dobi največ Anglija, dočim pride v Nemčijo iz drugih evropskih dežel, tako zlasti iz Italije, Avstrije. Slive i. dr. tako sadje kupujeta zopet največ Nemčija in Anglija, in sicer večinoma iz Srbije, Avstrije,¹ Francije, pa tudi iz Unije. Prodajavci takozvanega južnega sadja so zlasti Italija, Španska, Mala Azija, Grška, Malta i. dr., potem pa Kalifornija, Mehika, Florida, Antilski otoki, Brazilija, Tazmanija, Nova Zelandija itd.: večinoma kupuje sosed od sosedu, torej od našega evropskega juga Anglija, Nemčija, Nizozemska, Belgija, Švica,

¹ Eksport Bosne v slivah 1911 cenijo na 4000 vagonov.

Skandinavija, Avstrija, Francija, Kalifornija zalaga Unijo, istotako Florida itd. Isto velja o grozdju, korintah, rozinah — Grška —, mandeljnih, figah. Kostanj prodaja Italijan, rožiče zlasti Grk, datlje Mezopotamija, Tunezija, Arabija, Algerija, Egipet, Perzija, banane Zahodna Indija, Kanarski Otoki, otoki v Pacifiku, kokosove orehe Jamaica, Trinidad, otoki v Pacifiku itd.

Ne moremo si misliti gospodinjstva brez kave in sladkorja. Zadnjega prodajo zlasti veliko Nemčija, Rusija in Avstrija, pa tudi druge evropske države. Na jugu mu konkurira sladkor iz trsa, kje ga je največ, to že vemo, tiste dežele tudi ne morejo vsega porabiti doma, zato izvažajo. Največ evropskega sladkorja gre v Anglijo, veliko manj v Belgijo, Nizozemsko in Skandinavijo, umljivo seveda. Nekdo je napisal pretekle tedne članek, kako malo še znamo izkoriščati darove narave in kako bi se marsikaj dalo še visoko dvigniti. Sadja proda n. pr. Južna Tirolska vsako leto okoli 180.000 stotov, večinoma na Nemško in Angleško, pa tudi v Rusijo in Švico, še celo v Ameriko. Francija je porabila leta 1910. 3917 ton cukra, 1911. pa 4090 ton samo za konserviranje ozir. prepariranje onih vrst sadja, ki jih je prodala v tujino; na Nemškem so šteli leta 1907. 1294 tovaren za konserviranje sadja. Anglija mora kupiti ves sladkor in skoro vse sadje in kaj vidimo: že leta 1898. je porabila 22.500 ton sladkorja v isti namen kot Francija. V Avstriji sami imamo samo 29 tovaren, na Ogrskem pa 7 tovaren za konserviranje sadja in vse skupaj ne porabijo toliko sladkorja in sadja kakor ena sama na Angleškem.

Sladje prodaja zlasti Avstrija, hmelj pa Nemčija, Avstrija in Unija; te tri države, potem pa Anglija in Nizozemska, prodajajo tudi pivo, vse druge ga morajo uvažati — to se pravi, uvoz je večji nego konsum ali izvoz. — Da moramo rum kupovati, nam kažejo že razna imena; žganja sploh pa eksportirajo največ Anglija in druge države evropskega severozapada, nekatere krajine ga proizvajajo toliko kolikor ga konsumirajo, povsod drugje ga morajo pa uvažati.

Vina popijo ljudje največ tam, kjer trta najbolj uspeva, a vse glavne dežele z velikim pridelkom ga tudi izvažajo, večinoma v severne industrijske države.

Glede kave in kakao lahko rečemo, da so dežele produkcije identične z onimi, ki izvažajo; isto je pri čaju, popijo ga največ Angleži, Rusi in Amerikanci — Unija —. Paraguajski čaj ne pride na svetovni trg, je bolj lokalnega pomena, Paraguay in

Brazilijska prodajata, druge jugoamerikanske države, zlasti bližnje, kupujejo.

V Evropi raste dosti tobaka, vendar ga veliko uvažajo, zlasti boljše vrste. Največ tobaka na svetu kupijo Nemci, prodaja pa največ Unija. Opija popijo ali pokade največ Kitajci, dobijo ga doma ali pa ga kupijo iz Indije.

Olje dobimo iz kobre, zrn oljnate palme, sezama itd., producent so tropi, kupec pa prebivalec zmernotoplega pasu; olje iz konoplje prodaja zlasti Rusija, laneno olje Britanska Indija, Rusija, Argentinijska itd., olje iz bombaža Indija, Egipt itd., kupuje zopet Anglež, Nemeč, Francoz i. dr. Navadno olje prodaja večinoma jug. Največ kavčuka na svetu kupi Unija, sledijo Anglija, Nemčija, Francija, Belgija, Kanada, prodajajo ga dežele produkcije. Isto je z drugimi enakimi pridelki, najsive bodo smole, barvila, blago za strojarstvo ali kaj podobnega. Kako je z bombažem, že vemo; trgovina z lanom in navadno konopljo se razvija skoro izključno le med evropskimi državami. Lanu prodaja največ Rusija, potem Nizozemska, konopljo prodaja Rusija, Italija in Mala Azija. Večje važnosti za svetovno trgovino je tuja konoplja, kupujejo industrialne države severne, prodajajo pa tropi ali krajine poleg njih.

Poleg premoga in žita najvažnejše blago svetovne trgovine je les. Mi Evropci smo srečni, kajti naš kontinent se lahko zalaga še vedno sam. Seveda je razlika med posameznimi državami velika, kupovati morajo Anglija, Nemčija, Francija, Nizozemska, Švica, Belgija, prodajajo pa Švedska,¹ Norvegija, Finlandija, Severna Rusija, Avstrija, Rumunija. Ne kupujejo pa samo imenovane industrialne države, velike vsote izdajo za les vse dežele subtropskega podnebja, Italija, Španska, Grška, Egipt, Turčija, Algerija, Britanska Južna Afrika, Avstralija itd. Dočim zalagajo lesa bogate dežele ameriške svoje ameriške sosedje, dobivajo drugi kontinenti les iz Evrope, deloma tudi iz Unije in Kanade, v novejšem času pa čimdalje več iz Sibirije; sibirski les uvažata tudi Kitajska.

Ribe prodajajo Anglija, Norvegija, Nizozemska, Kanada, Unija, Japonska, tudi Švedska in Finlandija. Skoro vse druge države kupujejo, import je večji nego eksport, ki je znan zlasti po nekaterih specialitetah.

¹ Od celega izvoza Švedske 1907. v ceni 525 milijonov kron pride 264 milijonov — dobra polovica — na les, izdelke iz lesa in papir.

Živino uvaža zlasti evropski severozapad, izvaža pa bolj jugovzhod; Unija in Kanada izvažata. Največ mesa na svetu proda Unija, kupi ga pa največ Anglija.¹ Uniji se pridružijo Danska, Nizozemska, Avstralija, Nova Zelandija, Argentinija, Uruguay, Angliji pa deloma Nemčija. Sirovega masla prodajalci so zopet Danci, Nizozemci, Avstralci in trgovci Nove Zelandije, a v novejšem času so dobili hude tekmece v Sibircih, prej že je izvažala tudi Francija, Švedska, Finska. Uvažajo večinoma industrialne države. Skoro isto velja o siru, samo da moramo prodajalcem namesto Dancev prištevati Švicarje in Italijane, posebno pa še Kanadce. Jajca eksportirajo zlasti Ruska, Avstrija, Danska, Balkan, Italija, importirajo pa zopet največ Anglija in Nemčija.

Glede volne pri produkciji ni omeniti ničesar, znano nam je že, kje je dobivajo največ; iste dežele jo večinoma tudi prodajajo, ker industrija doma ni še posebno razvita; zlasti gre na evropski severozapad, pa tudi v Avstrijo, Italijo, Rusijo, Unijo, tudi že na Japonsko. Takozvano angorsko volno prodaja poleg Male Azije sedaj tudi Južna Afrika.

Kjer svilo producirajo, tam jo tudi prodajajo, kupovati jo morajo Francija, Nemčija, Anglija, Unija, Švica, Avstrija. Loj kupimo pri prodajalcih mesa, rogove in kosti istotam, ribjo mast na severu; sedaj jo sicer v vedno večjih množinah dobivajo tudi na otokih čisto doli na jugu, a prodajajo jo vedno le-še na severu; slonova kost je doma v Centralni Afriki. Kože kupimo večinoma tam kot živino, torej zlasti v Argentiniji, Uruguayu, Avstraliji, na Novi Zelandiji itd., vprašali bodo zanje seveda trgovci industrialnih držav evropskih ter v Uniji. Znano je, da Argentinci včasih mesa ne morejo prodati, uporabijo le kožo. Nekateri živali lovijo direktno le zaradi kožuhovine, dobiček je velik: ta lov je doma posebno na severu, v Kanadi, Rusiji in Sibiriji, Alaski. Leta 1911. je samo na Ruskem trgovina z drago kožuhovino dala čistega dobička okoli dvajset milijonov kron, ubili so 4,525.000 sibirskih veveric, 1,500.000 belih zajcev, 12.250 soboljev, samo od teh so imeli dobička dva in pol milijona kron, 200.000 hermelinov, 1500 rjavih medvedov itd. — Omenimo naj,

¹ V novejših časih je lahko prevažati meso, ne da bi se skvarilo, ker je vsled raznih priprav možno imeti temperaturo vedno na enaki stopnji. V ledenih shrambah na ladijah iz Avstralije v Evropo n. pr. je temperatura neprestano — 7° C, 37 dni so na potu in nepokvarjeno pride meso v London. Na nekaterih ladjah je do 27000 tako konserviranih ovac.

da so predmet svetovne trgovine biseri, znana nojeva peresa, bibrovina itd. itd., a vse to le v manjšem obsegu.

Veliko je na svetu premoga, samo razdeljen ni enako, Anglija, Nemčija, Unija, Japonska, tudi Avstrija glede rjavega premoga, imajo dosti dobička od njega, druge države morajo pa importirati. Govorili smo že o tem, da so začeli posebno v deželah brez premoga vedno bolj uporabljati vodne sile, ali kakor jim pravijo »beli premog«. Petrolej eksportirajo producenti, importirajo ga zopet industrijski kraji. — Znano je, da so za zadnjega angleškega premogarskega štrajka začeli na Angleškem v več tovarnah uporabljati mesto premoga petrolej in da so tudi po končanem štrajku ostali pri njem, ker je cenejši. Na Ruskem kurijo z njim ne le parnike po Kaspiju in kotle po tovarnah, temveč celó kotle parnikov na Ladoškem Jezeru in na Nevi, akoravno je izvor njegov tam doli ob Kavkazu, tako je po ceni.

Železno rudo prodaja Španska, Švedska itd., kupuje pa Anglija, Nemčija, Belgija, Severna Amerika. O drugih kovinah, o bakru, kositru, cinku, svincu i. dr. velja načelo: iz dežele produkcije gredo v visoko razvite industrialne pokrajine, če niso že tam doma. Kje se nahajajo, smo že govorili. Zanimalo bi n. pr., da je pri bakru, svincu in cinku izmed evropskih držav, ki eksportirajo, povsod na prvem mestu Španska; škoda le, da so vsi rudniki v tujih rokah, angleških in nemških. Med kupci vidimo skoro povsod na prvih mestih Angleža in Nemca, semtertja Amerikanca iz Unije, ker ima Unija sama dosti rudnin. Brezprimerno veliko kupi Švicar, Belgijec ali Nizozemec, veliko Francoz, vendar sorazmerno ne toliko kot prve industrialne države.

Celó kamen prodajajo, zlasti v dežele step in naplavin. Ko je te dni nekdo zopet računal, koliko ljudi more zemlja preživeti in kdaj bo mera dopolnjena, je videl, da narodi evropski pre-dobro živijo in da bo vsled tega živeža kmalu primanjvalo. Treba bi se bilo postaviti na stopnjo nekulturnih narodov, a to ne gre več, zahteve so čimdalje večje, konsum narašča tudi pri delavcu vedno bolj.¹ Prišel je pa na tole idejo, bil je Nemeč: Nemčija ima edina kalijevo sol, ki jo potrebujejo v deželah intenzivnega

¹ Da je moč konsuma pri delavskem stanu večja nego drugje, vidimo tudi pri nas v Avstriji. Dočim je število tovarnen narastlo od 1902. do 1910. za 28%, število zavarovanih oseb za 31%, so poskočile delavstvu izplačane vsote od 1205 milijonov kron na 1890 milijonov, za 57%. To dejstvo pomeni seveda zvišanje pogojev produkcije, a tudi večjo moč konsuma.

poljedelstva, Francija ima pa fosfate, napravimo torej kompromis, niti mrvice kalija ne damo, če ne dobimo v zameno fosfatov, ki bodo imeli v poznejših časih še večjo vlogo nego sedaj.

Industrijske izdelke izvažata predvsem Zahodna Evropa, potem Unija. Različna oljnata zrna n. pr. pridejo v Evropo, tu iztisnejo olje in ga zopet izvažajo, podobno vidimo pri kakao, tobaku itd. Trgovina s tobakom bo cvetela v produkcijskih deželah in onih, ki izdelujejo sirovo blago, kupovale bodo zlasti premožnejše države. Izdelke iz lanu prodaja Anglija, Nemčija, Belgija, Francija, tudi Avstrija in Švica, po vsem svetu gredo, zlasti izven Evrope. Predivo in tkanine iz bombaža razpečava predvsem Anglija in zalaga skoro vso zemljo, sledijo druge industrialne države evropske, Unija je tu daleč zadaj. Manj se prodaja izdelkov iz volne, ki jih potrebujejo zlasti dežele mrzlejšega podnebja. Med trgovci je v ospredju Anglež, a ne več tako izključno, potem Francoz, Nемец, Avstrijec itd. Svileni blago razpečavajo Italija, Francija, Švica, Nemčija, Anglija (ki pa tudi kupuje, ne samo sirove svile), Kitajska in Japonska. Glede jekla, železa in jeklenega ter železnega blaga imamo dve vrsti prodajalcev: v prvi so Nemčija, Anglija in Unija, v drugi pa Belgija, Francija, Avstrija in Švedska, vsi drugi kupujejo. Da so v kemični industriji Nemci sedaj na prvem mestu, čitamo vsak dan, prekosi so v tozadevni trgovini Anglijo, veliko bolj še druge države. Nemčija zalaga velik del sveta s knjigami, razglednicami — samo Unija je kupila l. 1908. za 10⁵ milijonov mark razglednic od nje itd.

Prihodnji članek naj nam pokaže obseg trgovine in nje razdelitev ter konkurenco med večjimi državami v zadnjih desetletjih.

Nekaj o prirodnih pogojih gospodarske blaginje Slovencev.

Janez Krst. Filipič.

(Konec.)

Preidimo od morja na navpično obrazbo (formacijo). Prvi pogled na zemljevid nam pove, da slovenske dežele ne nudijo v tem oziru bogsigavedi kakšnih ugodnosti za gospodarski napredek. Enako nam pove zgodovina, da površje, koder so pre-

bivali in še prebivajo Slovenci ni tako, da bi pospeševalo strožje enotno življenje narodovo bodisi v političnem, gospodarskem ali v splošno kulturnem pogledu.¹ Strma in težko pristopna pogorja ločijo dolge pa ozke doline drugo od druge. Vežejo jih le redki in visoki prelazi, ki zelo obtežujejo promet. Če odštejemo Štajersko, ki ima vobče nizka tla, dasi so ob mejah visoke planine in preprega tudi notranjost visoka pa rodovitna planota, imamo večinoma višavje.² Koroška je sploh visoka; le podravska ravnina in zilska dolina jo družijo s sosednjimi deželami. Na Kranjskem pripada 79⁰/₁₀₀ vsega površja višavju in le 21⁰/₁₀₀ tal zavzemajo doline, in Goriške spada ²/₃ k višavju, medtem ko je Istra večinoma visoka planota, dasi zelo raznovrstna.

Sledi torej, da slovenska zemlja ni prikladna za naseljevanje in komunikacijo, kar potrjujejo tudi težave pri gradnji železnic. Vse to pa je kvarno gospodarskemu razvoju. Res je, da so ravnine gosto naseljene in da vežejo selišča od dne do dne boljše ceste in da je tudi nizko gorovje po brdih in holmih z vasicami posejano; toda redka so bivališča po planotah, kjer je pomanjkanje vode, in še manj se obdeluje zemlja v planinskem svetu, kjer je poleg gozdov glavni vir dohodkov planšarstvo.

Noben narod ni gospodarsko popolnoma izoliran. Vsak je več ali manj navezan na svoje sosedje. Zato je gospodarski razvoj dežela zavisen tudi od tega, so li sosedje siromašni ali bogati, ali dovolj producirajo zase ali ne.³ Ozreti bi se nam torej bilo tudi na blagostanje Italijanov, Nemcev, Ogrov in balkanskih narodov. A poglejmo rajši takoj nekoliko izvoz našega blaga in uvoz tujega k nam.

Navpična obrazba ni sicer kaj ugodna komunikaciji s tujci; a kljub temu nudi slovenska zemlja po svoji legi in bližini morja ugodna tla za eksport in import. Kakor so bile namreč že za časa Rimljanov slovenske dežele prehajalna cesta med vzhodom in zahodom, kakor so cvetela v srednjem veku v naših krajih sloveča tržišča za blago med Italijo in Nemčijo, tako smo tudi danes na križališču dveh prometnih cest, katerih ena vodi od severa proti

¹ Primeri: Dr. Iv. Merhar, Gospodarsko življenje naših dedov v zadnjih stoletjih (Naši Zapiski, V. [1907] 56.)

² Primeri: Slovenska zemlja, I. del 8—10; II. del 9—14, III. del 4—6; IV. del 2, 12, VI. del 12—32.

³ Primeri: H. Pesch o. c. 487.

jugu, a druga veže vzhod z zapadom.¹ In kakor je cvetela pri nas v srednjem veku tako živahna trgovina, da si danes v napredni dobi še podobe ne moremo napraviti o njej,² prav tako gre tudi danes veliko blaga skozi slovenske dežele; a žal da je to blago večinoma tuj izdelek. Velika konkurenca tujih dežel je v zvezi z železnicami bila naše izdelke in tuje blago gre mimo nas, ne da bi imeli od njega kaj znatnega dobička. Pomislimo, kako je tuja konkurenca izpodrinila nekdanj cvetočo mlinarsko obrt na Kranjskem, ki je pošiljala svojo moko celo na Angleško in v Afriko. Prav tako je jedla nemška konkurenca našo suknjarsko obrt z Italijo in žrebljarsko, ki je pošiljala nekdanj žreblje na Rusko, Turško, Italijo in v Nemčijo.³

A še večje hudo je v tem, da celo tisto blago, ki ga izvažajo slovenske dežele, ni slovensko, temveč nemško. Zakaj naše dežele se industrializirajo, toda z nemškim kapitalom in največja podjetja, ki so se vgnezdila na najboljše prometne točke, uporabljajo najboljše sile, so v rokah Nemcev in Italijanov. L. 1908. je bilo na Goriškem in Kranjskem 304 slovenskih industrijskih podjetij, 226 nemških in 354 italijanskih.⁴ Kje pa sta Štajerska in Koroška? Zato je resnična, četudi nemila trditev, ki smo jo brali pred leti: »Če preštejemo vagone z industrijskimi našimi pridelki in poslane v enem letu čez našo mejo, vidimo, da nam zadostuje število prstov obeh rok. In ako seštejemo vse brutto dohodke, katere nam je tujina plačala za naše izdelke, ne bi mogli s tem denarjem kupiti ne enega večjega podjetja, ki uspeva na Slovenskem.⁵ K temu rezultatu prištejemo malo podjetnost⁶ našega ljudstva, plod zgodovinskega razvoja in slabe trgovinske pogodbe.«

Kakor se torej kaže, ni nič kaj vesela slika o izvozu naših izdelkov, ki naj jih pošilja v tujino velika industrija. Veselo upanje

¹ Primeri: Nova trgovinska pogodba z Italijo in slovenske dežele (Občinska Uprava I [1906] 92–94); Inž. A. Štebl: Naša industrija (Naši Zapiski VI [1909] 222); dr. Slanc: Nekaj o šolah (Naši Zapiski VII [1910] 246).

² Primeri: Dr. J. Gruden, Gospodarski razvoj na Slovenskem v srednjem veku (Katoliški Obzornik VII [1903] 163).

³ Primeri: Slovenska zemlja I. del 98; III. del 68; IV. del 226–32; VI. del 136–40.

⁴ Primeri: Josip Agneletto: Slovensko narodno gospodarske črtice l. c. 371.

⁵ Primeri: Inž. A. Štebl: Naša industrija (Naši Zapiski VI [1909] 228).

⁶ Primeri: Gospodarstvo (Naši Zapiski V [1907] 10–12).

pa je pri mali obrti. Odločilni faktorji jo cenijo vedno bolj in bolj in morda prav po tej poti dobimo v bodočnosti zares svojo industrijo. Manjka nam sicer še vedno rokodelskih šol, produktivnih in magacinskih zadrug; toda že imamo mnogo obrtno nadaljevalnih šol, ki morajo postati še bolj praktične. Imamo tudi obrtno strokovno šolo, ki naj bi obračala vso pozornost na obrti, ki se razvijajo po deželi, kakor: žrebljarstvo, pletarstvo, čipkarstvo, rešetarstvo, obodarstvo, sitarstvo, sodarstvo, lončarstvo, pečarstvo, kitarstvo, slamninarstvo. Iz nje naj bi izšli praktični učitelji, ki bodo strokovno izvežbani opozarjali ljudstvo po zimskih tečajih na obrtne prednosti in mu kazali pot, kako jih je treba izkoriščati. Treba bo vzbuditi njegove telesne in dušne sile in ga potom izobrazbe vzgojiti za finejše, boljše delo.¹ Poleg tega pa rabimo Slovenci vedno več tehnično izobraženih mož, ki naj bi opozorili na nepoznane zaklade, ki jih hrani naša zemlja.² Veselega preobrata smemo tudi pričakovati, če se vpeljejo deželne električne centrale, izmed katerih je naprava velike centrale na Gorenjskem samo prvi korak, ki ga nameravajo napraviti.

Če natančneje pogledamo, vidimo, da se dandanes izvažajo zlasti sledeče:³ deteljno seme, med, vosek, koruzna moka v Benečijo, na Angleško in celo v Brazilijo, sadje na Dunaj, Ogrsko, Srbijo, Rusijo, Brazilijo, rž, bob, sočivje in zelenjava na sever in tudi v Italijo, govedo na Dolnje Avstrijsko, Solnograško, Češko in Nemčijo, konji v Italijo in na Tirolsko, drobnica, ki pa nazaduje, na Francosko, ribe, žimnata sita, parketi, papir, železo na Balkan in v Orient, zlasti v Egipt, obdelano kamenje v Aleksandrijo, Pešto in Dunaj, svila in drva zlasti v Italijo, premog, pohištvo, čipke, leseno blago v južno in vzhodno Evropo, usnje v Italijo, Nemčijo, Angleško in celo v Ameriko.

Uvaža se pred vsem: kolonijalno blago, jestvine, žito, kože iz Ogrske, Galicije, Rusije in Amerike, obleka, stroji, kemični izdelki iz Dunaja, Prage, Brna, vino iz Ogrske in Italije, volna in prtenine iz Moravske in Dunaja, konji iz Bosne.

Ozrimo se še na eno stvar. Gotovo je, da bo gospodarsko postal trden tisti narod, ki ima na razpolago obširen teritorij,

¹ Primeri: Dr. Krek, Narodna ekonomija 78—79.

² Primeri: Dr. Slanc, Nekaj o šolah I. c. 246—47.

³ Primeri: Slovenska zemlja I. del 98, II. del 119, IV. del 226—32, VI. del 136—40.

ki sme upati na kolonizacijo, ki je politično samostojen in ki mu je zajamčen nemoten gospodarski napredek. Vsega tega pa manjka nam Slovencem. Vsa slovenska zemlja ne znaša veliko nad 28.200 km² in na njem prebiva po zadnjem štetju 1,325.000 Slovencev.¹ Toda še bi bilo, če bi tvorili ti tisoči lepo narodno enoto; pa kaj pomaga, ko nimamo samo sporadičnih slovenskih otokov, temveč so celo posamezniki ločeni drug od drugega, in na milost in nemilost izročeni tujcem celo v raznih državah.² Še manj kot na narodno enoto je pa bilo misliti do zadnjega časa na kolonizacijo. Splošno se misli, da bi bil za nas teren na Balkanu; toda razmere so skoraj take, da ni misliti na redno kolonizacijo. Jugoslovane, ki so edini poklicani, da se asimilirajo tamošnjim razmeram, odrivajo. Dobivajo pa vedno večji vpliv tuji narodi (Nemci, Mažari). Vendar upajmo, da se obrne prej ali slej tudi to na bolje! Upajmo, da bodo naši Amerikanci pustili Ameriko in se obrnili na Balkan! Upajmo pa tudi, da se uresniči misel, »da narodna avtonomija ni modna beseda, ampak ona pomeni mogočno potrebo, ki je nobena misel ne spravi z dnevnega reda in v sistemu narodne avtonomije je Slovencem zasigurana zedinjena Slovenija, ker tvori slovensko ozemlje z nezdgovinskega, strogo geografskega stališča srečno upravno enoto, kakoršne nima noben drug narod.«³ — Dalje nas mora bodriti pri tej točki tudi to, da ne pride v poštev absolutna velikost teritorija, temveč tista velikost, ki se da gospodarsko izrabiti. In v tem oziru smo precej na dobrem. Že l. 1870. je dokazoval dr. Gršak, da je nemški Štajer desetkrat bolj planinski in da je rodovitnost na slovenskem Štajerju najmanj desetkrat večja kakor na nemškem, da so torej zemeljske razmere mnogo boljše za Slovence, ker so ravnine ugodno razdeljene in večji del rodovitne.⁴ Kar je on trdil o Štajerski, smemo več ali manj trditi tudi o Kranjski, Goriški in Koroški. Če je zemeljska sestavina manj ugodna, je podnebje toliko boljše tako, da je le malo sveta nerodovitnega. Na Kranjskem je n. pr. le 4,07% nerodovitnega sveta,

¹ Primeri: Občinska Uprava VI [1911] 191.

² V navedenem milijonu so obseženi tudi Amerikanski Slovenci in od drugod, katerih število znaša 132.000, tako da pride na Avstrijo 1,220.000, na Ogrsko 105.000, na Italijo 43.000 Slovencev.

³ Primeri: Junij Poraz (Naši Zapiski VI [1909] 51).

⁴ Primeri: Dr. Gršak, Slovenski Štajer I. c. 26–27, 41, 45.

a 95·93⁰/₀ rodovitnega, na Goriškem 2655 km² rodovitne zemlje in le 298 km² nerodovitne.¹ Zemlja je poljedelstvu večinoma povsod ugodna. Le najvišje gore, najstrmejši obronki in goli kraji na Krasu so nerodovita zemljišča. Pa tudi Kras bo zopet dobil, kakor vse kaže, svoje nekdanje gospodarsko lice, poraslo z gozdi. Pozgodovanje namreč uspeva, vsled tega se bo podnebje izboljšalo, vlage bo vedno več, suša bo zginila in plodovitost se bo povečala.²

Pregledali smo v glavnih potezah pogoje, ki nam jih nudi naša zemlja za veliki gospodarski napredek. Če prezremo zemeljsko sestavino in navpično obrazbo, moramo priznati, da nam nudi naša domovina marsikaj dobrega. Da se bomo pa mogli poslužiti njenih dobrin in da se bomo dvignili Slovenci na višjo stopinjo ljudskega blagostanja, je prav tako potrebno, da smo kvantitativno in kvalitativno zmožni izrabiti dobre prirodne pogoje. Poglejmo torej, ali moremo biti Slovenci kos tej nalogi s svojimi fizičnimi, intelektualnimi in moralnimi silami.

Kakor je bilo že omenjeno, število Slovencev v sedanjih razmerah za gospodarski razvoj ni ugodno. Svet je pregorat, brez velikih ravnin, zato le redko naseljen. Na drugi strani pa prebivalstvo jako neznatno napreduje, oziroma nazaduje. Vzroki temu pojavu so znani: zatiranje ob mejah in izseljevanje pred vsem v Ameriko, kjer imamo od zadnjih deset let 75.000 rojakov.³

Glede fizičnih lastnosti Slovencev se splošno trdi, da so zdrav, krepak rod, ki je vsled svoje delavnosti priljubljen tudi v tujini. Našemu kmetu zadostuje po letu do tri ure spanja, dela na dan po 16—18 ur v mrazu kot v vročini. Zanimivo je tudi, da imamo na Kranjskem razmeroma najmanj zdravnikov v vsej Avstriji. Seveda je vprašanje, če se morda ne kaže v tem le velika brezbriznost zdravnikov samih in poklicanih oblasti nasproti ljudstvu. Znano je, kako težko se vmesti kak nov okrožni zdravnik na deželi, kjer manjka družbe, dasi bi bil nujno potreben. Fizična moč Slovencev je razvidna, če jih primerjamo z Nemci. Na Koroškem plačujejo n. pr. Slovenci 40⁰/₀ krvnega davka. V beljaškem

¹ Primeri: Slovenska zemlja I. del 65, IV. del 214.

² Primeri: Slovenska zemlja I. del 82—84, II. del 83—88.

³ Primeri: O izseljevanju Slovencev v Ameriko (Občinska Uprava VI. [1911] 29).

okraju so našli i. 1900. uradno samo 21.129 Slovencev in 42.586 Nemcev. Toda izmed 300 vojakov novincev je najmanj $\frac{2}{3}$ Slovencev.¹

Slabo pa vpliva na mladi rod Slovencev, ker so žene preobložene z delom. Med 100 jih je prisiljenih trdo delati 49·7⁰/₀, dočim v Italiji samo 32⁰/₀, a na Ogrskem le 27⁰/₀.²

Kakor fizične sile moramo tudi intelektualne sile Slovencev pohvalno omenjati. Vsakdo, ki ima opraviti z mladino, mora priznati, da so naši ljudje v obče nadarjeni.³ Bister razum, dober spomin, gibčnost v govorjenju, te darove sprejme Slovenec ob svojem rojstvu. Kako naglo se priučijo tudi preprosto ljudstvo tujega jezika, izpričujejo naši Amerikanci. Da, naši ljudje so, dejal bi z dr. Krekom, preveč nadarjeni. Pri nas se namreč izseljujejo ljudje, ki jih žene inteligenca v svet. Vsled svoje inteligence čutijo ono razliko med tem, kar imajo, in med tem, kar bi mogli imeti. Naša zemlja jim ne daje toliko, kolikor bi jim lahko dajala. Kulturna stopinja našega naroda je na veliko višji stopinji kot pa je kulturna stopinja njegovega gospodarstva.⁴ Vendar pa je upati, da se inteligentnost, ki nam je sedaj v kvar, polagoma obrne v pravo smer. Zakaj splošna izobrazba se širi med naše ljudstvo, četudi ne služijo naše javne šole temu namenu, in omika bo dala narodu gospodarsko samostojnost, da se bo zavedal sebe in svojih dolžnosti. Koliko se stori za gospodarski pouk po raznih tečajih, koliko lepih reči prinašajo o sadjarstvu, živinoreji in drugem strokovni listi in Mohorjeva družba, koliko izobrazbe prejema ljudstvo po raznih društvih, ki so velika narodna šola.

Tudi v moralnem oziru se ni moglo Slovincem do zadnjega časa veliko očitati. Slovenec ljubi družinsko srečo, dokler je veren in se ne straši otrok, četudi mu vsega manjka.⁵ Toda zadnja leta se širi med naše izobražence tuja nenravnost in strup kaplje polagoma tudi v narodovo dušo. Na drugi strani pa dihajo strupeno sapo naši izseljenci in nevesel pojav je, da se javlja na Slovenskem, zlasti na Kranjskem in Primorskem zadnja leta neko narodovo gibanje. Kmečka samska mladina se v najnežnejši dobi

¹ Primeri: Slovenska zemlja VI. del 76.

² Primeri: Josip Agneletto, Slovensko narodno gospodarske črtice l. c. 365.

³ Primeri: Dr. Fr. Lampe, Bodočnost slovenskega naroda (Na platnicah »Dom in Svet« l. IX. [1896]).

⁴ Primeri: Dr. Krek, Dostavki »Socializmu« 44.

⁵ Primeri: Slovenska zemlja IV. del 251.

od 16 do 18 let podaja v mesta služiti, v tovarne delat ali pa v Ameriko. Na mnogih krajih — zlasti, kjer je vpeljano čipkarstvo — gine veselje do trdega dela. Dekleta nočejo več služiti, ker so se navadila stradati pri lahkem delu. Pri prvi priložnosti gredo na tuje, če doma težko shajajo in žalibog se jih mnogo zgubi, kakor govore, v Kahiri, Aleksandriji, Pueblo, Kleveland, Ohijo in Kolorado. Tu je naloga Marijinih družb, poudarjati požrtvovalnost in ljubezen do trdega dela!¹

Kot slabo stran našega naroda povdarjajo vplivni možje tudi veliko potratnost, ki se kaže v obleki, pijači, tobaku in plesih.

Nečimernosi v obleki se kaže zlasti pri ženskah, ki vsled nevednosti in nepoznanja blaga in pa vsled lahkomišljenosti, ker preveč gledajo na zunanjo obliko, izmečejo ogromne vsote denarja. Zapravljivost združena z drugimi grehi je kaj navadna po hišah, kjer so moški v Ameriki. In prav bi prišel Pijev dekret proti razkošju ne samo za našo mestno gospodo, temveč tudi tuintam za kmečka dekleta.²

Medtem ko škodujejo ženske našemu narodnemu premoženju z obleko, pa delajo tudi moški veliko škodo s tobakom in pijačo. Saj je znan račun našega sociologa, po katerem bi znašalo vse zavarovanje na Kranjskem 1 milijon kron na leto, medtem ko gre samo za tobak 1,124.000 kron. In po mnenju istega Kreka je zastoj vse socialno delo in skrb za povzdigo splošnega gospodarstva, če bo dobila pijača tako pod oblast naše ljudstvo, kakor kažejo dosedanji njeni uspehi. S pijačo so pa združeni marsikje tudi plesi z vsemi slabimi posledicami. V goriški okolici se n. pr. vrši vsako nedeljo po 10 plesov, ki se nadaljujejo tudi v ponedeljek in na ta način zapravi ljudstvo v goriški okolici letnih 200.000 kron. Koliko stroškov, koliko bolezni morajo plačevati občine po bolnišnicah! Dežela bi prihranila nad pol milijona kron na leto, če bi odpravila javne plese.³

Na kratko smo začrtali glavne pogoje, od katerih je zavisno gmotno blagostanje našega naroda. Če motrimo v celoti to sliko, vidimo na njej več temnih, brezupnih potez kot pa jasnih,

¹ Primeri: Narodni Gospodar I. IX (1908) 52: Gospodinjski tečaji za kmečka dekleta na deželi, in dr. Krek, Dostavki »Socializmu« 30.

² Primeri: Dr. Krek, Narodna ekonomija 85.

³ Primeri: Plesi in pijančevanja (Občinska Uprava VI [1911] 73—74).

upapolnih. Toda tožiti in obupavati ne smemo. Javni faktorji uvidevajo vedno bolj potrebe našega ljudstva in mu izkušajo z uspehom pomagati, ljudstvo samo gradi stavbo sreče z združništvom, mladeniške organizacije vzgajajo nov rod, versko življenje se pogloblja in če bo ljudstvo verno, bo tudi srečno, četudi se ne bi dvignilo do one materialne blaginje, ki jo morda uživajo sosede.

O stvarnosti podstati.

A. Zupan (Rim).

(Dalje.)

Pravo pojmovanje problema in dokazi za stvarnost podstati.

Edino vzdržna misel o podstati je misel peripatetikov in sholastikov, ki v soglasju s splošnim mnenjem uče stvarnost podstati, tvarnih in duhovnih, ter postanek pojma podstati umevajo enako ko postanek ter objektivnost vseh drugih splošnih pojmov. Kakor vse splošne pojme, tako tudi pojem podstati črpamo iz izkustva. Izkustvo podaja umu snov, ki jo um obdela s svojo abstraktivno silo. Zasledujmo nekoliko natančneje ta psihološko-logični proces!

Izkustvo t. j. spoznava posameznih predmetov, pojavov in stvari nam priča o brezkončnem številu izprememb, ki se vrše bodisi v nas samih bodisi zunaj nas. Te izpremembe so seveda tako pogostne, da so nam postale popolnoma nekaj navadnega in nepomembnega. Zato si moramo prizadevati, če hočemo biti pozorni na vse, prizadevati zelo, če je sploh mogoče zaradi njih obilnega števila ne prezreti nobene; zaradi pogostnosti izprememb gredo male, nepomembne izpremembe mimo našega duha, ne da bi jih opazili, in samo večje, nenavadne izpremembe nekako zbude našo pozornost. Kadar se zgodi kaka taka izprememba, če n. pr. kipar iz belega marmorja izkleše kip znamenitega moža ali slikar naslika umetniško-dovršeno sliko, tedaj se vsakdo, kdor je izpremembo zasledoval, živo zaveda, da se je nekaj zgodilo, da je sedanje stanje drugačno ko je bilo ob početku, da pa sta začetek in konec izpremembe tudi tesno zvezana. Z eno besedo, v takem

slučaju se vsakdo spomni bistva izpremembe in dobro ve, da je vsaka izprememba istovetna vsoti nepretrgano zaporedno sledečih si pojavov. Tako je kipar, ki je izklesal kip, opazoval veliko izpremembo, ki se je vršila z neobdelanim kosom marmorja, ko se je pod njegovim dletom izpreminjal v kip, ves čas njenega razvoja. Vsako jutro je šel na delo, delal ves dan in videl je vsak hip mrtvo tvar, vsak hip je bila drugačna, ko je s svojim dletom obrazoval v njej ožitvorjajočo idejo, a vendar vse te njene razne vnanjosti so bile med seboj nepretrgane, spojene. Kdor opazuje kako izpremembo, dobro ve in zna, da pri vsaki izpremembi, tudi najmanjši, zre celo vrsto raznih, med seboj različnih prikazni, katera vrsta pa niti za hipec ni pretrgana. To je dejstvo, kakor nam je izpričuje izkustvo, vnanje ali notranje. Sedaj pa pride razkrajajoči, vedno razlogov iščoči razum in se vprašuje: kako je mogoča ta kontinuiteta pojavov? odkod nepretrganost fenomenov? Zre začetek in konec izpremembe, primerja ju in vidi, da sta različna, da ima ali konec nekaj, česar začetek ni imel ali pa obratno, obenem pa sta začetek in konec vendar med seboj združena, ne sledi sicer konec neposredno začetku, zakar so med njimi še drugi vmesni pojavi, izmed katerih si niti dva nista enaka, a se vendar prelivajo drug v drugega, tako da sta začetek in konec spojena, četudi posredno. Razum to vidi in se vprašuje, kako. Misleči duh mora priznati, če ne mara priti v opreko z lastnimi zakoni, v izpreminjajočem se predmetu dualizem, dvojni princip, priznati mora nekaj, kar se je umaknilo nečemu drugemu, nečemu novemu in nekaj, kar je vzrok, da zaporedno sledeči si pojavi prehajajo drug v drugega brez vsakega pretrgljaja, in mora zato biti nekaj trajnega, nekaj v teku izpremembe neizpremenjenega. Če bi namreč v izpremenjenem predmetu ne bilo ničesar istega, kar je bilo v predmetu ob početku izpreminjanja, bi morala vrsta pojavov enkrat ponehati in nato iznova začeti, kar pa nasprotuje našemu izkustvenemu spoznanju. Nepretrganost pač ne more biti sama sebi vzrok in ker je izpremembam bistvena, treba, da je nekaj tudi njej vzrok, in sicer v predmetu samem.¹ Tako je treba v slučaju kiparjevem priznati marmor, ki je ostal isti, četudi ne po svoji količini, in vnanjo obliko, ki se je izpremenila in je kipova oblika zamenjala prvotno, prizmatično obliko. V teku izpremembe

¹ Odtod: De ratione mutationis est, quod aliquid idem se habeat aliter nunc et prius. S. Thom. S. theol. I. 45. 2 ad 2.

neizpremenjeni princip zovemo podstat, drugi izpremenljivi, minljivi princip pa pritiko, zakaj neizpremenjeni princip nosi izpremenljivega, ta se da od njega odstraniti, a se pri tem takoj razblini v nič. Zato je izpremenljivi, minljivi princip v neizpremenjenem, pritike so v podstati, podstat je njih subjekt. Tako je prizmatična oblika marmorjeva odstranljiva od marmorja, se more nadomestiti z drugo, ne da bi marmor nehal biti marmor, a obenem sama ni nič več, kakor hitro ni več v marmorju. Oblika brez nečesa oblikovanega nima zmisla, oblika kipova brez kipa je nekaj nemogočega, nič. Da je oblika nekaj, mora v nečem biti in ta nekaj je ravno podstat, ki obliko sprejme kot svojo pritiko. To je prvi znak podstati, relativen sicer, a vendar pozitiven. Toda misleči duh gre dalje. Pogled na pritike uveri duha, da njih bistvo ni toliko v tem, da se dajo odstraniti od podmeta t. j. od podstati, da bistvo prizmatične oblike ni v tem, da se da odločiti od marmorja in na njeno mesto more priti oblika kipova, kakor v tem, da so v podstati, da je le - ta njih subjekt, da je prizmatična ali oblika kipova na marmorju, da jo ima marmor, da je na kipu, jo ima kip. Kakor hitro se namreč pritike odločijo od podstati, se porazgube, ni jih več in v tem dejstvu hladni razum ravno zre iz bistva pritik nujno izvirajočo lastnost. Razblinejo se v nič, ker je njih bistvo, da so v drugem, da nimajo zadosti moči same v sebi in zato trebajo opore in pomoči drugega bitja, če hočejo nekaj biti. Ta važni pridobitek spoznanja nanese razum na podstat in sklepa dalje: če je bistvo pritik v tem, da so v drugem bitju, mora biti bistvo podstati v tem, da ji ni treba iskati v drugih bitjih subjekta. Kako pa more um veljavno sklepati na ta absolutni, bistveni znak podstati? Čisto enostavno po načelu: »če slepec slepca vodi, oba v jamo padeta«; če bi ne bilo namreč bistvo podstati ravno nasprotno bistvu pritik, t. j. če bi tudi podstat morala bivati v drugem kot svojem subjektu, odkod naj bi podstat jemala moč, da nudi pritikom oporo, ko jo sama rabi. To je pot do pojma podstati, ki so jo sholastiki prav opredelili: bitje zase ali bitje v sebi (*ens per se, ens in se*) ali bolje kot to, kar ne treba bivati v drugem kot subjektu, kar biva zase in v sebi (*id, cui debetur esse non alio ut subiecto inhaesionis*).¹ Tako torej

¹ Oportet igitur quod ratio substantiae intelligatur hoc modo, quod substantia sit res, cui conveniat esse non in subiecto... et sic in ratione substantiae intelligatur, quod habeat quidditatem cui conveniat esse non in alio. S. Thom. Contra Gentiles I. c. 25. Dobro pripominja k tej opredelbi Schiff-

pristoja podstati bivanje zase ali v sebi, s čimer prisojamo podstati relativno samostojnost bitka, ne absolutne neodvisnosti in samostojnosti. Ta pristoja le Bogu, ki je bitje po sebi, od sebe (ens a se), samobit.

Za umevanje boja za stvarnost podstati je predvsem važen njen relativni znak, njen odnos do pritik. Pravimo, da so pritike v podstati in da je odnos med podstatjo in pritikami odnos inherence.¹ Ta odnos pa ni kaj krajevnega kakor, kadar pravimo, da smo v sobi, temveč je tesna notranja vez, ki obstoji v tem, da pritika notranje zavisi od svoje podstati in neha takoj biti, kakor hitro podstat neha vplivati na pritiko in izvrševati svojo vzročnost. Nazorno si seveda odnosa inherence ne moremo predstavljati, ker je pač naša fantazija materialna in gre tu za netvarne pojme, t. j. precizivno netvarne, ne negativno, a to na stvari sami ne izpremeni nič.

Iz bistva podstati sledi dalje, da je podstat tvorni in trpni princip dejanj in izprememb.² Izkustvo nas uči o tem dejstvu, še bolj pa razum, ki ne more pojmiti delovanja brez trajnega tvornega principa, pa tudi ne brez trpnega, ki sprejme vase vplive in vtise. Da je tako, ni dvoma, četudi nam je ves proces nerešljiva uganka. Ker je trajnost podstati nujen pogoj, da pridemo do nje spoznanja, se lahko zamenja z nje bistvom, kar je usodepolna znota. Kadar govorimo o trajnosti in neizpremenljivosti podstati, ki sta res precej tesno spojeni z nje bistvom, govorimo vedno le v relativnem zmislu, to se pravi, o trajnosti in neizpremenljivosti nasproti minljivosti in izpremenljivosti pritik; podstati pripisovati absolutno trajnost in neizpremenljivost se pravi izločiti vsa telesa

---

fini (Princ. phil. I² 518.): Notio substantiae, tametsi per negationem a nobis explicatur, est reipsa positiva. Designat enim positivam perfectionem rei, quae in seipsa constet, quae perfectio a nobis explicatur per negationem imperfectionis propriae accidentis, quod ob debilitatem sui esse indiget alieno fulcramento cui adiaceat. Idcirco antem rem sic explicamus, quia accidentia sunt nobis notiora, quemadmodum ob eandem causam declaramus positivam perfectionem rerum simplicium per negationem compositionis.

¹ Podstat je subjekt inherence. »Denique aliud est subjectum, quod vocant inhaesionis, et est ens completum in aliqua specie suscipiens in se formam, quin dependeat ab ea in suo esse, licet haec vicissim ab illo dependeat.« Urráburu, *Ontologia* 799.

² To taji Parmenides z eleatsko šolo, ki ne priznava izprememb, češ vse, kar je, je in kar ni, ni in nikdar ne bo. Tako tudi okkazonalisti.

iz sveta podstati in dalje priznati odličnost podstati le večnemu, neizpremenljivemu Bogu.¹

Proti takemu pojmovanju se dvigajo glasovi z vseh strani, a to žal iz predsodkov in hvala Bogu zaman. Skoraj bi človek primerjal ta boj penečim, razjarjenim valovom — butajočim ob skalno obal, ob njej se drobečim, zakaj to, kar je skalni breg nasproti valovju, je sholastično pojmovanje o podstati nasproti raznim zmotam. Za sholastično pojmovanje govori razum, a tudi vnanje in notranje izkustvo nam jasno izpričujeta, da se Aristotel in ž njim sholastiki ne motijo. Poglejmo!

Če je le kaj stvarnega, je stvarna podstat, nam nareka razum. Vse, kar je, kar obstoji, je ali v sebi ali pa ni v sebi, ni zase in je zato v drugem, tretji način bivanja je nemogoč, saj med je in ni ni nobenega vmesnega člana. Če je v sebi, je podstat in je tako podstat nekaj stvarnega, objektivnega, če je pa v drugem, je pa to drugo bitje spet ali samo v sebi ali pa v drugem, oziroma tretjem bitju in to tretje spet enako ali v sebi ali v drugem itd. Tako gre razum dalje in dalje, in mora obstati pri nekem bitju, ki je samo v sebi, o katerem se mu ni treba več vpraševati, v čem, oziroma v kom biva. Da pa res nekaj biva, je dejstvo, ki ga nihče ne taji in tudi tajiti ne more, saj bi s tem došel v opreko sam s seboj, ko bi bila že vendar sama tajitev nekaj. Zato je pa podstat logično-nujna ter objektivna. To je metafizični dokaz, ki nam jasno kaže nujnost podstati in ga ne more kljub njegovi kratkosti nihče tajiti, kdor sploh še priznava možnost človeškega spoznanja.²

¹ Auch wir behaupten ja nicht die absolute Beharrlichkeit der Substanz; sonst könnten ja gar nicht die Veränderungen, die doch an den Substanzen vor sich gehen, erklärt, sondern es könnte höchstens eine Aufeinanderfolge in der Zeit ohne jegliche ursächliche Verknüpfung festgehalten werden. Mithin ist die Substanz nicht absolut, sondern nur relativ beharrlich; sie ist die Ursache von Veränderungen, verändert sich also selbst, bleibt sich aber dabei soweit identisch, daß die einzelnen Veränderungen immer auf dieselbe Substanz als das Subjekt, an dem sie vor sich gehen, bezogen werden können. Steuer, Lehrbuch der Philosophie II. Bd., I. Hlbd. 39. — Primeri o formalni plati podstati zlasti: Gutberlet, Allgemeine Metaphysik³ 48 ss., Philosophisches Jahrbuch 1904. 118 s., 293 ss., 296 s., Willems, Institutiones philosophiae I. Treveris 1906. 454 ss. Urráburu, Ontologia 792 ss. Prim. tudi Balmes, Fundamente der Philosophie übers. von Dr. Lohrinsler IV. Regensburg 1856. 76 ss., kjer podaje zlasti mnogo o postanku ideje o tvarni podstati.

² Willems, o. c. 460. Zelo metafizično izvaja ta dokaz Schiffini, Princ. phil. I² 525 s.

Vnanje, od razuma razsvetljeno izkustvo nam priča podobno. Da namreč moremo razložiti vsak dan nešteto krat opazovano nepretrganost pojavov pri izpremembah, moramo priznati dualizem: podmet, ki ostane tekom izprememb isti, zakaj odkod naj sicer izvira opažana nepretrgana vrsta v glavnih potezah enakih si ostajajočih prikazni, in pritiko, ki se da odstraniti in je minljiva, kakor hitro se odloči od podmeta, ki ga je preje določala. In če je zato bistvo pritik v tem, da so v drugem, mora biti bistvo podmeta, ki jih nosi, v tem, da ni v drugem, da je v sebi, zase. Spet bi moral tajiti osnovne zakone človeškega spoznanja, načeli vzročnosti in protislovja in bi se moral vreči v popoln skepticizem, kdor bi tajil veljavnost tega sklepanja.¹ Dalje pa nas vnanje izkustvo uči, da treba razločevati med izpremembami. Izpremembe niso vse enake; nekatere puste bistvo stvari nedotaknjeno, druge njih bistvo popolnoma predrugačijo. Tako znanost razlikuje med pojavi, ki spadajo v fiziko, in pojavi, ki spadajo v kemijo in biologijo. Kemija sama loči mehanične zmesi od kemičnih spojin, in biologija trdi, da je hranjenje životinj bistveno različno od procesov, ki so predmet fizike in kemije, zakaj pri hranjenju postane mrtva, anorganska tvar živa tvar, del životinje. Odkod pa naj pride ta bistvena razlika, če ni podstati in pritik, če se v slučaju samofizikalnih pojavov ne izpreminjajo le pritike, v slučaju kemičnih in bioloških procesov se pa menja podstat sama, sama natura teles? Res sicer kemiki večinoma menijo, da kemične spojnitve ne tvorijo novih tvarnih narav, a kljub temu govore tehtni razlogi za to, da se v kemičnih pojavih izpremeni notranje bistvo, sama narav in da kemične spojine niso le razno urejeni kompleksi inorodnih atomov. Pa bodi, kakor hoče, gotovo je, da so biološki procesi po svojem učinku v vsej svoji naravi, v vsem svojem bistvu bistveno različni od fizikalnih in kemičnih.²

Še tehtnejše je izpričevanje našega notranjega izkustva, naše svesti. Tri dejstva so, ki nam jih svest zatrjuje s popolno gotovostjo. Najprvo nam pravi, da smo mi mi, individui, osebe, bitja, katerih vsako je drugo od drugega, bitje o sebi. Zato nam podaja svest znanje o našem psihičnem življenju ne samo kot psihičnem življenju, marveč kot o našem psihičnem življenju. Vse notranje dogodljaje nam izpričuje kot naše notranje dogodljaje in ne kot dogodljaje kakega drugega bitja. Svest nam priča jasno in določno,

¹ Phil. Jahrb. 1904. 430.

² Prim. Willems o. c. 461.

da se vse, kar se godi v nas, godi res v nas, da, če čutimo, mislimo, hočemo, čutimo, mislimo, hočemo res mi in ne kdo drugi, da, kadar se zvijamo v bolečinah ali nas mučijo dvomi, da se zvijamo res mi in mučijo dvomi res nas. Z eno besedo, svest naša vse naše vegetativno, čutno in umsko življenje na subjekt in ta subjekt smo mi, ki smo zato individualno bitje zase in se kot taki ločimo od vseh drugih individualnih bitij, bodisi človeških, bodisi katerihkoli drugih. Dalje pa svest priča o dejstvu spomina združenem z dejstvom prepričanja o naši osebni istovetnosti. Tako vemo vsi, da se spominjamo mnogo stvari, da n. pr. ob misli na življenje pridejo v spomin vsi veseli in žalostni dogodki od otroške dobe do danes in še več, vemo tudi — razsvetljeni od notranje luči spoznanja, da smo mi tisti, ki smo vse te dogodke doživeli, ki smo ravnoisti danes kakor pred tolikimi in tolikimi leti. Na spomin in osebno istovetnost se opira ves človeški napredek. Potem pa je še tretje dejstvo, zavest svobode. Kako dviga človeka zavest prostosti! Zavest svobode, neodvisnosti v ravnanju človeka zasniva v visoke sfere samozavesti, tako da se skoro vda opojni misli absolutne neodvisnosti. Tedaj pa pride spet notranji glas in ga opozori, da kljub svobodi ni popolnoma neodvisen, da kljub temu, da more ravnati, kakor sam hoče, mora priznati nad seboj avtoriteto moralnega zakona. Odgovornost za lastna dejanja nareka notranjost človekova, svareč ga, naj se ne da omamiti od svoje svobode, naj se svoje prostosti poslužuje le v sebe vrednih mejah, ker sicer mu bo žal, ga bo mučil kes, kakor ga že muči zaradi tolikih in tolikih zlorab prostosti, zaradi tolikih in tolikih že storjenih pogrškov in budalosti. To so izpričevanja-dejstva, ki se jih bolj ali manj zaveda vsak človek, od zadnjega Hotentota do najnaobraženejša Kavkazca. Ker so torej spomin, pojem istovetnega jaza in zavest svobode ter odgovornosti dejstva, jih je treba razložiti, razjasniti. Kaj torej dokazujejo? Stvarnost podstati. Bistvo spomina je namreč v tem, da spoznavajoče bitje spet spozna nekaj, kar je že preje kdaj spoznalo in obenem tudi spozna, da je to res že spoznalo, torej spozna že preje spoznano bitje kot že preje spoznano, bodisi da ta odnos spozna refleksno ali samo dejansko. Spomin torej zahteva dve spoznanji po času oddaljeni in obenem enakost med njima ter tudi spoznanje te enakosti. Zato spomin dokazuje nekaj, kar spoznavanjanjih objektov ali tudi notranjih doživljajev hrani ter je te spoznave tudi samo imelo in jih more spet obuditi. Kjer so spomini

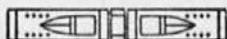

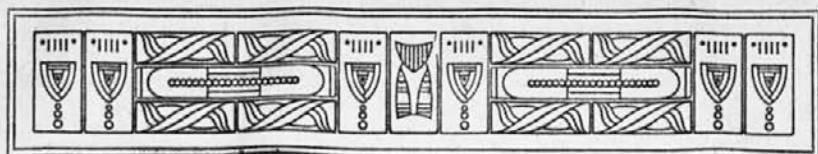
in kjer je možnost spomine obujati, tam treba nečesa, kar je spomine doznalo in jih po gotovem času more spet aktualno doznati, in sicer kot spomine. Če razen doživljajev in spoznav ni v nas ničesar, morajo, kakor hitro ponehajo, ponehati tudi njih zaznave in se razbliniti v nič, in zato ni mogoče umeti, kako bi mogle po časovni razdalji, ko jih že ni več, spet oživetiti in zlasti kako bi se mogla vzbuditi zavest, da so že bile in so le oživele. Pravijo, po asociaciji. Seveda, a za asociacijo je treba, da je nekaj, kar je bilo prej in je zdaj, kar je imelo one in te spoznave ter jih zato lahko primerja in gleda njih istost. Spomina ni brez subjekta, ki je spomine pred časom sprejel vase, ne sicer kot spomine, marveč samo kot zaznave in si jih po gotovem času obudi ter jih zazna kot spomine. Zato je tudi v nas tak subjekt in ta je naš jaz, katerega podstatnost še določneje dokazuje sama ideja jaza. Dejstvo je, da imamo vsi idejo lastnega jaza, ki ostane sam sebi enak, zato vedno istoveten, vedno neizpremenjen in tudi relativno neizpremenljiv. In ta ideja ne vsebuje nič drugega ko jaz — podstatni subjekt. Zato pa tudi to, kar ideja jaza izraža, mora biti stvarno in to je, da je jaz neodvisen od svojega mišljenja in čutenja, ki jima je počelo, da smo mi sebi istovetna oseba, ki je vedno ista, ki obstoja zase, izvršuje relativno samostojen bitek, tako da ostane to, kar je, če misli ali ne misli, če dela ali ne dela, če druga bitja izginejo ali ne izginejo. Ali je morda istovetni jaz tvorba fantazije? Toda tvorbe fantazije moremo odvreči, jaza ne moremo na noben način odvreči. A patologija govori o nenormalnih slučajih podvojenja jaza! Da, a nenormalnost potrjuje normalnost, nenormalni slučajji dokazujejo normalne slučaje. Vsi ti pojavi se dajo dobro spraviti v soglasje s podstatnim jazom, če ločimo med svestjo-zmožnostjo in svestjo-aktualnim spoznanjem ter vpoštevamo, da je podstatnemu jazu bistvena le prva in more druga celo popolnoma ponehati, ne da poneha podstatni jaz.¹ Končno pa govori za to, da je jaz podstat, neomajna uverjenost o svobodi in odgovornosti za svobodno ravnanje. Če bi v človeku ne bilo podstatnega jaza — počela svobode, bi bilo izpričevanje svesti lažnivo, svobodno ravnanje bi bilo nemogoče. Svoboda je namreč v tem, da je moč izmed več stvari, izmed več možnosti ravnanja odbrati eno in se zanjo odločiti, zahteva torej neko suvereniteto nad dejanji. Če je torej človek svoboden, mora biti v njem nekaj, kar mu omogoči izbiro med različnimi dejanji in ima

¹ Gl. Beßmer, Störungen im Seelenleben² Freiburg i. Br. 1907. 99 ss.

zato neke vrste gospostvo nad dejanji. To pa more biti samo podstatni jaz. Če bi bilo v človeku vse samo dejanje, bi bilo vse v njem istorodno in ne bi moglo nič zavzeti gospostva nad drugim, vse bi se vršilo ali prigodno, slučajno ali pa nujno po postavljenih zakonih; nasprotno pa, če je v človeku podstatni jaz, dejanja od njega zavise, on je po svoji naravi, vsled svoje neodvisnosti v bivanju od njih nezavisen, višji ko dejanja in tako more imeti gospostvo nad njimi, med njimi izbirati. Enako bi bila tudi zavest odgovornosti nezmisel, da ni podstatnega jaza. Odgovornost je namreč mogoča le za že izvršena dejanja in zahteva z druge strani nekoga, ki ima avktoriteto, oblast ter more zahtevati odgovor za storjena dejanja. Če nanesimo ta pojem na dejanja sama, je popolnoma nezdržljiv z njih minljivostjo. Odgovornosti ni, preden delo ni izvršeno, preden dejanje ni končano; kakor hitro pa je dejanje končano, tako hitro mine, preneha, ni ga več, in kako bo to, kar ni, odgovorno? Kako bo moglo višje avktoritetno bitje pozvati na odgovor nekaj, česar tedaj, ko postane odgovorno, ne bo več? Kako bo moglo poplačati ali kaznovati to, česar ne bo? In sploh kaznovati dejanje samo, ali ima kak zmisel? Ne, zmisel ima le kaznovati za dejanje nekoga, ki je dejanje storil. Da je torej odgovornost mogoča, treba nečesa ali nekoga, ki ostane tudi po dejanju, ki je dejanje sam storil in je bo zato mogel zagovarjati. Če je torej človek odgovoren za svoja dejanja, treba da ima v sebi počelo dejanj in sicer trajno počelo, tako da bo isto v trenutku, ko bo treba dati odgovor, kakor je bilo v trenutku izvršitve posameznih dejanj. In prav ta nositelj odgovornosti je podstatni, od dejanj neodvisni jaz! Tako je torej treba priznati vsaj eno podstat t. j. podstatni jaz, ki ga zahtevajo tri absolutno gotova dejstva, ali pa dvomiti nad vsem, tajiti ta tri dejstva in dosledno tajiti tudi samo dejstvo spoznanja. Ker je pa popolni skepticizem poln protislovij ali bolje eno samo veliko protislovje, je edino človeka dostojno, da sledi svojemu najtrdnjšemu prepričanju in prizna vsaj jazovo podstat, saj je vendar znanstveno, da se človek in to osobito moderni dejstva tako poudarjajoči človek da voditi od dejstev in ne od apriorističnih antipatij. Od tod pa vodi pot tudi do spoznanja drugih duhovnih in tvarnih podstat.

(Konec.)

OBZORNIK.

Verstvo.

Boj zoper monizem.

A. U.

P. F. Klimke S. J., avtor velikega dela o monizmu, je napisal za revijo »Der Aar« (II, 1912, 627–37) aktualen članek o monističnih težnjah in katoliškem svetovnem naziranju. Klimke poudarja, da se monistično mišljenje silno hitro širi. Ne le v filozofiji in v eksaktnih vedah, ampak tudi v leposlovju, v modernih revijah, v romanih in novelah se vedno bohotneje šopiri panteističen misticizem in naturalističen monizem. Katoličani, pravi Klimke, nikakor ne smemo prezirati teh pojavov, zakaj ta dejstva so očitna znamenja časa. Monistične težnje same po sebi niso nič čudnega. Človeški duh hrepeni po enoti, po enotnem spoznanju in zato tudi za vse na videz tako mnogolične svetovne pojave išče velike sinteze, velike enote. Monizem v najširšem pomenu je le reakcija, le odpor proti dosedanjemu površnemu pozitivizmu in materializmu, ki sta le kopičila znanstveno gradivo, a s tem pisanim gradivom nista vedela kaj početi. Pozitivno znanje, poizkusi, indukcija in statistika, to je bilo vse; le nobenega globljega doumevanja, le nobene metafizike! A človeški duh ne more dolgo zadržavati svojih najplemenitejših teženj po višjem in globljem spoznanju vesoljstva in tako je monizem začel spet novo dobo metafizike. Le žal, da se moderni človek ne more več docela oprostiti agnosticizma. Zato ne more več pojmiti vzročne enote vesoljstva, kakor jo je pokazala in dokazala tako veličastno krščanska filozofija, temveč išče enote le v svetu samem, v tem, da vse istovi, vzrok in učinek, duha in tvar. Tako je moderni monizem spet le ateizem, in veliki boj, ki se bo bil v bližnji bodočnosti, bo le boj med novim poganstvom in krščanstvom. To niso fraze, ampak le prežalostna dejstva, in katoličanom, pravi Klimke, je treba vse resnobe, da prav presodijo ta časovna znamenja in se dobro pripravijo za ta boj.

Česa je pa nam predvsem treba?

Prvo je, pravi Klimke, da se z vso resnobo in z vso dušo oklenemo principov nadnaravnega življenja, kakor nam jih posreduje Cerkev. Čim bolj se naša doba v teoriji in praksi, v vedi in življenju, v morali in religiji vdaja skrajnjemu naturalizmu, tem odločneje moramo mi spet in spet poudarjati potrebo in moč nadnaravnih činiteljev. Zakaj dejstvo je, da je nadnaravna milost

prvi princip vsega našega življenja. Če preprečimo vpliv tega principa, mora vse naše bitje počasi izhirati. Materialna kultura sama ne more dati pravega življenja, marveč je brez nadnaravnega principa le strup, ki daje vnanji videz zdravja, a v resnici le pospešuje notranji propad. Veda in filozofija, umetnost in literatura imajo le tedaj polno življenjsko vrednost, ako srčejo notranjo moč iz nadnaravnih činiteljev. »Le katoliško zgodovinsko naziranje je zares univerzalno, le katoliška pedagogika zares kulturna; le katoliška etika je zares življenjska etika, le katoliška filozofija in religija resnično svetovno naziranje.« Seveda umevamo tu vedo univerzalno kot celoto vsega človeškega spoznanja. Kot posamezna disciplina, kot kos resničnosti, veda kajpada ni ne katoliška, ne akatoliška. Čim večji je naš stik z moderno naturalistično kulturo, tem bolj moramo to poudarjati, da nas naturalistični tok ne potegne s seboj. Še bolj ko v teoriji moramo seveda ta primarni pomen nadnaravnih principov poudarjati v praktičnem življenju. Tu je naša prva in pravzaprav edina moč v boju z naturalizmom.

Poleg tega imamo katoličani dandanes še posebne naloge. Zlasti, pravi Klimke, nam je treba še bolj negovati a p o l o g e t i k o. Zmote se bolj in bolj širijo, in krščanstvu sovražna literatura je nepregledna. Zato treba resnega odpora od naše strani, da ne bo ta tok vsega preplaval. Sovražniki se organizirajo, organizacije treba tudi nam: ljudskih univerz, krožkov, knjižnic.

Nujno potrebno je tudi, da še bolj gojimo vedo. Mi moramo imeti še več poguma, pravi Klimke, da se lotimo tudi najtežjih in najmodernejših problemov vede in življenja ter jih obdelamo z vsemi sredstvi modernega napredka. Mi moramo skrbno paziti na vse vtripljave časovnega duha. Ločiti moramo dobre kali od slabih, zrno in pleve, resnico in zmoto. Zato pa je treba globokega in vsestranskega znanja, svobodnega pogleda, mirne objektivnosti, nepodkupljivega čuta za resnico in pravico. Kako potrebna bi nam bila, pravi Klimke, n. pr. globoka filozofija religije! Nasprotniki so se polastili domala vsega primerjalnega veroslovja, psihologije in filozofije verstva. Koliko zla je že napravil tudi med katoličani n. pr. Amerikanec William James! Vsi torej, ki se morejo posvetiti pravemu znanstvenemu delu, imajo dolžnost, da se temu delu res posvete, in ta dolžnost je tem resnejša, čim bolj se širi naturalistična veda.

Filozofija.

Vera in narodnost.

A. U.

Dr. Mihajlo Rostohar, slovenski docent v Pragi, je napisal v svoji novi reviji »Napredna misel«, (I, 73—78) cel članek pod naslovom: »Ušeničnik pa narodnost. Prispevek iz katoliškega naziranja o narodnosti.« Razume se samoposebi, da logiko pozna samo dr. Mihajlo Rostohar, kar pišejo drugi, je seveda »goli nezmisel«. O tem

ni treba več besede. Pač pa naj izpregovorim še enkrat o razmerju med vero in narodnostjo.

Dr. Rostohar oznanja narodni radikalizem, ki mu je narodnost vse, ki v imenu narodnosti vse drugo žrtvuje, ki mu je narodnost merilo za dobro in pravo. Zdi se mi, da ni težko uvideti, kako pogubna je ta teorija slovenskih narodnih radikalcev brez ozira na vse drugo že zgolj z narodnega stališča. Če je tako, ne tožimo, da delajo nam Slovencem tujci, Nemci in Italijani, krvavo krivico! Morda pa so si Nemci in Italijani osvojili le Rostoharjevo filozofijo! Morda jih je dr. Rostohar prepričal s svojim »znanstvenim mišljenjem« o svoji narodnostni teoriji! In spoznali so, da je narodnost merilo za dobro in pravo. Zato delajo le dobro in pravo, če v imenu in interesu svoje narodnosti zatirajo druge narode. Rostoharjeva teorija je le teorija Nietzschejevega »nadčloveka« prenesena na narod. Kar sme Nietzschejev »nadčlovek«, to sme narod. Nietzschejev »nadčlovek« je sam sebi merilo vsega, resnice in pravice. Kar on hoče, to sme; njegova spoznava je resnica, njegova volja pravica. Svobodno tepta druge, če hoče; svobodno gazi to, kar imenujejo drugi svojo pravico, zakaj nadčlovek ne pozna tuje pravice. Prav to mora učiti dosledni narodni radikalizem o svojem narodu. V imenu naroda se vse sme: dobro je, kar narodu koristi, drugega pravca ni; tujih pravic suvereni narod ne pozna. Ako ni taka teorija ne samo nemoralna, nesocialna, temveč tudi vsaj za majhne narode nepolitična in protinarodna, tedaj res ne vem, kaj bi še moglo biti protinarodno!

Dr. Rostohar je hotel napraviti paralelo, češ da katoličani prav tako absolutno povdarjamo versko idejo. Jaz sem to paralelo odločno zavrnel. Dà, nam je verska ideja najvišja, absolutna, toda prav zato, ker je res, a ne le umišljeno najvišja, ne izključuje drugih upravičenih interesov, marveč jih ali vsebuje ali vsaj utemeljuje. Verska ideja sega v najgloblje bitje vseh stvari, meri vse po prvem počelu in zadnjem cilju, zato je vesoljna, univerzalna, katoliška: noben bitek ni zunaj nje sfere, vse ureja, vse dviga, vse ozarja z lučjo iz večnosti. Če je torej narodnost res neka dobrina — in kdo bi to tajil? — tedaj vera ne more zanikavati narodnosti, temveč jo mora utrjati, dvigati in ozarjati. Ni torej dilema: vera ali narodnost, temveč le: vera ali nevera. Kdor ima resnično vero in jo zares doumeva, ta ljubi tudi narod (seveda z urejeno ljubeznijo, ne s poganskim kultom). Kdor pa vere nima, ta morda ljubi narod, a njegova ljubezen je le slučajna in vnanja, in če hoče tak tudi narod prepojit s svojim brezverstvom, tedaj je ta ljubezen v resnici največje sovraštvo.

Dr. Rostohar se krčevito trudi z zgledi, da lahko pride tudi verski interes v konflikt z narodnim. Lehko bi mu kratko odgovoril: v navidezen konflikt, da, v resničen, ne. A denimo, da bi bil konflikt resničen. Seveda bi moral tedaj prevladati verski interes kot najvišji interes, toda ali bi ne bila kvar neizmerno večja, ko bi prevladal partikularen narodnostni interes in bi morda radi njega

izgubil narod jamstvo svoje prave blaginje? Postulat pameti je, da žrtvuje narod, če treba žrtve, nižji interes višjemu!

Krščanstvo je tisočletna kultura slovenskega naroda. V tem zmislu sem po pravici dejal, da slovenska narodnost obsega tudi vero. Ali torej Slovenec brez vere ni Slovenec? vprašuje dr. Rostohar. Tega mu ni bilo treba povpraševati, ker je čital odgovor prav tam: »Krščanska vera je kot tisočletna kulturna dediščina z vsem našim mišljenjem in življenjem tako tesno spojena, da nam je Slovenec-brezverec docela tuj in mu v ničemer več ne moremo prav zaupati.« To se pravi: kdor vero zataji, naj le govori slovenski jezik, a ne zaupajte mu, tak zgolj jezični Slovenec ni pravi Slovenec; če je zatajil to, kar je najvišje in narodu najdražje, ne bo treba mnogo, da bo zatajil tudi jezik! Ali mar ne uči tega žalostna izkušnja na mejah slovenskih in tudi drugod? Rostohar vprašuje: je li torej vera v definiciji narodnosti? Jaz vprašam: so li v definiciji človeka oči? Ne, in vendar je človek-slepec tak revež!

Sociologija.

»Socialni problemi.«

A. U.

Abditus, znani sotrudnik »Naših Zapiskov«, revije slovenskih socialistov - inteligentov, je zbral razne svoje socialne eseje v knjigo »Socialni problemi« (Ljubljana 1912, str. 234). Te probleme označujejo že naslovi.

Navedimo nekatere: Misel o politiki, Socializem mladine, Prepri o ženskah, O kulturnem boju, Fragment o verstvu, Kaj je torej s socializmom. Najzanimivejši problem je vsekako nazadnje omenjeni: Kaj je torej s socializmom?

Socializem je namreč danes že tudi socialistom samim raznoznačna beseda. Kautsky in drugi okoli »Neue Zeit« oznanjajo sicer še vedno, da je socializem = marksizem. A ta socialistična dogma že davno ni več od vseh priznana. Vedno bolj raste število »revizionistov«, ki hočejo oprostiti socializem in socialistični program Marxove ideologije. Zakaj silno zanimivo je, da je bil Marx, ta veliki sovražnik vseh ideologij, tudi sam velik ideolog. Njegov historični materializem, njegov nauk o vrednosti in nadvrednosti, njegova teorija o socialni katastrofi tvorijo pravo ideologijo. In te ideologije so se lotili revizionisti (zlasti v reviji »Sozialistische Monatshefte«) in uspešno dokazujejo, da nima s socializmom nič opraviti in da je tudi sama po sebi zmotna. Zgolj materialistično, je dokazal že koncem prošlega stoletja Edvard Bernstein, ni mogoče razložiti kapitalizma in obrazložiti socializma. Marxova teorija o nadvrednosti, je dejal, je gola nedokazana in nedokazna formula. Glede socialne katastrofe sta se Marx in Engels zmotila. Kaj je torej

bistvo socializma? Kolektivizem, pravijo nekateri, družabna uredba, kjer bo last produkcijskih sredstev socialna; drugi pa že tudi o tem ne marajo več tako določno govoriti; znan je Bernsteinov izrek, da mu je »vse gibanje, a cilj socializma nič«.

Kako se ima torej naš Abditus k tem problemom? Najprvo je gotovo, da Abditus ni popoln marksist. Marx je bil materialist ter je sovražil vsako religijo, a najbolj krščansko. Abditus kategorično zameta Marxov materializem. Verstvo mu je najvišje dobro; konkretno mu je krščanstvo tisto verstvo, ki je najvišje dvignilo človeštvo, in sicer mu je krščanstvo pojmljivo le kot tako, kakršno je bilo od početka, z naukom o Kristusu-Bogu. Pravitako mu je nezmišlel socializem brez etike. Socialni preobrat je mogoč le, če se izvrši tudi duševni preobrat. »S fizično silo socializem ne zmaga... Zadnja in vrhnja funkcija socialne izobrazbe je človekova zavest, temelječa v socialni etiki ali pa v verstvu posameznika... Misel, da je socializem zgolj gospodarstven, administrativen in politiški program, je napačna. Doba, ko je bilo socialno vprašanje le želja želodca in vseobilja, je že za nami... Vedno bolj se čuti potreba socialne etike. To že vsled ureditve razmerja med dolžnostjo in pravico. V socialni etiki, ki naj tudi omogoči socialno pravičnost, temelji velik del socialnega vprašanja in v njeni pomanjkljivosti (etični moment socializma je danes še zelo zanemarjen) tiči veliko socialno zlo.«

Abditus priznava tudi, da je kritika »omajala Marxov nauk o veljavi in delu«, vendar misli, da se je ta nauk »doslej vzdržal«. Škoda, da se ni Abditus globlje spustil v ta problem. Tu je namreč osrednja točka vsega socializma. Izkoriščanja modernega kapitalizma nihče ne taji. Abditus se moti, ko meni podtika misel, kakor da je vsa kapitalistiško pridobljena zasebna lastnina pravična. O ne! Čisto gotovo je premnogo moderne zasebne lastnine krivično pridobljene. A vprašanje ni to, vprašanje je le: je li vsaka kapitalistiško pridobljena lastnina krivična? Ali povejmo bolj preprosto in konkretno: vprašanje je, je li delovna pogodba n. pr. med kmetom in hlapcem nujno in bistveno odušna, krivična in nemoralna, ali ne? Če je, tedaj bi bila po mojem mnenju res edino pravična splošna lastninska oblika socializem-kolektivizem. Da bo razdelitev dohodkov pravična, ne sme biti lastnik zemlje ne ta ne oni, marveč last bodi kolektivna. Abditus se zdi, da misli tako, a svoje misli nikjer ni dokazal, niti ne razložil, morda celo ne obdržal. »Socializem«, pravi, »je smotreno delo za družabno blaginjo celote. Njegov cilj je kolektivna produkcija... Utrjuje se misel, da brez končnega podružabljenja produkcijskih sredstev iz kapitalistnega izkoriščanja ni rešitve.« Drugod pa vendar dostavlja: »Prvotno in temeljno načelo modernega, čistega socializma je, da se omeji in odpravi zlo r a b a produkcijske svobode, zloraba zasebne lastnine produkcijskega, trgovskega, finančnega kapitala... Zasebna lastnina in premoženje sama na sebi nista socialistiška protivnika. Zakaj zasebna lastnina je upravičljiva v toliko, v kolikor ni s pomočjo vsestranske svobode kapitala, po-

tom njegovega gmotnega nasilja protisocialno izsesana iz nepremožne delavske mase.« Tu bi bilo treba vsekako še večje načelne jasnosti.

»Marksizem ima (torej) danes«, pravi končno Abditus, »čisto drug pomen, kakor ga je nekdanj imel. Lahko sem marksist, ne da bi moral prisegati na Marxa, biti materialist ali brezverec . . . Ne cilj, ampak gibanje, ki ga je (Marx) povzročil in povečal, je glavna pridobitev. Velikanski boj proti bedi mas je začel . . .« Nam se ta razlog ne zdi zadosten, da bi se kdo imenoval marksista, če sicer Marxovo teorijo zameta. Boj zoper bedo mas bijejo tudi možje, ki morajo obenem biti tudi boj zoper Marxa, zoper tisti nizkotni materializem, ki ga je Marx zapustil kot dediščino socialni demokraciji. Ali naj se tudi ti imenujejo marksiste? Dajmo rajši pojmom tudi prave besede in besedam prave pojme. Marksist je, kdor prisega na marksizem, na svojske Marxove teorije o kapitalizmu in socializmu. Kdor pa te teorije zameta, naj se imenuje socialist ali socialca, ali kar je, ne pa marksista!

Ako vse povzamemo, moramo priznati, da je Abditusu socialno vprašanje nekaj resnobnega, kar je treba tudi z veliko npravno resnobo obravnavati. V vsem se z Abditusom še ne moremo strinjati, a upanje je, da se bodo pojmi polagoma izčistili in izbistrili. Bojimo se pa, da si v svojih krogih Abditus ne bo pridobil mnogo hvale.

Umetnost.

Pomen in vpliv leposlovja.

J. Podržaj.

Življsko in svetovno naziranje je odvisno od pravega, oziroma napačnega umevanja o svetu, o življskih principih in o končnem cilju.

Človek se ravna po svojem naziranju, — če tudi ne vedno po svojem prepričanju — in njegovo delovanje odgovarja v popolnem obsegu njegovemu praktičnemu mišljenju.

Ker je pa umetnost del človeškega delovanja, velja o njej sprecielno isto, kar velja o delovanju splošno.

Prav taka je z leposlovjem kot integralnim delom človeške umetnosti. »Kar je v opreki s težanjem po cilju, to je nenpravno in zato nedopustno.«¹

»Kaj je kultura, če ne gledamo samo na besedo, ampak tudi na nje pomen? Kulture kot enotne veličine, kot idealnega bitja ni; samo množino umotvorov, sredstev in zbirk za kulturo imamo. Vsak umotvor, bodisi Homerjeva Iliada, Hagia Sofija ali brezžični

¹ Dr. Aleš Ušeničnik: Umetnost in kritika, Čas V., str. 375, 421.

brzjav, ima samo končno omejeno vrednost. Odkod naj dobi skupina takih del nadčloveško absolutno vrednost? Vsa kultura, ne samo tehnična, ampak duševna, je le človeško delo, otrok njegovega duha.¹

Kultura je le sredstvo — in sicer eno najodličnejših — na poti do končnega cilja. Ni absolutno potrebna, pa tudi ni absolutno brez pomena. Kultura je velik dar božji, zlasti v našem novodobnem času. Vse apelira na njo. »Aber dürfen wir es wirklich denken, daß unsere Diesseitskultur einen Platz hat in den göttlichen Gedanken? Und wenn die Menschheit an dieser Kultur arbeitet, ist es wirklich ein Mithelfen und Mitarbeiten an ewigen Ratschlüssen? Dann könnten wir freilich freudestrahlend und ruhigen Herzens an diese Arbeit eilen, und würden nimmer müde bei Tag und Nacht.«² — Da, notranja vrednost kulture, kakor sploh vsega delovanja, je tisto zrno, iz katerega mora vzkliti plodonosno drevo, čigar sadovi vsebujejo zdravo hrano za težko pot do končnega cilja, kajti:

»Kultura ne more biti najvišje dobro, ker je tudi preslabotna in prenizka. Nepričakovan potres uniči krasne stavbe, neznatna iskra se zasveti in v pepel razpadejo dragocene knjižnice, slikarske galerije, redke zbirke — nakopičeni zakladi večstoletne kulture. Kje je kultura babilonska, egiptovska? Male ostanke izkopujejo izpod zemlje. Pride celo dan, ko bo brez sledu izginila ne samo kultura, človekovo delo, ampak z njo vred tudi človek s površja zemlje.«³

Leposlovje je torej del kulture. Kakor pa kultura nima trdne podlage, če se razvija in raste brez vere, tako je tudi z lepim slovom. Kaj koristijo velika svetovna dela, katerih principalne misli se ne strinjajo z nauki razodetja božjega? Namesto da bi gradili, podirajo. Prejalislej spozna človeštvo nevarno pot, ki ga vodi pod krinko kulture in svobodne umetnosti, pod zaščito tendenciozne in lažnive kritike, naravnost v moralno pogubo. »Die Not und die Leere unseres Lebens werden uns die Augen öffnen.«⁴

Toda, hvala Bogu! ravno v našem naprednem času se giblje misel o potrebi preosnove leposlovne literature. Ne samo pri nas, tudi drugod je zavel duh sveže poezije, pomlajene o krščanski — katoliški religiji. »Negli ultimi decenni il ritorno alla fede di molti poeti francesi ha destato una viva impressione in tutto il mondo civile. 'Un grande desiderio della fede', scrive Guglielmo Beer in Revue de deux Mondes, 1 luglio 1911, fino dalla fine del sec. XIX. agita continuamente gli spiriti, e in questi primi anni del secolo XX. si è fatto ancora più imperioso.«⁵ Naj omenim le par imen: Louis

¹ Dr. Fran Pernè: O etiki brez vere v Boga. V Ljubljani, 1911. str. 8.

² Stimmen aus Maria-Laach, 1912, 1. zv., str. 6. — »Diesseits und Jenseits« von P. Lippert S. J.

³ Dr. Fran Pernè: Pravtam, str. 9.

⁴ Dr. Fr. W. Föerster. Jugendlehre. Berlin 1911. Str. 4.

⁵ Rivista di Apologia Cristiana. Periodico mensile. Anno IV. Gennaio 1912. Stran 58.

Le Cardonnel, prejšni simbolist, sedanji katoliški duhovnik, čigar poezije preveva vzvišenost vere, Adolphe Rettè — benediktinec lirik Charles Guèrin.¹ Med Nemci je našlo preosnovno literarno delo »prijazen« odmev, pa tudi dovolj sovraštva in nepotrebnih preprirov.²

Nekateri moderni kakor Oton Ernst, Rihard Dehmel i. dr. hočejo proglasiti kar poezijo za edino vero v družini in šoli, — in pesnike seveda za svečenike³, vendar ostane to le pobožna želja najmodernejših »verskih« reformatorjev. Poezija ni vera, a poezija mora imeti vero. Poezija brez vere je školjka brez bisera. Za tiste, ki ne poznajo njene prave vrednosti, je dosti ime, za druge pa je to premalo. »Die Arbeiten, die keine tiefe religiöse Gläubigkeit beseelt, wirken kalt.«⁴ — Ohne Gott kein Steg, kein Fährmann zum Menschheitsideal!⁵

Kakor povsod, se tudi pri nas največ berejo leposlovni spisi. Vzrok je jasen! Naš čas se noče truditi z resnimi vprašanji, katerih rešitev se pričakuje z vedno večjo intenzivnostjo, noče spoznati prave in edine resnice, ampak rajši išče slaščic v lahkem, zaljubljenem branju. Koliko se bere dr. Ušeničnikova »Sociologija« v razmerju s Cankarjevimi spisi!? Medvedove poezije v primeri z Župančičem? Seveda, kar »vleče«, ima večjo moč.

Ni čudno, ako ima v umetnosti, predvsem v lepem slovstvu, glavno in končno besedo ravno »tendenco«. Kar je verskega, da ne rečem katoliškega, ni več umetnost, ampak zgolj tendenca. »Tako postaja poezija, posebno beletristika nemalokrat sredstvo, pripomoček, dekla moderne kritike in se nemalokrat upreže v galejo tendencioznosti. Seveda moderni, prosvetljeni, napredni svet tega ne vidi in ne prizna, njemu je in ostane tendenciozno le to, kar se porodi iz globokovernega katoliškega srca; le to ni umetno in resnično lepo, ker vidi svet v njem katoliško tendenco, — vse drugo pa je visoka umetnost.«⁶

Pri leposlovju je treba razločevati njegov splošni in posebni ali subjektivni vpliv. Splošni vpliv obstaja v nekaki svetovni moči, velesili, ki sčasoma premaga posameznike in cele skupine. Posebni ali subjektivni pa deluje neposredno na bravca, na njegovo domišljijo in čustva.

¹ Primeri tudi »Stimmen aus Maria-Laach«, 1911, 10. Heft: »Die Rückkehr zur Religion in der französischen Dichtung«. Str. 596 in 597.

² Primeri: Ein Jahr kath. Literaturbewegung. Denkschrift von Richard von Kralik. Regensburg. Druck und Verlag von J. Habel. 1910. Predvsem pa Venc. Beletovo razpravo »Nekaj literarnega« v predlanskem »Času«.

³ Die Lektüre. Von Bernard Arens S. J. Herder-Freiburg, 1911. Str. 6.

⁴ Dr. Georg Grupp, Jenseitsreligion. Freiburg im Breisgau, 1910. Herdersche Verlagshandlung. Str. 149.

⁵ Franz Ks. Kerer, »Gebt mir große Gedanken!« (Herder). Ein Buch für die Krisen des Lebens. Regensburg, 1906. Verl. vorm. G. J. Manz.

⁶ Venceslav Belè: Jezus v poeziji. Čas V., 7. str. 308.

Subjektivni vpliv leposlovnega branja je zopet lahko pozitiven ali negativen. Če se duša v svojem verskem, nravnem ali čednostnem življenju pri branju gotovega spisa okrepi, ali da vsaj ne čuti škode, je pozitivna stran subjektivnega vpliva, če se ji pa zbudijo dvomi o verskih in nravnih resnicah, če pospešuje branje kake knjige tudi telesne strasti, tedaj je to negativna stran. Resnica je, da se človek ob dobri knjigi dobro počuti. Pisatelj doseže cilj, za katerega se je trudil. Dušno zdravilo so imenovali stari Egipčani knjigo, oziroma knjižnico, in so nadjno so zapisali to resnico.

Ker je pa človeška narava nagnjena k slabemu, je tudi negativni vpliv branja večji in globokejši. Branje slabih, nenravnih spisov je najnevarnejše, ker se taka dela navadno skrivajo pod pretvezo prave umetnosti. Strup je skrbno zakrit z najlepšim cvetjem blestečih besed, modernih fraz in elegantnostjo sloga. Včasih pa je že sam naslov tako vabljev, da se le redko premaga mladina, da ne pogleda vanj in potem —

Da, branje leposlovnih knjig je včasih usodepolno in odločilno za celo življenje. Redki so slučajji, v katerih je slaba knjiga dobro vplivala na bravce in ga po ovinkih pridobila za lepoto čednostnega življenja, čigar negativno stran je poveličevala. Slišal sem praviti o visokošolcu, ki se je izpreobrnil vsled branja spisov Tolstega. Postal je celo bogoslovec. Mogoče je, da so ideje velikega Rusa nanj vplivale v nasprotni smeri — s svojo samovoljnostjo in anarhizmom — a le posredno s primerjanjem katoliških principov.

Že to dovolj jasno priča, kakšnega vpliva ne sme umetnost proizvajati, če hoče ostati prava, resnična umetnost. Naš prvoboritelj biskup Mahnič pravi: »Naloga umetnosti je, kakor smo že večkrat rekli, človeka v idealne višočine nad zemljo povzdigniti, zatorej pa mora ona tako vplivati na čute njegove, da jih nekako oprusti nizke, duha tlačilne telesnosti, da jih, vlivši jim ognja, očisti in oblaži, tako da se očiščeni tem lažje vzpnejo iz nizke vsakdanjosti proti nebeški vzornosti. Zato pa mora pesnik pred vsem buditi blage čute v človeku, to je one, v katerih dušnost nadvlada telesnost: čiščenje najvišjega bitja, ljubezen do njega, ali do bližnjega, občudovanje prave velikosti, milosrčnost itd. Ko pa hoče umetnik obuditi tudi manj blage čute ali strasti, varuje se naj prevelike prostosti, da ne prekorači onih mej, katere strastem postavlja zdrava trezna pamet in nravnost; ker nikdar ne sme zabiti, da strasti so pameti manj ubogljive, kakor višji čuti, celo uporne so jim, zatorej se morajo brzdati, da ostanejo v svojih mejah, ker gorje človeku, ako prestopijo postavljen jim jez; napravijo v duši veliko razdejanje.«¹

Umetnost mora vedno kazati svojo odvisnost od Boga. Žal, da so na to — hote ali nehote — mnogi veliki duhovi pozabili. Ali je potem sploh še mogoče, da taka umetnost vpliva blagohotno na čuteče srce, na vihravo in domišljije polno mladino? Hans Benzmann, ki zagovarja celo perverzno in jo dopušča umetnikom,

¹ Dr. Anton Mahnič. Dvanajst večerov. V Gorici, 1887. Str. 130.

pravi: »Nicht die Schwäche, nicht das Nervöse und Zweideutige, nicht Manier und Blasiertheit wird siegen, sondern die Stärke, das Gesunde und Ehrliche, Klare und Einfache.«¹

»Umetnik, kateri ne zna drugega, kakor strasti poveljčevati ali prilizovati se jim, ni vreden svojega imena, pohujševalec je, okuževalec; ker nobena reč tako hitro človeka, posebno pa vroče mladine, ne zapelje na krivo pot, kakor pesnik ali novelist, ki v mični obliki podaja strup poltosti in nenravnosti; veliko bolj škodi tak, kakor oni, ki bi mladenču dajal slabih naukov, ker take, dokler je trezen, lahko spozna in se jih znebi; ko se mu seme pregrešnosti v lepi zapeljivi besedi ali obliki v domišljijo zaplodi, ko se mu v srce vseje, tedaj ga ni več, da bi je mogel iztrebiti, ker prešla mu je že v kri in življenje. Tak umetnik, ne le da ne povzdigne človeka, ampak vleče ga siloma, vleče srce in razum dol v umazano materijo.«²

Lepo slovstvo je poklicano, da izvršuje kot mogočen faktor svoj poklic: skrb za vero in nravnost. Kakor hitro se odtegne tej skrbi, ne izpolnjuje svoje naloge in je le zadržek na poti do končnega cilja. »Der Kerngedanke aller Kunst ist das Sursum corda; und wo dieser nicht zur Geltung kommt, da verleugnet die Kunst ihren wesentlichen Beruf, verläßt sie den Boden der allgemeinen Sittlichkeit, der nur die Religion sein kann, und verliert überhaupt jede Existenzberechtigung.«³ Leposlovje kot umetnost brez verske in npravne podlage nima več zmisla, ker ne more vplivati blažilno na človeške, po večni lepoti in harmoniji hrepeneče duše.

Koliko mladinskih zločinov je povzročilo ravno branje slabih spisov! Ne samo »šundliteratura«, ampak tudi priznana leposlovna dela imajo marsikaj na vesti. N. pr. dela pisateljice George Sand, ki poveljuje samomor. Kako vplivajo spisi takoimenovanih svetovnih pisateljev, je dovolj znano. Marsikatero življenje je uničilo branje Tolstega, Ibsena, Zola, Schopenhauerja, Nietzscheja i. dr. Važen članek za vzgled, kako vpliva branje slabih leposlovnih spisov na mladino prinaša »Pharus«, Kath. Monatsschrift für Orientierung in der gesamten Pädagogik. 1911, zv. 12.⁴

»Nicht daß man etwaß weiß, sondern wozu man es weiß und in welchem Zusammenhang mit dem Allerhöchsten und Allerwichtigsten — das macht echte Bildung aus. Und nicht daß man lesen und schreiben kann, sondern was man liest und was man schreibt, darauf kommt es an.«⁵ Tako misli eden največjih vzgojiteljev našega časa.

¹ Citat v »Stimmen aus Maria-Laach«, 1912, 1. Heft, str. 45. — Podčrtal sem jaz.

² Dr. Anton Mahnič. Pravtam, str. 131.

³ Sigisbert Meier. Der Realismus als Prinzip der schönen Künste. München. Verlag von Rudolf Abt. 1900. Str. 11.

⁴ Herausgegeben von der Pädagog. Stiftung Cassioneum Donauwörth.

⁵ Dr. Fr. W. Foerster. Istotam, str. 7. Besede v drugem delu avktorjevega odstavka sem podčrtal jaz.

Kakor ni vseeno, kaj kdo bere, tako tudi ni, kaj kdo piše. »Ambula coram me!«¹ kliče Bog tudi umetniku.

Opevanje ali opisovanje ljubezni je eden glavnih predmetov, katerega so obdelali skoraj vsi največji pesniki in pisatelji. Predmet sam na sebi je neizčrpljiv vir, iz katerega bo zajemala umetnost v vseh časih. Tudi ni pregrešen, ampak kočljiv. Oblika in način, pod katerim se taka dela širijo, je lahko nekaj nevarnega. V tem zmislu ima prav Alben Stolz: »Es kommt mir als etwas Schmachvolles in unserer Zeit vor, als eine Krankheit im Christentum, das man aus der Geschlechtsliebe sich so viel macht. Romane und Schauspiele wissen selten mehr etwas durchzuführen, wo die Liebe nicht die Hauptrolle bekommt und der Angel ist, um welchen sich das Ganze dreht. Selbst die Lieder wissen, die Kriegslieder abgerechnet, fast nur vom Mädchen zu singen. Es scheint, daß man ein Heide oder ein nahe heiliger Christ sein müsse, um von der verliebten Sucht unangesteckt zu bleiben oder gesund zu werden.«² Slično je tožil svoj čas tudi Manzoni.

Paralelno s tem piše Mahnič: »Pravi pesnik, se zdi dandanes, ne more biti nego oni, ki so mu vse mogoče strasti razorale čelo, da mora biti pravi norec, zaljubljen, nesrečen, preganjan od sveta in osode, zatorej obupan, recimo še enkrat, pravi norec.«³ Kakšen je potemtakem vpliv umetniškega delovanja, ni treba še posebej pojasnovati. — —

Letos je izšla Cankarjeva »Lepa Vida«⁴ Velik vpliv ima Cankar na našo mladino. Mogoče še večjega, kot Župančič. In vendar se njegove zadnje drame ni razveselil noben pravi prijatelj mladine. Mislim, da se ne motim. Naj govorijo pisateljeve besede! »O, bratje, težko je! Bog je dal človeku hrepenje, za cilj pa ga je ukanil. Pokazal je hromcu strmo pot: naj hodi! — berglje pa mu ni dal...«⁵ Po dobrih dvajsetih straneh pa pravi: »nekje je drugo življenje, kjerkoli: plemenitejše, večje, spoznanja polno življenje, nič podobno temu trudnemu, slepemu, zahajočemu umiranju, ki je zdaj naš delež! Jaz verujem v to drugo življenje — odkod drugače hrepenenje po njem, hrepenenje po smrti, po osvobojenju iz te žalostne ječe!«⁶ — In kako naj vplivajo na učečo se mladino besede: »Ali se spominjaš, kako veselo smo se časih po Dunaju potepali, vso lepo dolgo noč? Ženske niso bile čednostne — kaj bi s čednostjo o polnoči — ali bile so prijetne in prijazne« itd.⁷ — Proti koncu pa se najde tudi kak lep nauk, kakor: »Ali izgubljen ni noben samotni vzdih, tudi solza slabotnega ni izgubljena.«⁸

¹ Genesis XVII. 1.

² Witterungen der Seele. Siebte Auflage. Billige Volksausgabe. Str. 345.

³ Pravtam, str. 132.

⁴ Ivan Cankar. Lepa Vida. Ljubljana 1912. Založil L. Schwentner.

⁵ Pravtam, str. 20.

⁶ Pravtam, str. 44.

⁷ Pravtam, str. 45.

⁸ Pravtam, str. 84.

Nejasne in temne, ironične in zasmehujoče so pisateljeve misli. Težko, da ga razume mladina. Cankar je umetnik forme in sloga. Kar se pa tiče njegovih idej, ne more nase uporabiti Goethejevih besed o pesniku: »für andere das edle Gut in ihm wächst.« (Zueignung). Zdi se, kakor da je eden tistih, o katerih poje Župančič:

»Na naše okno črna ptica sela,
čez okno vse peroti je razpela —
ne vidimo več solnca niti zvezd.«¹

Prigodi se, da pisatelj včasih kar suponira skupno mišljenje s tistimi, za katere misli, da piše. Nekaj podobnega se je moralo goditi v duši italijanske pesnice Ade Negri. Porabila je ugodno priliko tripolitanke ekspedicije in zapela laškimi materam pesem »La Madre«. Seveda je mislila, da je materinski čut laških ženā ravno tak, kot je njen. »Ma la sua recente poesia, »La Madre«, più che un conto, è un singulto disperato, uno spasimo contorto e irrigidito nel più cupo stoicismo... è sopra tutto uno sforzo demente di soffocare in ogni anima il germe delle speranze immortali; è un insulto blasfemo contra Dio e la sua Provvidenza... E stata applaudita ed accettata come altamente educativa dall' assemblea degli insegnanti di Roma. E infine, con una celerità degna di miglior causa, è stata già data ad apprendere a memoria ad innocenti fanciulle, da sua maestra, che forse non ne ha capito tutta l'empietà.«²

Blasfemija in predrznost pesnice se vidi zlasti v teh vrsticah:

»Fasciati di silenzio, o bona pia,
crocifiggiti in petto, o cuor demente:
non invocare Iddio, chè Iddio non sente:
così volle la Patria. — E così sia. —«³

Taka je moderna poezija in tako vpliva. Nedolžni otroci, ki ne razumejo niti posameznih besedi take pesmi, se jo morajo učiti na pamet iz same sentimentalnosti učiteljice do pesnice — —

Leposlovje je sicer samostojno in neodvisno od morale, kolikor ima svoj lastni objekt in svoje lastno polje, ali kot človeško delo je vendarle odvisno od istih zakonov, kakor celo človeštvo.⁴ »Beobachtung der ewigen oder allgemein menschlichen Moral, das ist das erste Erfordernis jeder reifen Dichtung, Beobachtung der christlichen, in der Zeit geoffenbarten Moral, das ist das zweite Erfordernis. Christentum ist eben volle Wahrheit, reinste Weltanschauung. Ein Autor kann nun christlich sein implicite oder explicite; implicite, wenn er nichts sagt, was gegen den christlichen Glauben oder gegen die christliche Moral

¹ O. Župančič. Čez plan. Str. 95.

² La civiltà cattolica, Anno 63, 1912., vol. 1 Str. 84.

³ Navedeno pravtam, 89—90.

⁴ Po »Die Lektüre« str. 88.

verstößt, explicite, wenn er seine Helden oder einige derselben als Christen reden und handeln läßt.«¹

Krščansko svetovno naziranje mora prevevati umetnost in jo spremljati, da more služiti človeštvu kot del kulture na poti do končnega cilja. Temelj leposlovne umetnosti mora biti katoliška vera, katoliška misel. Ona je bogata umetniških idej in je sposobna, da privede umetnika do najvišje slave. Krasno je to izrekel govornik J. Meyer na katoliškem shodu v Düsseldorfu leta 1908.

»Haben wir je ernstlich nachgedacht über den Reichtum und die Schönheit des katholischen Gedankens in seiner künstlerischen Verwertung? Alle Größe und Tragik des Menschenherzens, seine Verirrungen, seine Leiden, seine Opferwilligkeit, alle Summen der Geschichte, alles titanenhaft Himmelstürmende, alles Todestraurige und Ahnungsvolle, die Liebe und der Haß, das Leben und der Tod, alle Problematik unserer Existenz, die Qualen des Gottsuchers und das Seelenglück des unschuldigen Kindes, alle Lieblichkeit, aber auch alle Majestät der Schöpfung klingen wie in einem einzigen überwältigenden Grundakkord zusammen in der katholischen Kunst... oben im Chor sprechen die Weisen aller Zeiten in allen Zungen die Ehre des Ewigen, und die Harfen der Sänger fallen ein und singen das Lied von der Unsterblichkeit Gottes und von der Größe des Menschen, während der Donner am Himmel wie ein unaufhörliches Gebet nachrollt: Quam mirabilia opera tua, Domine!«²

Intimna razstava v Gorici.

Alojzij Res (Gorica).

V vsej moderni slikarski umetnosti se izraža iskanje novih poti in novih načinov, a iskanju sledi negotovost, sledi mrzličnost in večkrat tudi zgrešitev cilja. A še neka posledica iskanja je: tisto hlastanje po individualnosti, po osebnosti v umetnosti, ki je prišlo že tako daleč, da če kdo na kak nenavaden način zakriči, haló, že je našel novo pot, postal je prvobornik. O tem tožijo vse resne umetniške revije. In potem še: okrog vsakega umetnika se zbira snob, takozvani »ožji krog čestivcev«, ki vsako gesto svojega oboževanca spremlja z aplavzom, dokler ga ne oglušči, ki ga toliko časa povzdiguje v nebesa, dokler ne pade nenadoma s trhlega podstavka in izgine z umetniškega obzorja brez sledu.

A kljub temu ni manjkalo resnih delavcev in razvoj slikarstva je v zadnjih petdesetih letih velikanski: prišli smo preko paysage intime, pleinairizma, impresionizma, pointilizma, primitivizma do najnovejše struje — ekspresionizma, ki je z impresionizmom v diametralnem nasprotju. In pridobitve so velike, kljub nemajhnim izgubam.

¹ Pravtam, str. 88.

² Navedeno pravtam str. 88.

Ker so slovenski umetniki šli v tujino (Dunaj, Monakovo, Pariz), ni čuda, da so tudi pri nas zastopane moderne struje, ki smo jih videli že v Ljubljani v Jakopičevem paviljonu. Po razstavi v Trstu, ki se je ponesrečila radi od operet pokvarjenega nemarnega občinstva, so razstavili nekateri slovenski umetniki v dr. Dermotovem stanovanju v Gorici okoli 80 slik, večinoma iz privatne posesti, (od 11. do 15. julija).

Razstavili so: Grohar (4), Tratnik (5), Smrekar (4), Gustinčič (13), Šantel Jelty (13), Šantel Saša (1), Šantel Avgusta (1), Bucik (23), Gwaiz (16), Klemenčič (1), Langer (1), Onoufrieff (2).

Groharjeva »Pokrajina«. Barva masivne, a ton medlega jesenskega dne je mehak, zelenkasto se izvija iz Save in objema nebo in breg. Le hiše so preveč modelirane. V »Ajdovem polju« je opustil figuraliko, le luč, sama luč je razlita čez cvetočo ajdo. Oba portreta kažeta premalo risarske sigurnosti. Mislim, da so mu bili kot impresionistu več svetlobni efekti in luč kot izraz in poteze.

Tratnik je razstavil štiri risbe. Črte ostre kot vklesane in polne življenja, a večkrat se prelijejo v mehke, nežne poteze (»Ci-ganka«). »Motiv iz Vipavske doline« je produkt njegovega prebivanja v Biljah pri Gorici. Barve žive, gorke, kot jih more nuditi le jug, iz razoranih njiv diha novo mlado življenje.

Karikature Smrekarjeve (Etbina Kristana, Abditusa, doktor Lončarja) so značilne, poteze trde in karakteristične, posebno pri Kristanu. »Studija« je pomanjkljiva.

Ko je nekoč Segantini prizmatično razdelil barve, da bi izrazil trepetanje in vibriranje zraka, je dosegel očarujoč vtis. Francoski pointilisti (Pisarro, Renair, Signac, Cézanne) so šli še dalje, razdelili nemešane barve v majhne dele čez celo sliko, ne samo čez zrak. Pri primerni razdalji se barve v očesu zlijejo v harmonično celoto in vtis je čudovit.

Gustinčič je slovenski pointilist: »Jutranje solnce«, »Solnčni žarki«, »Kraški gozd«, »Hiše v solncu«: vse samo trepetanje zraka in solnčnih žarkov, a vtis je očarujoč. Motivi so drzni, čeravno ne vsi dovršeni. Kaj pa morje? Ali počakamo, da nam vzame vse tujec? Ko je pred leti Max Klinger došel po Soški dolini k morju, je ostrmel nad lepoto Adrije in naslikal je krasno delo: »An die Schönheit«: deklica kleči na bregu Adrije pod globokim vtisom njene lepote. In mi?

Interieur Jelty Šantelnove »Pri kavi« kaže sicer Schmutzerjev vpliv, a je tehnično eden najboljših. Posebno roka in obraz sta dobra, medtem ko je psiček nenaraven. Portret njene matere, gospe Auguste Šantel, je zopet tehnično izboren, a barve so tupatam preboječe, pretežke. Pasteli, večinoma glave, stilistično ubrani, ton prikupljiv. Zdi se mi, da se Jelty ogiblje modernih struj. Omeniti moram še njeno kopijo Uhdejeve »Težke poti«. Fritz von Uhde ne išče le barvnih in svetlobnih efektov. »Ich suchte so etwas wie Seele,« je rekel sam nekoč. In ravno vsebina je, »so etwas wie

Seele«, kar nas vleče k njegovim slikam. V tem se odločno razlikuje od drugih impresionistov, katerim gre večinoma le za luč in samo za luč. Kopija ne vem kakšna je, ker ne poznam originala.

Saša Šantel ima le en okusen »Ex libris«, Avgusta Šantel en pastel, ki je pa pomanjkljiv.

Bucik je zapustil ozki krog Gwaiza in se poizkuša na raznih poljih. Najboljši je še v risanju. Njegov »Popoldan« — smrt sedi z vihrajočim plaščem med dvema golima drevesoma — je mogočna koncepcija z globokim vtisom. A njegovi pasteli, študije in portreti pričajo, da se Bucik ni še resno oprijel barv. Posebno njegov avtoportret je popolnoma zgrešen; ozadje je v primeri s postavo presvetlo, prekričeče, obraz, posebno razdalja med obema očesoma, anatomske nepravilna. Tudi barvni toni so neokusni. Le pastel »Smeh« je skrbno izdelan. Pri portretu njegove matere je obraz še najboljši, a roke slabe.

Gwaiz je vedno isti, vedno ona »gartenlaubska« umetnost; tihožitja in pokrajine mrtve, barve brez življenja, brez duše. Sam je некоč rekel, da bi s pridnostjo vsak dosegel, kolikor je dosegel on: to se pravi, da ni umetnik, ampak rokodelec!

Klemenčičeva »Soča pri Solkanu« je preveč šablonska. Kamenje je podobno snegu, prehodi barv prekričeči. Langer in Onoufrieff sta zastopana z malenkostmi, ki izginejo ob veliki koncepciji drugih.

Celoten vtis razstave je bil ugoden, čeravno bi lahko nekaj slik v prid celote izostalo. Škoda, da je bila svetloba slaba. Obisk je bil dovoljen.

Leposlovne novosti.

Piše Pavel Perko.

Brambovci. Zgodovinski roman. Spisal dr. Ivan Lah. Knezoza knjižnica Matice Slovenske I, 1910. in 1912.

Laha brati je prava muka. Kdor je toliko vztrajen, da prebere njegove »Brambovce« do konca, temu se ne more odreči velik dar potrpežljivosti. Ta vodena dolgoveznost; to vedno ponavljanje že dvakrat ali trikrat povedanih reči; to blebetavo pripovedovanje, ki je le pripovedovanje brez obrazovanja: to utruja človeka do jeze in nevolje. Vezati otrobe ali gristi usnje ali pa prebavljati Laha, to je zelo eno in isto. Njegovo pripovedovanje je peščena puščava, ki v njej le tupatam zazeleni kaka oaza; in še tista je majhna in malo rodovitna. Zakaj pač Lah toliko piše! Naj bi se omejil. Naj bi ne metal na popir, ampak preudarjal, predelaval in presnavljal — in potem šele jezgro vsega podal v obliki povesti, novele, črtice, ali magari — v obliki romana. Človek bere kaj krajšega od njega: to je še, to se prenese. Ampak »roman« skozi celih 183 + 231 strani: to je neznosno.

Kot glavno pravilo bi Lahu svetoval: krajšanje! On naj bi napisal recimo en odstavek, ga prebral in če obsega ves odstavek pet stavkov, naj bi črtal vsaj dva, in ostalo bi še dovolj, da bi čitatelj znal in vedel, kaj je Lah hotel povedati. Na ta način bi se njegove povesti skrčile za tretjino dolgosti, a bi zato pridobile na ceni, ker bi odpadla vsa nepotrebna navlaka in žlobudravost.

Kolikokrat ponavlja eno in isto stvar! Nekaj primerov. Takoj na str. 2 (l.) pravi: »Gospod Muhič je bil res prijazen in ljubezniv človek, zato so poznali njegovo ime po vsej Kranjski in tudi drugod.« Toda ali nismo na prejšnji strani slišali ravno isto trditev: »Gospod Miko Muhič iz Mušičjega, ki so ga poznali vsi meščanski in gosposki krogi po vsem Kranjskem in še kje drugod...« In zopet štiriindvajset vrstic spodaj: »je bilo na Dolenjskem malo ljudi, ki bi ne poznali imena gospoda Mika Muhiča z Mušičjega...« itd. Vsa kritika mu je očitala to poglobitno hibo njegovega pripovedovanja; a zdi se, da Lah ali ne more ali noče iz nje. Vem; ko piše, se mu pred duhom kopičijo misli druga na drugo; cel roj jih je in pisatelj si misli: vse morajo na popir, nobena naj se ne izgubi. In tako meče na popir vse sproti brez preudarka, a ni morebiti bilo isto že povedano. Tudi ni, da bi vse misli naenkrat in skupno vrgel na popir; naravno pripovedovanje zahteva ekonomično razvrstitev, za eno misel tukaj ni prostora, drugje se bo podala itd. In prav te pisateljske ekonomije Lahu manjka. In tako kopiči stavek na stavek, stran za stranjo, poglavje na poglavje — nazadnje pa pride na dan nekaj, kar je bagatelne vrednosti v primeri s tem, kolikor je truda stalo pisatelja in čitatelja. Naposled pa še tale manira, ko je povedal vse, potem zaključi kakor računar in povzame še enkrat: »Tako torej...« (Glej str. 68, 119, 148). Čemu to? Ali ni škoda časa in praznih besedi?

Glavni junak v povesti je Kristjan, dasi ima Muhič večjo in važnejšo vlogo. Je pa Kristjan bolj sanjar nego junak. Mnogo več filozofira nego dela. Tja do konca povesti niiti sam ne ve, kaj hoče in kaj je njegov »cilj«. Ne rečem, da takih ljudi ni na svetu. Mnogo jih je, ki vedno iščejo nekih »ciljev«, ki jih pa nikoli najti ne znajo! Mnogo je takih zlasti v sedanjih veri in načelom odtujenih časih. In tudi taki značaji so porabni za junake povesti, o tem ni dvoma. Vsekako pa Lah svoji nalogi ni bil kos in Kristjan ni to, kar bi bil Lah v potu obraza rad napravil iz njega. Umetno ga vedno sili v ospredje, a je in ostane vodena prikazen, brez mesa in kosti, ki visi nekje v megli in ozračju. Po nečem velikem, novem (str. 20) hrepeni, a tisto »novo« je megleno in abstraktno kot junak sam. — Helena je prav tak stvor pisateljve domišljije, brez »čustva in ljubezni«, ki se ustavlja ljubezni, ker pisatelj tako hoče, in sicer tako dolgo, dokler pisatelj hoče. Ko pa se pisatelju zazdi potrebno, pa postane Helena kar naenkrat »prijateljica« in potem ljubimka... Brez življenja in krvi so večinoma tudi drugi značaji. Primeroma najbolje zadet je hlapec Andrej. Naiven je, a je zvesta in dobra duša. Seveda vsled pisateljve gostobesednosti izgubi tudi Andrej precej svoje vred-

nosti. — Pisatelj se pač trudi, da bi dal svojim junakom življenja; a trud je umeten in prisiljen. Ako pisatelj hočeš, da bodo tvoji junaki živeli, moraš jih najpoprej sam ljubiti in za njih srečo in gorje dovteten biti. In tega pri Lahu, se mi zdi, ni bilo. Edino pri Muhiču se zdi, da je bil pisatelj navdušen zanj. Zato bi bil Muhič še najboljši, ko bi ne bil tako neverjeten in nekak deus ex machina, ki se mu vselej vse posreči in ki zavozlja ali pa razvozlja dejanje, kadar je to pisatelju potrebno.

Muhič ima po mnenju kritika v »Ljubljanskem Zvonu« baje »proketo zdrave nazore o življenju«. ¹ No, oglejmo si nekoliko te »proketo zdrave nazore«. Muhič gizdalin in blaziran kavalir že precej v letih hoče biti vsled svojih življenskih izkušenj, ki si jih je pridobil po salonih dvoreč damam »mladim in starim« — nekak učitelj in vodnik svojemu nečaku Kristjanu. Znal je najti »zase in za svojega nečaka dovolj zabave, in to zabavo je smatral za najpotrebnejšo (!) šolo, ki največ nauči mladega človeka« (str. 36). In to zabavo je iskal Muhič »v onem svetu, ki ga je bila ustvarila francoska moda za Ludvika XVI.« (Str. 36). Življenje v tem francoskem svetu pa je bilo tako, da je čutil učenec in nečak Kristjan, da »je vse ono bleščeče življenje v damskih salonih in drugod le zunanje in da se za njim skriva trhllost in praznosta, starost in onemoglost in se pokriva le z lepimi šminkami in dvorljivimi besedami«. A gospod Muhič se je čutil v tem življenju »kakor doma«. Pa še več! »Gospod Muhič pa ni poznal samo višjih krogov, ampak je vedel tudi za vse one zabavne kraje, kjer mladi ljudje v veseli družbi lahko pozabijo svoje srčne in druge bolečine...« (Str. 38.) »Zato sta začela (namreč Muhič in Kristjan) veselo ponočno življenje, pri čemer je Kristjan spoznal pravi Dunaj...« In pozneje ko Kristjan v temi na vrtu z vsemi znaki nedovoljene strasti ljubkuje s Heleno (str. 70 in 71), služi kavalir Muhič kot varuh in pokrovitelj tega razmerja. Poslušajmo. »Tako sta sanjala (namreč Kristjan in Helena) v objemu sladke ljubezni in nihče ju ni motil; zato je že skrbel stric Miko Muhič, ki je imel ob istem času rendezvous z gospodično Vrankovo daleč na drugem koncu vrta.« (Str. 71.) Res — proketo pametni nazori o življenju, ki jih Muhič praktično izvršuje... In ako potem tak Miko Muhič na str. 120 (II.) sedi z gospodično Barbaro na klopci in jo po očetoovski tolaži —, no, človek dobi občutek kot bi se nekaj vzdigovalo v želodcu...

Nekaj takega kot slabosti v želodcu čuti človek tudi, ako vidi, kako se pisatelji à la Lah ob raznih situacijah, ki pa z duhom sv. Pisma nimajo prav nič skupnega, zatekajo k evangeliju in citirajo nekaj stavkov kot pritiklino svojim sanjarijam. N. pr. str. 66 besede evangelija: »Kdor sestro ali brata bolj ljubi nego mene, ni mene vreden.« Ljubezen, ki o njej govori Zveličar na citiranem mestu, je pač vse kaj drugega, kot tista, ki jo ima v mislih Lah na

¹ »Ljubljanski Zvon« 1912, št. 2.

str. 66. Bežite no! Ne mešajte kruha in blata skupaj meneč, da boste napravili iz mešanice tečno jed! — Ali pa, ko hoče Tilen zavratno napasti Don Piera (str. 161 v II. delu), moli k Bogu, češ: »Le danes ne, danes še ne. Do večera naj živim, o Bog! En dan, samo en dan, da obračunam ž njim, potem pa se zgodi tvoja volja.« Kajpak! K osebnemu maščevanju naj bi Bog roko držal! Smešno, kako malo so poučeni nekateri ljudje o katekizmu in vendar hočejo govoriti o veri in Bogu. Tak nezmisel pusti pisatelj izgovarjati svojega junaka in se niti ne zaveda, da blebeta abotnosti. Protestiramo zoper tako pačenje tega, kar je sveto. Ako pisatelj pišeš, pa katekizma ne znaš, je najmanj kar zahtevamo od tebe, da ne steguješ svojega peresa na polje, ki ti je tuje!

Glede tehnike bi opomnil, da pisatelj preveč pogosto prekinja tok dogodkov s tem, da posega nazaj. To poseganje nazaj pa je tako nadaleč in obširno, da čitatelj dostikrat ne ve, ali bere dogodke, ki se vršijo v sodobni vrsti, ali pa, ki so se vršili davno poprej. (Primerjaj I, str. 30, 33, 34). Tudi z lastnimi premišljevanji, ki jih pisatelj vpleta tuintam v pripovedovanje, naj bi prizanašal. (N. pr. I. 22, 72, ali II. 65). V povesti naj govorijo junaki in dejanja, pisatelj naj ostane v ozadju. — Napačna je tudi manira pri Lahu, ko misli, da mora opisati vsako psihološko nianso na svojem junaku. Opisuje njegove misli, čustva, sklepe in prehode v mislih z največjo natančnostjo in kaže s prstom v vse kote in koticke junakove duše. On misli, da je to vrlina psihološkega pripovedovanja, pa se moti. To so besede, to so trditve brez dokazov; to je slepilo, da bi čitatelj verjel, da je bilo ravno tako in nič drugače. Pisatelj ne pripoveduj, ampak dokazuj! To se pravi, iz dejanja in korakov, ki jih ubira tvoj junak, daj čitatelju spoznati ali vsaj slutiti, kaj se v junakovi duši godi; to je prava metoda. Zato naj tvoj junak več dela nego govori; pisatelj naj več obrazuje, nego pripoveduje; povest naj podaja več jedra nego lupine. To hočemo!

Dobra mesta v tej tako raztegnjeni povesti so redko sejana. Kjer nam opisuje pisatelj konkretne prizore s kolikor toliko konfliktom v dejanju, tam je živahnejši in boljši. N. pr. maškarada v I. delu (str. 82) bi bila primeroma dobro opisana; ravno tako šahova igra v II. delu (str. 19), dasi zamislek sam na sebi ni originalen. Jedrnato, kratko, nakazano: to oživlja. Tudi poleta in poezije ne manjka sempatja. N. pr. v II. delu str. 97 vrnitev brambovcev in opis dolenjske pokrajine. Ali pa opis idilične domačnosti Egidovega doma. Prizori na Egidovem domu so brez dvoma v vsej povesti najlepši. Sploh je kritika priznala, da je drugi del boljši od prvega, in po pravici; zakaj ob »vojni« se začne dejanje pravzaprav — ne razvijati, ampak vsaj naprej pomikati. Prizori v »boju« so opisani deloma prav lepo. Tudi v Kristjana pride sredi povesti nekaj življenja; le škoda, da pade proti koncu zopet nazaj v vlogo sanjarja.

Splošen vtis, ki ga povest napravi na čitatelja, je bolj negativnega kot pozitivnega učinka. Slovenski brambovec je šel v boj

z navdušenjem in upi. Slovenski fant se je hotel izkazati v pogumu in zvestobi do cesarja. Pa povelja in vodstva so bila v slabih rokah; zato je bila kipeča slovenska sila moralčno uničena in potlačena. In ta neprijetna zavest ostane v srcu, ko čitatelj odloži knjigo. Kos domače zgodovine je šel v duhu mimo nas, a ostal je vtis, da ta kos zgodovine za našo širšo domovino ni bil časten in za nas Slovence ne vesel. Vse namigavanje pisateljevo na neke boljše čase, ki imajo priti, in na neke »cilje«, ki so pred nami, nam ne more pregnati iz srca pobitosti in nezadovoljnosti. Tisti »cilji« namreč, ki v njih pisatelj govori, so silno megleni in nejasni. In tista »ilirska ideja«, ki se Kristijan zanjo navdušuje, je prav tako sanjarska in abstraktna kot je bil sanjarski junak povesti skozinskozi.

Gradivo.

Računska knjiga o zidanju ljubljanske stolnice in stroški za slikanje cerkve.

Josip Dostal, kn.-šk. tajnik.

Arhiv stolnega kapitlja v Ljubljani hrani važen dokument o zidanju naše stolnice sv. Nikolaja, namreč celotno računsko knjigo¹ o stavbi. Knjiga, ki jo je vodil in pisal marljivi voditelj stavbe, stolni dekan in generalni vikar Janez Anton Thalnitscher, ima naslov: *Liber Acceptorum et Expositorum pro Fabrica Ecclesiae Cathedralis Labacensis, Divo Nicolao sacrae de Anno MDCC. et sequentibus* (to je do l. 1713) a *Joanne Antonio Thalnitscher de Thalberg Cathedr. Ecclesiae Decano, Vicario generali, praefatae fabricae direttore conscriptus*.

V pergament (odlomek v gotskih minuskulah pisanega misala iz XV. stoletja) vezan rokopis obstoji iz naslovnega in 94 listov (fol. 28 × 19 1/2 cm). Paginiranih je 155 strani, nekaj strani, oziroma listov je praznih.

Kakor skoro vse stare računske knjige je razdeljena tudi računsko knjiga ljubljanske stolnice tako, da navaja najprej dohodke in za temi stroške za stavbo. Prvih 76 strani obsega zapiske dohodkov, na nadaljnjih straneh so zaznamenovani stroški, oboje pa je razdeljeno v stvarna poglavja. Na posebni poli, ki je priložena

¹ Ta velevažni rokopis je ostal skoro nepoznan. Le v zdaj jako redki brošuri *Geschichte der Erbauung der Domkirche etc. von der Domkirchen-vorstehung*. Laibach, 30. November 1836, je nekaj podatkov iz te knjige (prim. A. Dimitz, *Geschichte Krains*, 8. Buch, str. 99). Knjiga bi se bila kaj lahko izgubila; zasledil jo je in rešil za kapit. arhiv iz zapuščine rajnega stolnega dekana Andreja Zamejca († 1. jan. 1907) sedanji gospod stolni prošt Janez Sajovic, ki mi je tudi knjigo izročil, da jo prestudiram, za kar mu bodi na tem mestu izražena najvdanejša zahvala.

knjigi, je stolni dekan Thalnitscher rekapituliral vse dohodke in stroške. Računska knjiga je pisana v latinskem jeziku, tuintam pa je Thalnitscher kaj malega, kake tehnične izraze ali druge opomnje zapisal tudi v nemškem in laškem jeziku.

Navedena računska knjiga je važno dopolnilo h knjigi »Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis, spisani od dr. Gregorija Thalnitscherja, brata dekanovega. Ker knjiga ne obsega le golih podatkov v številkah, ampak ima mnogo zgodovinskih drobtin in zanimivih pripomenj, odkriva nam marsikaj dozdej neznanega, manj jasne vendar že znane stvari pa bolj krepko osvetli. Knjiga je pred vsem važna za zgodovino zidave ljubljanske stolnice, ker izvemo iz nje, odkod so se dobila denarna sredstva, koliko so darovale cerkve in župnije, škof, duhovniki in ljudstvo, koliko in kako sta prispevala dežela in mesto, koliko so pomagali razni stanovi, plemenitniki in drugi dobrotniki. Nadalje navaja knjiga, odkod so dobivali in kako so pripravljali stavbeno gradivo za novo stolnico, imenuje tudi manjše mojstre, ki so delali pri stolnici poleg glavnih graditeljev. Računska knjiga pa je že sama po sebi važna radi vpogleda v kulturno zgodovino dotične dobe, govori namreč n. pr. o takratnih cenah gradiva, o plači delavcev, o vrednosti denarnih vrst,¹ ki so bile takrat v naši deželi v prometu, o ceni živil itd.

Celotne računске knjige na tem mestu ni mogoče obdelati; zato naj podam v naslednjem najprej Thalnitscherjevo rekapitulacijo dohodkov in stroškov kot splošen pregled ali indeks računске knjige, potem pa kot posebno zanimivost račun o stroških za slikanje ljubljanske stolnice. Poslednji zapiski zavzemajo v knjigi štiri strani (113—116).

Accepta pro fabrica Cathedralis Ecclesiae.

Ecclesiae filiales contribuerunt in una

summa Mon. Germ. ¹	fl	8139	„	52	„	2
Ecclesia Paroch. S. Petri	„	951	„	49	„	„
Confrat. Corporis Christi	„	1874	„	42	„	2
Confoederati S. Dismae	„	1081	„	24	„	„
Restantiae Herbersteinianae ²	„	1199	„	13	„	„
Residuum Herberstein ²	„	1475	„	24	„	„
Oblata Kienburgica ³	„	1040	„	—	„	„

¹ Uradno je veljala takrat na Kranjskem nemška veljava (teutsche Währang, t W, Mon. Germ., kakor piše Thalnitscher), goldinar po 60 kr. in krajcar po 4 vinarje (pfenige). Thalnitscher je prejemal in izdajal tudi druge denarje ter v računski knjigi navajal vrednost v nemški veljavi.

² Ljubljanski škof Sigismund grof Herberstein se je l. 1701 odpovedal škofovstvu in izročil svojo zapuščino v ureditev stolnemu dekanu Thalnitscherju, deloma za zidavo stolnice. Prim. Historia Eccl. Cathedr. Lab. st. 70.

³ Ferdinand grof Kienburg škof ljubljanski (1701—1711) naslednik Herbersteinov. Hist. Eccl. Cathedr. Lab. str. 41 i. d.

Percepta ab Excelsa Provincia	fl	3710	—	„	„
Obtenta a Revmo Capitulo	„	3001	15	„	„
		100	—	„	„
A magistratu Labacen.	„	755	—	„	„
A Clero Labacen.	„	217	22	„	„
A pie defto D ^o Jenko ¹	„	2153	21	„	„
A D ^o Ernst p. m. ²	„	900	—	„	„
a D ^o Giettler p. m. ³	„	319	45	„	„
a D ^o Maximiliano Rasp ⁴	„	429	15	„	„
a D ^o Codelli	„	1933	35	„	„
a D ^o Schellenburg	„	1000	—	„	„
de pecunia Cathedralitici ⁵	„	1504	—	„	„
Eleemosyna Cleri Labacen.	„	523	24	„	2
Eleemosyna Parochianorum processionaliter compar.	„	467	—	„	„
Eleemosyna particularium benefactorum	„	137	58	„	„
Legata pia	„	125	2	„	„
Mulctae fabr. applicatae	„	112	28	„	„
Extraordinaria auxilia	„	8530	—	„	„
Extravagantia percepta	„	217	21	„	„
		24			
	fl	41897	3	„	2
		41923	11	„	2

Exposita pro fabrica Ecclesiae Cathedralis Labacensis.

Anno 1700 et 1701 in Mon. Germ.	fl	3663	50	„	2
Anno 1702	„	4302	33	„	3
Anno 1703	„	4326	11	„	„
Anno 1704	„	5558	21	„	2
Anno 1705	„	3516	5	„	„
Anno 1706	„	1185	29	„	2
Annis 1707, 708 et 709	„	2768	54	„	„
Persoluta fabro ferrario Pök	„	316	45	„	1
Merces pro pictura D. Julio Qualaeo praestita	„	4685	26	„	„

¹ vikar pri Sv. Petru v Ljubljani.

² p. m. = piee memoriae. Jurij Ernst je bil komisar (dekan) v Starem trgu pri Slov. Bistrici na Stajerskem.

³ Jakob Giettler, komisar župnije pri Sv. Petru pod Svetimi gorami (Königsberg) na Stajerskem.

⁴ Prim. Histor. Eccl. Cathedr. Lab. str. 5.

⁵ Neka vrsta cerkvenega davka. Ob škofijski sinodi plačajo duhovniki katedralni ali sinodalni davek (cathedraticum vel synodaticum), ki je pa dandanes le redkokje še v navadi. Stolničnino za potrebe ljubljanske stolnice je določil ljubljanski škof Oton grof Buchheim l. 1645. Škof Herberstein je l. 1697 prepustil pobiranje stolničnine dekanu Thalnitscherju.

Latomo Bombaschi solutiones praestitae . . .	fl	3642	"	26	"	2
Latomo Ciliensi Pök	"	410	"	13	"	"
Arculario Stangel	"	322	"	44	"	"
Fabris serariis Gorsche et Glaz	"	723	"	56	"	"
Vitriario Tazel, laminario Werth et. fab. cupra- rio Hemerle	"	642	"	49	"	"
Persoluta Jōi Pergman arculario	"	358	"	9	"	"
		<hr/>				
		36423	"	54	"	"
Exposita pro Sacristiae suppellectili	"	396	"	1	"	"
Extraordinaria auxilia in fabrica impensa	"	9420	"	—	"	"
Exposita de Cathedratico	"	128	"	58	"	"
Continuatio expositorum pro Ecclesia et Sa- cristia	"	769	"	25	"	2
	fl	<hr/>				
		48152	"	20	"	2

Persoluta pro pictura in nova Cathedrali Ecclesia.

Anno 1703.

Die 2. Maii 1703 facta fuit conventio cum Dno Julio Qualaeo Mediolanensi de Layno Comensi pro pictura historiae Friderici 4ti. Foundationis nostrae supra chorum, sex symbolis ad latus trium fenestrarum majorum, 4 Evangelistis sub cupula, 4 iconibus majoribus in choro et 3 extra Ecclesiam, eidemque promissi praeter victum, cubiculum, lectum pro eodem, et eiusdem puero aurei in specie ducenti, et viginti. Et die 7. Julii eiusdem anni facta fuit conventio pro pictura cupulae, eidemque promissi pro eo labore aurei in specie centum.

Die 22. Maii dati ei fuerunt ad computum

20 aurei	fl	80	"	—	"
Die 25. Junii quinquaginta in specie aurei	"	200	"	—	"
Die 20. Augusti quinquaginta duo in specie aurei	"	208	"	—	"
Die 24. Octobris quadraginta octo aurei	"	192	"	—	"
eadem die centum et triginta in specie aurei	"	520	"	—	"
Item eadem die ejusdem puero per la pittura delle machie nelli parapetti, e per la mancia sei Scudi in specie facit tW	"	13	"	36	"

Eidem Pictori, et ejusdem puero subministrata fuerunt a die 1. Maii usque ad 2. dam Novembris mensa mea, et vinum Italicum, quod ego bibo, puero vero marvaticum¹ et pro utro-

¹ Vino iz marke, pred vsem dolensko vino. „Alle Weine, so in Unterkrain wachsen, werden Marchweine genannt, und seynd sehr gesund.“ Valvasor, Ehre des Herzogthums Crain, II. Buch, str. 192. Da se je imenovalo s tem imenom tudi vino, ki se prideluje na Štajerskem, je razvidno iz tega, ker piše Thalnitscher, da je vinum marvaticum dobil parkrat iz Skal iz Šaleške doline na Štajerskem.

que lecti commoditas, pro quo memoriae gratia, ut sciatur, quantum pro pictura expositum fuerit computo singulis septimanis fl 3 facit pro 26 septimanis . . . . . fl 78 " — "

Summa expositorum pro pictura anno 1703 . fl 1291 " 36 "
praeter victum pueri alibi annotatum.

Anno 1704.

Die 7. Junii pro picturis priori anno stipulatis et nunc completis residuos persolvi Dno Julio Qualaeo viginti aureos in specie id est	fl	80	"	—	"
Item eadem die pro 4 iconibus, sc. angelis supra chori fenestris depictis, nec non duobus iconibus primi nostri Episcopi de Lamberg extra contractum factis viginti coronatos Venetos in specie id est	"	46	"	—	"
Die 6. Julii 1704 pro pictura circa aram maiorem et ara S. Dismae nec non 4 simbolis virtutes cardinales repraesent. et icone in Sacristia facta stipulatum pretium tW	"	350	"	—	"
Eadem die pro icone S. Dismae a'oglio coronatos octuaginta in specie id est	"	186	"	40	"
Item pro aliis parvulis operibus extra contractum factis sex aureos Venetos ruspidos in specie	"	25	"	30	"
Carolo Carloni eiusdem puero pro mancia duos coronatos	"	4	"	40	"
Eidem pictori subministrata fuerunt mensa mea cum aliis uti priori anno a die 20. Aprilis usque ad finem Septembris, Sept. 21 à fl 3	"	63	"	—	"
Summa expositorum hoc anno in picturam praeter victum pueri alibi notatum	fl	755	"	50	"

Anno 1705.

Postquam anno praecedenti sub die 24. Novembris stabilita fuisset conventio pro pictura fornicae majoris pro florenis bis mille, et quinquaginta zikinis et pro pictura altaris Corporis Christi floreni ducenti

" Dno Julio Qualaeo

Die 7. Julii 1705 ad computum picturae dicti fornicae eidem numerati fuerunt mon. Germ.	fl	340	"	—	"
Die 29. Augusti pro pictura arae Corporis Christi	"	200	"	—	"
Die 9. Octobris denuo ad computum operae in supramemorato fornice praestiti	"	660	"	—	"
Carolo Carloni eiusdem puero pro mancia aureum in specie	"	4	"	—	"

Victus eidem solito tenore suppeditatus a die 10. Maii usque ad 12. Octobris, Septim. 21 à fl 3	fl 63 „ — „
Summa expositorum hoc anno in picturam praeter victum pueri alibi annotatum . . .	fl 1267 „ — „

Anno 1706.

Postquam die 11. Aprilis anno currenti denuo Ex Layno Comensi, patria sua ad nos re- diisset D. Julius Qualaeus et continuato fe- liciter opere magnam partem picturae in fornice majori Ecclesiae absolvisset denuo eidem per me numerati fuerunt sub die 11. Maii 1706 t W	fl 500 „ — „
Die 29. Junii denuo ad computum laborum, sc. picturae in fornice majori Ecclae completae t. W.	fl 400 „ — „
Die 23. Augusti residuum pro pictura fornici majoris, et aliorum ex posteriori frontispicii parte juxta pactitata t W	fl 100 „ — „
Item quinquaginta aureos Venetos, seu zikinos ruspidos valoris fl 4 kr 15 facit t W . . .	fl 212 „ 30 „
Praeterea pro extraordinariis nonnullis ejusdem laboribus, a canto delle Balustrate degli ora- torij, per le machie nei parapetti, hore dell' oro- logio ecc. gli hó dato vinti genuine in specie, sei scudi di croce, e due zichini facit t W	„ 82 „ 30 „
Nel ritoccare il volto ha adoprato del mio car- mino quanto pesa un Ongaro, e fu da me pagato con duo Ongari in specie	„ 8 „ — „
Die 25. Augusti eiusdem juveni Carolo Carloni pro bibali honorarium duorum aureorum .	„ 8 „ — „
Victus eidem solito tenore per me suppeditatus a die 11. Aprilis usque ad 26. Augusti uti et potus pro iuvene septimanis 20 à fl 3 praeter victum pueri	„ 60 „ — „
	fl 1371 „ — „

Anno 1703 . . .	fl 1291 „ 36 „
An: 1704 . . .	„ 755 „ 50 „
An: 1705 . . .	„ 1267 „ — „
An: 1706 . . .	„ 1371 „ — „
	fl 4685 „ 26 „

»Času« doposlana dela:

Dr. Anton Medved, Zgodovina katoliške Cerkve. Ljubljana 1912. Založila Katol. bukvarna. Cena nevez. K 2·50, vez. K 3—.

Anton Klodič-Sabladoski, Livško jezero. Epska pesem. Gorica 1912. Kom. zaloga Narodne tiskarne. Cena K 2—.

H. Druzovič, Lira. 1. in 2. zvezek. Ljubljana 1911 + 1912. Založila Katoliška bukvarna. Cena nevez. K 1·70 in K 1·80, vez. K 2·20 in K 2·30.

Spominska knjižica Podpornega društva delavcev in delavk v ljubljanski tobačni tovarni. Ljubljana 1912. Katoliška tiskarna.

